

Suomenkielisiä kirkkolauluja 1500–1600-luvuilta

SIBELIUS-AKATEMIA

Kirkkomusiikin osaston ja Kuopion osaston julkaisuja 33
Toimittajat: Erkki Tuppurainen ja Jorma Hannikainen

Suomenkielisiä kirkkolauluja 1500–1600-luvuilta

SIBELIUS-AKATEMIA

Kirkkomusiikin osaston ja Kuopion osaston julkaisuja 33

Toimittajat: Erkki Tuppurainen ja Jorma Hannikainen

Kannen taustakuva: Mathias Westhin koodeksin messun alkua.

Kuva: Timo Häkkinen.

Kannen taitto: Karoliina Pirkkanen

Painatus: Offsetpaino L. Tuovinen, Kuopio 2010

ISBN 978-952-5531-92-3

ISSN 0787-7838

ISBN 978-952-329-212-3 (PDF)

Suomenkielisiä kirkkolauluja 1500–1600-luvuilta

1 Johdanto	5
2 Kansankieliset liturgiset laulut Suomessa 1500–1600-luvuilla	6
3 Suomenkieliset messusävelmät	9
Kansankieliset ordinarium-sävelmät Ruotsissa ja Suomessa	9
Messusävelmäsarjat	13
Joka-aikainen sarja (varhainen)	14
Joka-aikainen sarja (myöhäinen)	17
Paastonaikojen ja apostolien päivien sarja	20
Joulunajan sarja	23
Pääsiäisajan sarja	28
Helluntaiajan sarja	31
Ordinarium-laulujen yksityiskohtia	34
<i>Täll ajall autual</i> (Tibi laus)	35
<i>Kijtäkäm lasta nytt syndynyt</i> (Benedicamus parvulo nato)	37
Vuoden 1702 painetun sävelmistön liturgiset sävelmät	39
Kollehtarukous, epistola ja evankeliumi	40
Morsiusmessu	41
Litania	42
4 Westhin koodeksin messu	45
Joka-aikaisen messun järjestys ja pysyvät lauluosuudet	46
Messun lauluosien tarkastelua	57
<i>O Pyhä Hengi tule täyttämän</i> (Veni Sancte Spiritus, reple)	59
Koodeksin muut messuun liittyneet laulut	60
Kolme introitusta	60
<i>Atrioitzi Jesus</i> (Discubuit Iesus)	66
<i>Da pacem</i> -kokonaisuus	68
5 Suomenkieliset sekvenssit	71
Sekvenssit ja messu	72
Sekvenssit	74
<i>Caicki christitytt iloitzeuat</i> (Lætabundus exultet fidelis)	74
<i>Päsiäisen kijtos vffria</i> (Victimæ paschali laudes)	77
<i>Jesus Christus ombi ollutt</i> (Victimæ paschali laudes)	80
<i>Jesus Christus vhrix meille</i> (Victimæ paschali laudes)	82
<i>Caickiualdias kuningas</i> (Rex omnipotens)	84
<i>Pyhän Henghen armo</i> (Sancti Spiritus assit)	86
<i>Twle Pyhä hengi tänn, alaslaske</i> (Veni Sancte Spiritus et emitte)	90
<i>Sanoi Pietar duomjo päevän</i> (Dies iræ)	92
<i>Inhimisen wiheläitzydhest</i>	96
<i>Algusta ensin Inheminen</i>	100

6 Rukoushetkien laulut	99
Rukoushetkien laulukäytäntö	103
<i>Kijttekem Jumala / O Jumala sinua me kijtäme (Te Deum)</i>	104
Antifonit	109
<i>Coska ihmiset (Illi homines cum signum)</i>	109
<i>Tämä on se päiwä (Hæc est dies)</i>	110
<i>O cunnian kuningas caickiualdias (O rex gloriae)</i>	112
<i>Tänäpen ouat täytetyt Heluntai päiuet (Hodie completi sunt dies Pentecostes)</i>	113
<i>O site pyhe weraspito (O sacrum convivium)</i>	114
<i>Hajonut on laupius (Diffusa est gratia)</i>	115
Westhin koodaksin kompletorion katkelma	116
<i>Avta meite Herra walwoissam (Salva nos Domine vigilantes)</i>	116
<i>O cunnian kuningas (O rex gloriose inter sanctos tuos)</i>	117
<i>Terue Jesu laupiudhen kuningas (Salve regina misericordia) /</i>	
<i>Sinae Christe Seuracunnan pä (Virgo mater ecclesia)</i>	118
<i>Me quin Eläme aina me kitäkäm herra (Nos qui viuimus) /</i>	
<i>Cosca Jsraelin canssa Egiffitist (In exitu Israel de Egipto)</i>	121
7 Kaksi erikoistapausta	122
<i>Caickein laupiaain Herra Jesu (Clementissime Domine)</i>	122
<i>Wotta meist era armas Issand (Aufer a nobis)</i>	124
Lähteet ja kirjallisuus	126

1 Johdanto

Keskiajalta periytyneitä liturgisia lauluja on reformaation aikakautena ja edelleen 1600-luvulla sovitettu kansankielisiksi ilmeisesti kaikkialla luterilaisissa ympäristöissä. Gregoriaanisen laulun harrastajien "dekadenttina" pitämä ilmiö ei kuitenkaan näytä kiinnostaneen tutkijoita yhtä paljon kuin keskiajan latinankielinen laulu.¹

Tässä julkaisussa tuodaan esille ne perinteisten liturgisten laulujen sävelmät, jotka ovat löytyneet suomenkielisiin teksteihin liittyneinä 1500–1600-lukujen suomalaisista käsikirjoituksista. Työskentelyn perustana on ollut ennen kaikkea Olav D. Schalinin tutkimus (1946–1947), jonka ensimmäinen osa sisältää perusteelliset ja varsin luotettavat käsikirjoitusten ja niiden liturgisten tekstien luettelot. Schalinin työtä ovat täydentäneet muutamat muut tutkijat, joihin kuuluvat myös tämän julkaisun laatijat. Sekvenssejä käsittelevän osuuden on laatinut Jorma Hannikainen, ja muista osuuksista on vastannut Erkki Tuppurainen. Heidän työskentelynsä on tapahtunut pääosin Sibelius-Akatemian Kuopion osastossa ja kirkkomusiikin osastossa.

Liturgisilla lauluilla tarkoitetaan tässä lauluja, jotka olivat keskiajalla enemmän tai vähemmän vakiintuneet messun ja rukoushetkien osina. Latinan- ja ruotsinkielisiin reformaatioajan lauluihin ei Suomessa ehkä kohdistu yhtä suurta mielenkiintoa, koska ne näyttävät paljolti seuraavan keskieurooppalaisia ja ruotsalaisia esikuvia. Mukaan ei ole myöskään otettu seuraavia sävelmätyyppejä:

1) Hymnisävelmät

Hymnien sävelmiä esiintyy suomenkielisten tekstien yhteydessä vasta 1600-luvulta alkaen. Ne ovat kaikki mukana ensimmäisessä suomalaisessa painetussa virsisävelmistössä *Yxi Tarpelinen Nuottikirja* (1702), jonka virsisävelmät on julkaistu näköispainoksena (2001).

2) Mensuraalinuotein kirjoitetut *Credo*- ja *Te Deum* -sävelmät

Käsikirjoitusten kaksi keskeistä sävelmää mainitaan tässä julkaisussa ainoastaan tekstiosuuksissa: *Credo* (Graduale Romanumin IV sävelmä) ja Martin Lutherin muokkaama riimillinen *Te Deum* -versio. Ne ovat käsikirjoituksissa aina mensuraalinuotein eli määrämittäisin nuottiarvoin kirjoitettuna. Nämäkin sävelmät sisältyvät vuonna 1702 painettuun virsisävelmistöön ja sen näköispainokseen (2001).

3) Cantio-sävelmät

Cantiot ovat verraten myöhäinen ja perinteisen liturgisen käytännön ulkopuolinen, lähinnä koulukuorojen toimintaan liittyvä ilmiö. Käsikirjoituksissa esiintyvät cantio-sävelmät ovat suurimmaksi osaksi *Piæ cantiones* -kokoelmien (1582, 1625) sävelmien kopioita. Vuoden 1582 kokoelma on julkaistu näköispainoksena (1967) ja molemmat digitaalikopioina internetissä.

4) Reformaation ajalta alkaen laadittujen uusien virsien sävelmät

Uusien luterilaisten, yleensä runomittaisten virsien Suomesta löydetyistä sävelmistä useimmat sisältyvät vuoden 1702 painettuun sävelmistöön. Kaikki sävelmät on julkaistu digitaalikopioina (*Suomen vanhat virsisävelmät*).

Tämä julkaisu tarjoaa mahdollisuuden perehtyä vanhojen kirkkolaulujen taustaan sekä tutustua niihin suomeksi laulamalla. Lähinnä yhteen lähteeseen perustuvien laulujen edelle on sijoitettu kursivoituna alkuperäinen teksti. Noina aikoina yleisten lyhenteiden tulkinnat on sijoitettu sulkuihin. Koska 1500-luvun kieliasu tuottaa tottumattomalle laulajalle vaikeuksia, professori Kaisa Häkkinen on ystävällisesti muokannut nuotintuksiin liitetyt tekstit helppolukuisen muotoon. Vuoden 1700 tienoon kieliasussa olevien kahden osuuden kieli ei enää häirinne nykylaulajaa.

---

¹ Yleiskatsauksen saksankieliseen gregorianiikkaan esittää Klaus Danzeglocke (1995). Vastaavaa unkarilaista kehitystä tarkastelee Ilona Ferencsi (1989). Ks. myös Jacobsson 1958, 195–200.

2 Kansankieliset liturgiset laulut Suomessa 1500–1600-luvuilla

Suomessa reformaation jälkeen käytettyä jumalanpalvelusmusiikkia alettiin tutkia 1900-luvun alkuvuosina. Heikki Klemetti esitteli muun muassa Eeli Granit-Ilmoniemen löytämiä käsikirjoituksia *Sävel-tär*-lehdessä ja palasi niihin artikkelissaan (1921). Toivo Haapasen pioneerityöhön (1922–32) perustuvat Ilkka Taiton (mm. 1992, 2002a, 2002b) ja Ermo Äikään (1995) keskiaikaisia latinankielisiä sävelmiä koskevat tutkimukset. Ne muodostavat luonnollisesti pohjaa myöhempien sävelmien tutkimukselle. P. J. I. Kurvinen sisällytti ”messuvirret” varhaista virsirunoutta käsittelevään teokseensa (1929). Olav D. Schalin (1946–1947) esitteli muun muassa yli 40 sellaista itsenäistä käsikirjoitusta tai painettujen teosten käsikirjoitettua lisäystä, joihin sisältyy ruotsin- tai suomenkielisin tekstein varustettuja sävelmiä. Kysymyksessä ovat yleensä pappien usein jo opiskeluaikanaan omaan käyttöönsä kopioimat aineistot, joita on usein myöhemmin muuteltu tai yhdistelty. Kokoelmien nimi on joskus latinankielinen, esimerkiksi *liber cantus*. Schalinin luettelo on näiltä osin täydentänyt Pentti Lempiäinen (1967). Kurvinen, Schalin ja Lempiäinen käsittelevät vain käsikirjoitusten tekstejä. Ingeborg Lagercrantz (1948, 1952) keskittyy Schalinin mainitsemaan virsisävelmiin mutta esittelee myös muutamia muita lauluja hieman Schalinia tarkemmin. Koko Ruotsin valtakunnan luterilaisen ajan liturgista laulua ovat tarkastelleet muiden muassa Carl-Allan Moberg (1927, 1932, 1947), Arthur Adell (1941, 1954) ja Folke Bohlin (1955, 1971, 1995). Messun pysyvistä eli ordinarium-sävelmistä (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus ja Agnus Dei) on Ruotsissa 1950-luvulla tehty kaksi merkittävää tutkimusta, Sigurd Kroonin (1953) ja Jacob Jacobssonin (1958). Suomalaiset liturgiset sävelmät ovat ruotsalaisissa tutkimuksissa olleet vain rajoitetusti esillä.

Keskiajalla liturgisten kirjojen nimitykset olivat vakiintumattomia. Messun tekstit sisältävien missaleiden lisäksi tarvittiin musiikkikokoelmia, joita kutsuttiin muun muassa nimillä *graduale* ja *antiphonarium*. Messun ordinarium-osat saattoivat muodostaa oman kyriale-ryhmänsä. Hiippakunnissa pyrittiin yhtenäisiin käytäntöihin asianomaisen tuomiokirkon esikuvien mukaan. Yhtenäisyyden saavuttamisessa auttoi 1400-luvun lopulta lähtien tapahtunut kirjojen painaminen. Turun hiippakunnan *Missale Aboenseen* (1488) jätettiin vain tyhjät tilat nuottiviivastoja varten. Painotekniikan kehittymätömyyden lisäksi syynä oli varmaan myös halu antaa paikallisten perinteiden jatkoa. Västeråsin hiippakunnan painettu *Graduale Arosiense* (1493?) sisälsi kuitenkin myös nuotinnettuja sävelmät. (Mm. Taitto 1992; Äikää 1995.)

Reformaation myötä tapahtui muutoksia ennen kaikkea ehtoollisen viettoon liittyvässä jumalanpalveluksen osissa. Painettuihin kirjoihin liitettiin siksi nuottiviivastot prefaatio- ja Isä meidän -rukouksia sekä ehtoollisen asetussanoja varten, jotka pappi oli aikaisemmin lukenut hiljaisesti. Vastaavat viivastot ovat myös Mikael Agricolan *Messussa* (1549). Vuoden 1614 kirkkokäsikirjaan painettiin messun ehtoollisosan sävelmät, jotka eivät juuri poikkea niistä, joita oli aiemmin kirjoitettu käsin Agricolan *Messun* nuottiviivastoille. Kyseiset sävelmät säilyivät suunnilleen samoina myös vuoden 1694 käsikirjassa.²

Kirkkovuoden ajankohdan mukaan vaihtuvien liturgisten laulujen määrä väheni. Käsin kirjoitettuihin kokoelmiin alettiin lisätä kansankielisiä käännöksiä, jotka pian syrjäyttivät latinankieliset. Ruotsin valtakunnassa 1500-luvulla tapahtunut liturgisten sävelmien muokkaus kansankielisiksi näyttää tapahtuneen laajemmassa mitassa kuin yleensä muissa luterilaisissa maissa. Suomessa kansankieltä suosittiin ehkä vielä Ruotsia enemmän. Kokoelmiin liitettiin yhä useammin myös luterilaisia virsiä. Muotoutui uusi ”luterilainen *graduale*” (Schalin 1946, 229; 1947, 49–50), joka sisälsi muutamien messusävelmistöjen lisäksi vaihtelevan määrän muita perinteisiä lauluja, kuten antifoneja, *gradualeja*, sekvenssejä ja hymnejä. Ruotsissa 1540-luvun alussa syntyneet Högin ja Bjuråkerin käsikirjoitukset

² Mainittujen sävelmien esiintymistä Suomessa on tarkastellut Erkki Helminen (1968). Paulus Juustenin messussa (1575) ovat nuottiviivastoilla varustetut myös Kyrie, Gloria, Sanctus ja Agnus Dei. Sen sijaan Johannes Gezelius vanhemman käsikirjassa (1669) on ehtoollisosan alussa marginaaliin painettu teksti ”Ja ettei Meßu yhdellä tawalla coco hijppacunnas pidetä/ nijn taitan nuotit kirjoitetta cungin Seuracunnan tawan jälkeen”. Ratkaisuuon on kuitenkin saattanut vaikuttaa se, ettei Gezeliuksen kirjapainolla ollut käytettävissä nuottien painamiseen tarvittavia kirjakeita.

ovat tämän tyyppin varhaisimpia esimerkkejä (Adell 1941, 1954). Perusmallina voidaan pitää samalla vuosikymmenellä ensi kerran ja vuonna 1553 pienemmässä koossa painettua, nuottiviivastoin varustettua *Een liten songbook* -kokoelmaa (Jacobsson 1958, 80–89). Ruotsissa kyseinen kokoelma vähensi käsin kirjoitettujen nuottien tarvetta. Suomessa niitä kuitenkin jouduttiin edelleen kirjoittamaan, koska suomenkielisen painetun teoksen aikaansaamiseen ei ollut resursseja.

Schalinin (1946) mukaan *Een liten songbook* -kokoelmaa on löydetty Suomesta muutamia kappaleita. Niihin kirjoitetut sävelmät on valittu osittain toisistaan poikkeavasti. Niitä vanhempi on ainakin Rauhan kappalaisen Mathias Westhin nimiin liitetty käsikirjoitussidos, josta pääosa lienee peräisin viimeistään vuodelta 1546. Vanhimpien käsikirjoitettujen suomalaisten kokoelmien sisältö on keskenään samankaltainen ja noudattaa *Een liten songbookin* esikuvaa. 1500-luvulla käsikirjoituksissa oli vielä usein laajat rukoushetkien antifonien ja hymnien osastot.

Pyrkimys perinteisten liturgisten laulujen säilyttämiseen ja toisaalta niiden kääntämiseen ruotsiksi käy ilmi arkkipiispa Laurentius Petrin kirkkojärjestyksestä vuodelta 1571 (Holte 2004, 83–87). Messun vaihtuvia (*proprium*) sekä rukoushetkien (*officium*) lauluja pyrittiin ilmeisesti kuningas Juhana III:n innostamana muokkaamaan myös suomenkieliseksi. (Schalin 1947, 47–70.) Michael Gunnæruksen vuonna 1605 kirjoittama suomenkielinen *Officia Missæ*, joka sisältää messun introitusantifonit koko kirkkovuotta varten, on säilyneissä käsikirjoituksissa kuitenkin poikkeus.³ Myöhemmissä kokoelmissa esiintyy yleensä vain muutamia juhlapäivien lauluja.

Latinan kieli väistyi Suomessa 1600-luvulla yhä enemmän ruotsin- ja suomenkielisten tekstien tieltä. Latinankielisiä lauluja esiintyy kuitenkin vielä useissa 1600-luvun käsikirjoituksissa (Schalin 1947, 114–119). Kyseiset laulut säilyivät varsinkin koulukaupungeissa käytössä pitkälle 1600-luvulle, muuttamat vielä kauemmin, tarpeen mukaan teksteiltään opillisesti korjailtuina (mm. Haapanen 1930b). Turun piispa Rothovius kehotti vuonna 1628 painetussa hiippakuntasäännössään (*Constitutiones*) vähentämään Turun tuomiokirkon suomenkielisten aamurukousten (*ottesång*) "paljoa latinankielistä laulua" (Parvio 1959, 95), kun taas ruotsinkielisissä aamurukouksissa latinaksi laulaminen ilmeisesti sai jatkua runsaampana. Perinteisten kirkkolaulujen jatkuvaa joskin vähenevää käyttöä osoittavat vielä seuraavan vuosisadan vaihteen painetut kokoelmat, *Then Svenska Psalmboken* (1697) ja sen vaatimaton suomalainen vastine *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja* (1702).

Useat Suomessa säilyneistä musiikkikäsikirjoituksista näyttävät syntyneen sen jälkeen kun uudet ruotsin- ja suomenkieliset käsikirjat vuonna 1614 otettiin käyttöön. Nämä eivät sisältäneet *ordinarium-sävelmiä*, jotka painettiin ruotsinkielisinä vasta *Liber Cantus* -kokoelmassa Uppsalassa vuonna 1620. Schalin mainitsee kuusi tämän kokoelman Suomesta löydettyä kappaletta. Niiden tyhjiille nuottiviivastoille kirjoitetut sävelmät on valittu osittain toisistaan poikkeavasti. Kokoelma ei saanut suomenkielistä vastinetta. Uppsalan *Liber Cantus* ulotti vaikutuksensa myös laajemmalle, varsinkin Strängnäsän ja Turun hiippakuntiin (Kroon 1953, 202–210; Jacobsson 1958, 161). Kokoelmassa oli *ordinarium-laulujen* lisäksi mukana vielä laajalti latinankielisiä juhla-aikojen rukoushetkien lauluja.

Seuraavina vuosikymmeninä käsin kirjoitettujen suomalaisten kokoelmien sisältö noudattaa edelleen painettuja ruotsalaisia esikuvia. Yksi monipuolisimmista suomalaisista musiikkikäsikirjoituksista on tavattu Hailuodon kirkonarkistosta. Se sisältää muun muassa kaikki kyseisenä aikana esiintyneet *ordinarium-sävelmien* sarjat, vanhimmat sekä latinan-, ruotsin- että suomenkielisinä. Tukholman suomalaisen seurakunnan arkistossa on säilynyt muutamia merkittäviä lähteitä, jotka osoittavat, että seurakunnassa noudatettiin Turun hiippakunnan käytäntöjä. (Schalin 1946; 1947, 105.) Monilla säilyneistä painetuista teoksista ja käsikirjoituksista on yhteyksiä Tammelän seurakuntaan (Taitto 1992, 393; Mansikkaniemi 1998).

Käsikirjoituksissa on käytetty neliviivaista viivastoa. "Dekadentiksi" kutsutussa koraalinotaatiossa on käytössä vain *brevis-nuottia* vastaava umpinainen nelikulmainen nuotinpää, joka kolmannessa osassa

---

³ Haapanen 1930a; Schalin 1946, 123; Hannikainen 2006, 2009.

on piirretty Suomessa harvinaiseksi, ajan e-kirjaimen kaltaiseksi *currens*-merkiksi. Samalla tavalla laulettavat nuotit liittyvät välittömästi toisiinsa ligatuureiksi. Suomessa käytetyn koraalinotaation erikoisuutena on pidetty brevis-nuottimerkkien varustamista molemminpuolisilla verraten korkein pystyviivoin (Jacobsson, 212). Nuottiavaimina käytettyjen c- ja f-avainten merkintä on toisinaan epäselvä. Avaimen vaihdos saattaa ilmetä vain *custos*-merkistä, joka osoittaa seuraavan sävelen paikan edellisen avaimen mukaisena. Joskus esiintyy yksi pysyvä alennusmerkki, ja poikkeuksellisesti, mahdollisesti jälkeenpäin lisättyinä, tilapäisiä alennusmerkkejä.

Käytetty koraalinotaatio ei anna mitään viitteitä sävelten kestosta. Yleisesti arvellaan, että 1500- ja 1600-luvuilla ainakin yhteislauluna laulettavat koraalinotaatiolla merkityt sävelmät on esitetty "ekvalistisesti", siis yhtä pitkiä säveliä laulaen.⁴ Suomalaisissa käsikirjoituksissa ei näytä olevan muunlaiseen käytäntöön viittaavia merkintöjä.

---

⁴ Mm. Frederick K. Gable, Rhythm in 17th-Century German Chant, *Proceedings of the Göteborg International Organ Academy 1994*, edited by Hans Davidsson and Sverker Jullander, Göteborg 1995.

3 Suomenkieliset messusävelmät

Kansankieliset ordinarium-sävelmät Ruotsissa ja Suomessa

Messun ordinarium-sävelmät olivat 1100-luvulta lähtien varsinkin nykyisessä Saksassa ja sen itäpuolisilla alueilla alkaneet ryhmittyä sarjoiksi, jotka sisälsivät Kyrien, Glorian, Sanctuksen ja Agnus Dein. Usein Kyrie ja Gloria sekä Sanctus ja Agnus Dei muodostivat parin. Pareja saatettiin yhdistää eri tavoin. Sarjat, jotka vakiintuivat yleensä vasta painettujen kokoelmien myötä, otsikoitiin usein kirkko vuoden ajankohdan mukaan (Kroon 1953; Äikää 1995, 21, 26–27). Usein niihin liittyi myös messun päätöksen *Benedicamus*-sävelmä. Muita ordinarium-sävelmiä myöhemmin käyttöön tulleen *Credon* vaihtoehtoja oli vähemmän.

Suomessa 1500–1600-luvuille saakka tapahtunut kehitys käy koko Ruotsin vastaavan kehityksen mukana ilmi Kroonin (1953) ja Jacobssonin (1958) tutkimuksista. Pyrkimys liturgiseen yhdenmukaistamiseen ulottui myös messusävelmistöihin.⁵ Kroon on ottanut lähtökohdaksi Linköpingin hiippakunnassa 1400-luvulla käytetyn kyrialen⁶, jossa esiintyvät sävelmät muodostavat hänen tarkastelemisensa myöhempien lähteiden sävelmistön rungon. Jacobsson käyttää sävelmävertailujensa pohjana *Een liten songbook* -kokoelmaa (1553), jossa on nuotteja varten vain viivastot mutta jonka säilyneisiin yksilöihin käsin kirjoitetut melodiat ovat verraten yhtenäiset. Muista Kroonin ja Jacobssonin käsittelemistä reformaation jälkeisistä käsikirjoituksista tärkeimmät ovat 1540-luvun tienoille ajoitetut Bjuråkerin ja Högin käsikirjoitukset (Adell 1954, Göransson 1994). Schalinin tavoin he päättävät tarkastelunsa 1600-luvun alkupuolella. Vuosisadan loppupuolella messusävelmät näyttävätkin pysytelleen lähes muuttumattomina.

Kroonin ja Jacobssonin tutkimien suomalaisten käsikirjoitusten lisäksi on tätä julkaisua varten käyty läpi lukuisia muita. Alla olevan ordinarium-sävelmäsarjojen koosteen lähteenä on käytetty useita liitteessä 1 mainituista käsikirjoituksista.⁷ Sävelmiä on verrattu myös niihin, joita on käytetty Suomessa keskiajan lopulla latinankielisten tekstien yhteydessä, muun muassa *Missale Aboensen* (1488) säilyneissä yksilöissä (Äikää 1995, 32–41).

Een liten songbook -kokoelman ja suomenkielisten messusävelmäsarjojen otsikot ovat taulukossa 1 rinnakkain. Taulukossa 2 taas esitetään Suomessa reformaation jälkeen yleisesti käytetyt sarjat.

Taulukko 1.

Een liten songbook 1553

In summis Festis (vain Kyrie)
In simplicibus festis
In dominicis
Tempore pasche
De sancto Spiritu (+ trooppi Tigh wari loff)

Suomenkieliset käsikirjoitukset

In dominicis
Summis Festis (vain Kyrie)
Simplicibus festis
Paschale
Pentecostes

⁵ Knuutila 1987; Parvio 1992.

⁶ Käsikirjoitus A. 54, Kungliga biblioteket, Stockholm.

⁷ Kirjoittaja on vuoteen 2010 mennessä löytänyt vain kolme tutkimatta jäänyttä varhaisten luterilaisten liturgisten sävelmien lähdeä, joista vain yhdessä on ollut ennen tuntematon suomennos.

Taulukko 2. Kansankieliset ordinarium-sävelmäsarjat⁸

	<i>Kyrie</i>	<i>Gloria</i>	<i>Sanctus</i>	<i>Agnus Dei</i>
Joka-aikainen (<i>In dominicis</i>)	XII (58)	XI (51)	XV (223)	XV (209)
Joka-aikainen (uudempi)	XI (16)	II (19)	XV (223)	XV (209)
Paastonajat (<i>tempore Adventus Quadragesimae item festis Apostolorum</i>)	(XVI) (217)	XIV (11)	XVII (32)	XVII (34)
Juhla-ajat (<i>In summis festis/Nativit. Christi</i>)	II (48)	IV (56)	II (203)	IX (114)
(1600-luvun vaihtoehto)				KY.Wagn:2
(<i>In duplicibus festis</i>)	IV (18)	IV (56)	IV (49)	IV (136)
Pääsiäisaika (<i>Paschale</i>)	I (39)	I (12)	(VIII) (116)	(VIII) (138)
Helluntai-aika (<i>Pentecostes/De Sancto Spiritu</i>)	Marxer:127 (96)	Cant.ad.lib.1 (24)	(Tibi laus) (150)	(Tibi laus) (179)

Ainoa nykyisen *Graduale Romanumin* (GR) sävelmäsarjoja täysin vastaava on Suomen luterilaisena aikana siis ollut juhla-aikojen sarjan *duplicibus*-vaihtoehto. Taulukossa mainitut perussarjat olivat paastonaikojen sarjaa lukuun ottamatta kuuluneet niihin kahdeksaan, jotka olivat olleet Suomessa vakiintuneessa käytössä jo keskiajan lopulla.⁹ Uppsalan arkkihiippakunnan vaikutus on ollut Suomessa ilmeisen voimakas. Dominikaanisen liturgian joka-aikainen sarja säilytti kuitenkin täällä Ruotsista poikkeavasti asemansa pitkään ja oli mukana vielä vuoden 1702 painetussa sävelmistössä. Sen ohella tai sijasta esiintyi ruotsinkielisissä sävelmistöissä aluksi arkkihiippakunnassa paastonaikoina käytetty sarja, jonka *Gloria*-sävelmä on Turun hiippakunnan keskiajan kyrialeille vieras.¹⁰ Molemmat alkoivat 1600-luvulla väistyä toisen joka-aikaisen sarjan tieltä, jonka *Sanctus* ja *Agnus Dei* tosin ovat samat tai lähes samat kuin vanhan joka-aikaisen sarjan. Tästä arkkihiippakunnassa kirkkovuoden loppupuolella käytetystä sarjasta tuli Uppsalan *Liber cantus* -kokoelman (1620) ensimmäinen vaihtoehto ja lopulta ainoa osittain nykypäiviin saakka säilynyt.

Juhla-aikojen sarja esiintyy käsikirjoituksissa useimmiten yhteisenä *Summis festis* - ja suurimmille *Duplicibus festis* -juhlille ja sisältää omat *Kyrie*-sävelmät kummallekin juhlatyypille. Vanhimmissa kokoelmissa ovat mukana myös *Sanctus*–*Agnus Dei* -parin vastaavat vanhat vaihtoehdot. Viimeksi mainitut jäivät 1600-luvulla syrjään, ja samoin kävi vuosisadan mittaan myös *Kyrien* vaihtoehdolle. *Agnus Dei* taas vaihtui, varsinkin ruotsinkielisissä sävelmistöissä, Uppsalan käytännön mukaiseksi sävelmäksi, joka noudattelee *Sanctus*-melodiaa. Sarjan otsikkona alettiin Uppsalan kokouksen (1593) jälkeen käyttää joulun aikaan viittaavaa, useimmiten *Kyrie nativit. Christi*. Kyseinen sarja samoin kuin pääsiäis- ja helluntaisarjat säilyivät sekä Ruotsissa että Suomessa jotensakin muuttumattomina, kunnes niiden käyttö vähitellen lakkasi. (Tuppurainen 1997; 1999.)

⁸ Roomalaiset numerot sekä Cant.ad.lib.1 viittaavat *Graduale Romanumin* (1979) sävelmiin. Äikää (1995, 30, 37) on käyttänyt David Hiley'n soveltamaa ns. Erlangen-ryhmän melodiainitiaaliluetteloiden numerointia. Sen mukaiset numerot on lisätty taulukkoon Äikään ystävällisesti tarkistamina. Skaran käsikirjoituksen nro 5 toisessa osassa, joka on ehkä peräisin jo 1500-luvun lopun Suomesta, helluntaisarjan *Sanctus* ja *Agnus Dei* on otsikoitu *De corpore Christi*. Kyseiset sävelmät ovat Uppsalan arkkihiippakunnassa 1500-luvulla liittyneet Kristuksen ruumiin juhlaan, jota vietettiin kolminaisuudenpäivän jälkeisenä torstaina. (Äikää 1995, 72–73.) *Sanctus*-sävelmään liittyy sanoilla *Tibi laus* alkava pohjoismaissa suosittu trooppi (ks. s. 35). Myös sarjan *Agnus Dei* perustuu tähän sävelmään, ja sävelmäperheeseen kuuluu useita muita lauluja, kuten *Discubuit Jesus* (ks. s. 66).

Kyrie-sävelmiin viitataan usein niihin liittyneiden trooppien alkusanoilla: XII – *Pater cuncta*, XVI – *Iesu redemptor*, XI – *Orbis factor*, II – *Kyrie fons bonitatis*, IV – *Cunctipotens genitor Deus*, I – *Lux et origo*.

⁹ Vertailu on tehty Äikään (1995, mm. 35–36, 42–63 ja 70–72) esittämien tietojen perusteella ja perustuu vain *Gloria*-sävelmien sekä Ilmajoen *gradualen* (Äikää 1995, 317–326) osalta melodioiden todettuun yhdenmukaisuuteen. Reformaation jälkeen jäivät sävelmistöistä pois kaksi Maria-kulttiin liittyntä (nro 23 – GR IX ja 51a – ei GR:ssa) sekä yksi aamumessuissa käytetty (nro 43 – GR XV).

¹⁰ Kroon 1953, 201; Jacobsson 1958, 60–61, 138–139, 157–158; Äikää 1995, 44. Tarkasteltujen käsikirjoitusten sisältö vahvistaa mainittujen tutkijoiden esittämiä näkemyksiä. Paulus Juustenin messu (1575) sisälsi nuottiviivastot nähtävästi vain joka-aikaista sarjaa varten. Kyseinen messu lienee tarkoitettu harvoin järjestettävää ehtoollisenviettoa varten, jolloin ei käytetty kirkkovuoden ajankohdan mukaisia tekstejä (Parvio 1978, 40–41). Ehkä oli myös tarvetta nuotintaa juuri joka-aikaisen messun sävelmät, joiden osalta käytäntö ei ollut vakiintunut.

Ordinarium-sarjoihin on useissa käsikirjoituksissa liitetty myös vuoroylistys (*Benedicamus*).¹¹ *Benedicamus*-sävelmät noudattavat usein kyseisen sarjan Kyrien melodiaa, mutta muitakin sävelmiä esiintyy. Sauvon käsikirjoituksen ruotsinkielisessä pääsiäissarjassa on viisi *Benedicamus*-vaihtoehtoa kuten varhaisessa ruotsalaisessa Högin käsikirjoituksessa. Myöhemmin vaihtoehdot jäivät yleensä pois (Jacobsson 1958, 74). Suomenkielisissä sarjoissa vaihtoehtoja on korkeintaan kolme.

Nikean uskontunnustukseen liittyy vanhimmissa käsikirjoituksissa yleensä koraalinuotein kirjoitettu sävelmä GR I, usein sekä latinan-, ruotsin- että suomenkielisen Nikean uskontunnustuksen tekstin yhteydessä. Muutamissa käsikirjoituksissa latinankieliseen Credoan on kirjoitettu mensuraalinotaatiota käyttäen kolme eri sävelmää, mutta ruotsin- ja suomenkielisen tekstiin liittyvänä vain GR IV.¹² Kansankielellä tai kaupungeissa toisinaan latinaksi laulettava Nikean uskontunnustus sai vakiintuneen aseman kuningas Juhana III:n ajan *Nova Ordinantiassa* (1575). Ruotsinkielisenä se painettiin vuonna 1578 erillisenä nuottiviivastoineen nimellä *Troon* (Jacobsson 1958, 121, 141) ja liitettiin sitten useisiin virsikirjoihin, ruotsalaiseen ensi kerran 1586 ja ilman nuotteja suomalaiseen 1646. Kyseinen sävelmä (GR IV) esiintyy aina vain mensuraalinuotein kirjoitettuna. Vuoden 1697 ruotsinkielisessä koraalivirsikirjassa ja *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja* (1702) -kokoelmassa se esiintyy virsien joukossa (molemmissa nro 5) ja ainoana Credo-sävelmänä Lutherin uskontunnustusvirren (nro 4) ohella.

Ordinarium-sävelmien melodiat, joissa Suomen 1500-luvun sävelmistöissä on vielä ruotsalaisista poikkeavia piirteitä (Jacobsson 1958, 216–252), näyttävät yhdenmukaistuneen 1600-luvulla yleensä uppsalalaisten mukaisiksi. Merkille pantavaa on, että tarkastelluista 25 käsikirjoitetusta tai painettuihin kokoelmiin täydennetyistä sävelmistöstä kaikki poikkeavat sävelmävalikoimansa puolesta toisistaan. Yksittäisten sävelmien erot taas ovat vähäisiä, usein varmaan kopiointivirheistä johtuvia. Näitä syntyy helposti varsinkin nuottiavainten jatkuvasti vaihtuessa. Ilmeisiä virheitä on tässä julkaisussa pyritty korjaamaan. Joissakin epäselvissä tapauksissa on noudatettu *Graduale Romanum*in esikuvaa.

Ordinarium-lauluja korvaavien Lutherin uskontunnustusvirren *Wir glauben all an einen Gott* sekä Nicolaus Deciuksen Agnus Dei -virren *O Lamm Gottes unschuldig* käännökset lienevät olleet käytössä Ruotsissa viimeistään 1540-luvulta alkaen, kuten Högin käsikirjoitus todistaa. Seuraavilta vuosikymmeniltä dokumentteja tästä on tosin niukasti. Agricolan messussa Agnus Deitä seuraa viimeksi mainitun tekstin käänös *O Pudas Jumalan caritza*. Se puuttuu Westhin koodeksista. Lutherin Sanctusvirren *Jesaja dem Propheten es geschah* käänös sävelmineen on tavattu Ruotsissa 1570-luvulta mutta Suomesta vasta 1600-luvulta. Deciuksen Gloria-virren *Allein Gott in der Höh sei Ehr* ruotsin- ja suomenkieliset alkusanat puolestaan tunnetaan vasta Kangasalan käsikirjoituksesta (1624) sekä sitä ilmeisesti vanhemmasta Ilmajoen käsikirjoituksesta. Viimeksi mainittuja varhaisempia virsisävelmien nuotinnoksia ei Suomessa ole säilynyt.¹³

Ruotsin 1600-luvun lopun valtakunnallisten yhtenäistämisyhtymysten osoitus on vuoden 1697 koraalivirsikirjan liitteeksi sijoitettu painettu messusävelmistö *Then Swenska Mässan*, joka ei juuri poikkea varhaisemmista käsikirjoituksista. Sävelmistön suomalainen vastine liitettiin vuonna 1702 painettuun virsisävelmistöön *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*. Kokoelmille yhteisiä ovat neljän messusävelmäsarjan otsikot: *Kyrie Dominicale*, *Kyrie Nativit. Christi*, *Kyrie Paschale* ja *Kyrie Pentecostes* sekä omaperäinen notaatio, jossa erilliset sävelet ilmaistaan brevis-nuoteilla ja ligatuurit toisiinsa liittyvillä longa-nuoteilla. Ruotsalaisessa kirjassa joka-aikaisena sarjana on myöhäisempi vaihtoehto, jonka lisäksi mukana ovat paastonaikojen sarjan Kyrie sekä Glorian intonaatio. Suomalaisessa on sen sijaan varhaisempi joka-aikainen sarja ja sen vaihtoehtona myöhäisempi Kyrie sekä Glorian intonaatio. Kummassakin on juhla-aikojen sarja ja sen lisäksi *Duplicibus festis* -Kyrie. Pääsiäis- ja helluntai-sarjat ovat käsikirjoitusten kaltaiset. Suomalaisen sävelmistön yksityiskohdat poikkeavat hieman ruotsalaisesta oman perinteen suuntaan. Gloria-sävelmistä on yleensä mukana vain ensimmäinen säe.

¹¹ Keskiajan messun päätökseen kuului vuorolaulu *Ite missa est – Deo gratias*. Paastonaikoina alkuosana oli *Benedicamus Domino*. Lutherin *Formula missæ* ja *Deutsche Messe* sisälsivät ainoastaan *Benedicamus*-vaihtoehtoon. Ruotsalaisista luterilaisen messun järjestyksistä *Benedicamus* aluksi puuttui, mutta yleistyi myöhemmin.

¹² Mm. Nicolaus Ericin ja Hailuodon käsikirjoituksissa. Muut kaksi sävelmää ovat toistaiseksi tunnistamatta.

¹³ Loimijoen käsikirjoituksen juuret ovat epäilemättä 1500-luvun puolella. Sen virsisävelmien kokoelma vaikuttaa kuitenkin lähinnä saksalaisista lähteistä jäljennetyltä eikä nähtävästi kerro virsien todellisesta käytöstä.

Pitkä ja musiikillisesti vaativa Laudamus sisältyy vain sunnuntaisarjaan.¹⁴ Ilmiö liittyy varmaankin yhä yleisempään Laudamuksen korvaamiseen virrellä, minkä jo vuoden 1614 käsikirja tuo esille (vrt. Jacobsson 1958, 110, 151). Suomalaisessa kirjassa on lisäksi pääsiäissarjaa koskeva Benedicamus-vaihtoehto. Vuoden 1701 ruotsalaiseen koraalivirsikirjan laitokseen liitettiin kollehtarukouksen, epistolana ja evankeliumin kantillointiin yleisesti käytetyt ("Allmänt Bruk") sävelmät. Ne ehtivät mukaan myös vuoden 1702 suomenkielisen sävelmistön liitteeseen.

Vuodesta 1697 lähtien painettuihin virsisävelmistöihin liittyneet messusävelmät näyttävät ruotsinkielisissä seurakunnissa vieneen paikallisten sävelmistöjen merkityksen. Sen sijaan vuoden 1702 suomenkielinen sävelmäkokoelma lienee sota-ajan vaikeuksien vuoksi jäänyt monien seurakuntien ulottumattomiin. Sen käyttöä ovat lisäksi ilmeisesti rajoittaneet sekä sen huonosti toteutettu painatus monine virheineen että myös seurakuntien halu käyttää totunnaisia virsisävelmiään. (Yxi tarpelinen Nuottikirja 1702, jälkisana 2001, 312–314.)

Vaikka perinteiset sävelmät tulivat mukaan painettuun valtakunnalliseen virsikirjaan ja sen suomalaiseen vastineeseen, sävelmien käyttö oli jo 1600-luvulla rajoittunut yhä harvempiin. Muun muassa Emporagriuksen kirkkolakiehdotuksessa 1600-luvun puolivälissä joka-aikaisen sävelmistön katsottiin riittävän ainakin tavallisissa seurakunnissa. Painetuista sävelmistöistä myös poikettiin, kuten käytännössä varmaan koko ajan oli tapahtunut. Virsikirjoihin kuulumattomat liturgiset sävelmät säilyivät pitkään koulujen opetusmateriaalina mutta jäivät vähitellen syrjään myös niissä.

Ne sävelmät, jotka on käsin lisätty Johan Lindellin Turussa 1780-luvulla julkaiseman messun osia sisältävän painetun vihkosen nuottiviivastoille, ovat jo paljon muuntuneita samoin kuin Olof Åhlströmin ja Johann Christian Häffnerin 1799, 1817 ja 1818 Ruotsissa julkaisemat. (Bohlin 1970.) Suomessa muotoutui niitä vastaava *Suomalainen Messu*, jonka Fredrik August Ehrström julkaisi ensi kerran painettuna 1837, tosin vain virsikanteleen numeronuotein varustettuna.

Vanhat sävelmät nousivat Suomessa jälleen esille 1900-luvulla. Ennen kaikkea Heikki Klemetin ansiosta vuonna 1923 hyväksytty messusävelmistö tarjosi jälleen viisi sarjaa, joista kolme viimeistä perustuivat pääosin Suomen ja Ruotsin vanhoihin sävelmiin. Kyseisiä vaihtoehtoja ei kuitenkaan juuri käytetty, vaikka 1951 julkaistu epävirallinen sävelmistö pyrki tukemaan niiden käyttöä samalla kun se tarjosi runsaasti mm. messun proprium-aineistoa. Jatkuvassa käytössä ovat säilyneet vain C-sarjan Kyrie (*Orbis factor*) ja Gloria. Vuonna 2000 käyttöön otetuissa suomen- ja ruotsinkielisissä sävelmistöissä ne sisältyvät I sarjaan. Sarjan Sanctus-sävelmä lähenee paastonajan sarjan sävelmää, samoin ruotsinkielinen Agnus Dei. Agnus Dei taas sai 1800-luvulle mennessä prefaatorukouksen Agnus Dei -osuuden mukaisen perinteisestä (GR XVIII) muotoutuneen sävelmän, nyt korostuneen mollisävyisenä. Kyseinen sävelmä jäi pois vuoden 2000 uudistuksessa.

Kuva 1. Kyrie *Orbis factor* Antonius Canutin käsikirjoituksessa (1616). Kansalliskirjasto A^o II 33. Kuva: Jorma Hannikainen.

¹⁴ Glorian toisen säkeen ja Laudamuksen käyttöön saattaa vuoden 1702 sävelmistössä tosin viitata vaihtoehtoisen sunnuntaisarjan merkintä ”etc.”.

Messusävelmäsarjat

Suomessa reformaation jälkeen käytettyjen gregoriaanisten ordinarium-sävelmien alut ja tyypilliset otsikot

Sävelmäsarjojen koosteen perustana ovat seuraavat käsikirjoitukset: Westh, Liber Ecclesiae Tamme-
lensis, Antonius Canuti, Sigfred Forsskäll, Tukholman laulukirja 2, Iisalmi ja Loppi sekä painettu *Yxi
Tarpelinen Nuotti-Kirja 1702*.

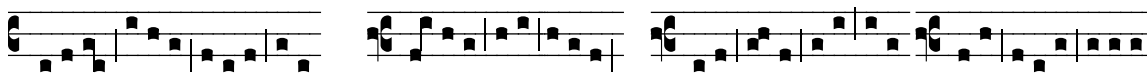
Kyrie

Gloria

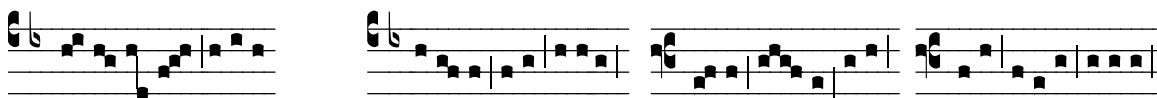
Sanctus

Agnus Dei

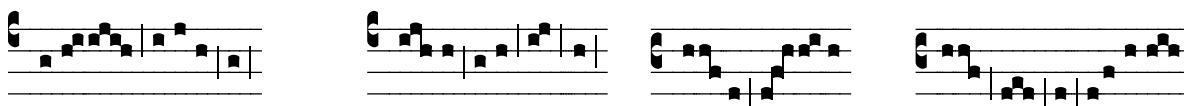
Joka-aikainen sarja (varhainen) (*In Dominicis diebus*, lähinnä suomenkielisenä)

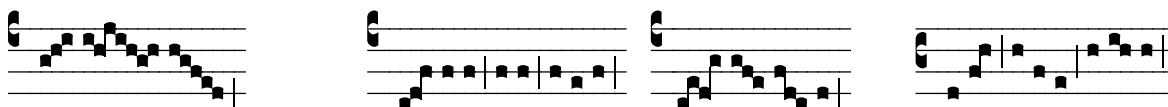
Joka-aikainen sarja (myöhäinen) (*In Dominicis diebus*)

Paastonaikojen sarja (*Kyrie eleison tempore Adventus Quadragesimæ item festis Apostolorum /
In Dominicis diebus*, lähinnä ruotsinkielisenä)

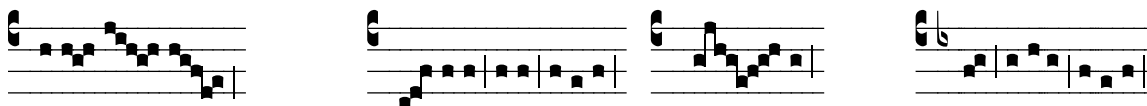
Juhla-aikojen (erityisesti joulunajan) sarjat
(*In Summis Festis*)

(1600-luvun vaihtoehto)

(*In Festis Duplicibus*)

Pääsiäisajan sarja (*Tempore Paschæ*)

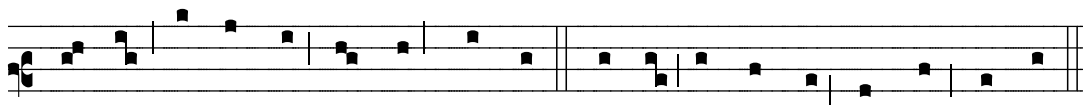

Helluntaiajan sarja (*De Sancto Spiritu*)

ÍJoka-aikainen sarja (varhainen)

Kyrie Dominicale Finice (GR XII, Pater cuncta)

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

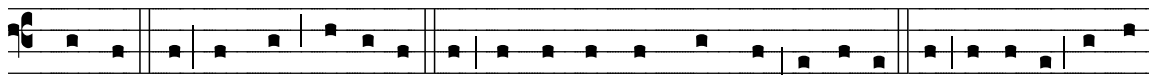

Her-ra ar-mah-ða mei - ðän pää-len.

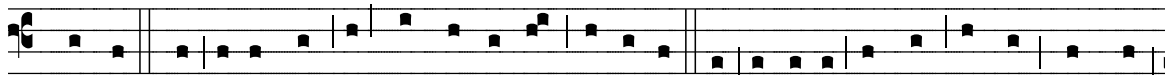
Gloria (GR XI)

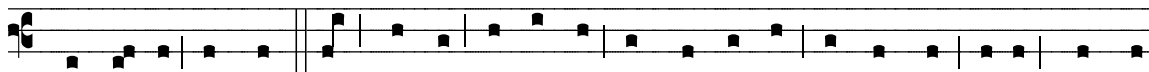
Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-u-ðes ja maas-sa rau-ha, in-hi-mis-ten hyvä

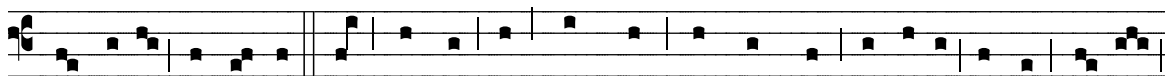
tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hyvä-s-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me si-nu-a ru-ko-

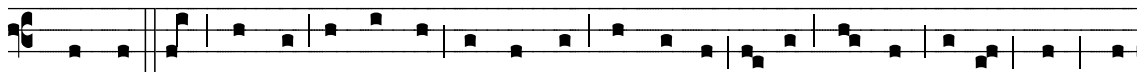
le-ma. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me si-nu-a kii-täm si-nun suu-ren

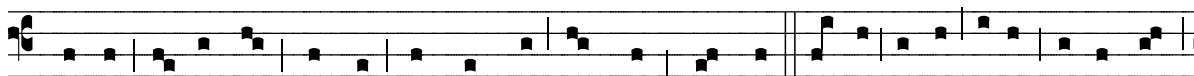
kun-ni-as täh-ðen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaal-li-nen ku-nin-gas, I-sä, kaik-ki-

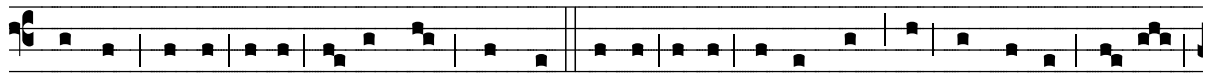
val-ti-as Ju-ma-la. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-kei-man ai-no-a poi-ka, Jee-su

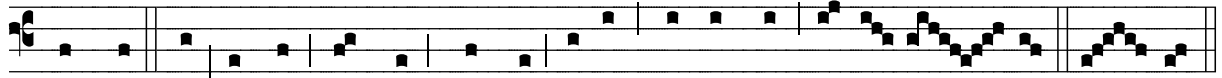
Kris-te. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa, I-sän poi-ka. Si-nä kuin pois-

o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Sil-lä si-nä o-let yk-si-näns

py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns Her-ra. Si-nä o-let yk-si-näns se kor-ke-in, Jee-su

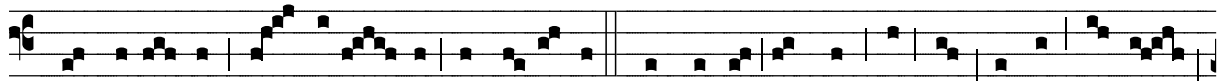

Kris-te, sen Py-hän Hen-gen kans-sa, I-sän Ju-ma-lan her-ra-u - des. Aa - men.

Sanctus (GR XV)

Py-hä, py-hä, py-hä Her-ra Ju-ma-la Se-ba-ot. Täy-det o-vat tai-va-hat ja maa si-nun

her-ra-ut-tas. Hoo-si-an - na kor-ke-u-des. Kii-tet-ty ol-koon se kuin tu-lee Her-ran

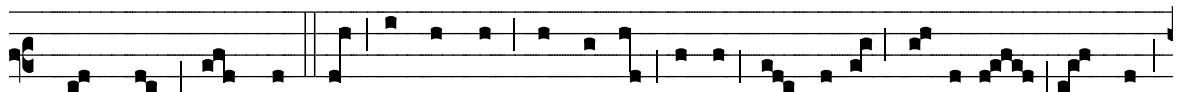

ni-meen. Hoo-si-an- na kor-ke-u-des.

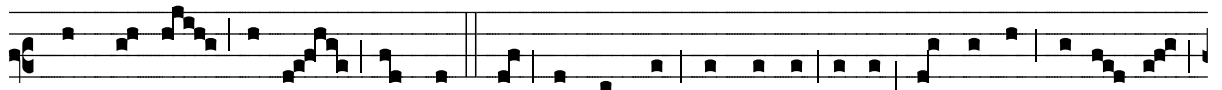
Agnus Dei (GR XV)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il- man syn-nit, ar-mah-ða

mei-ðän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

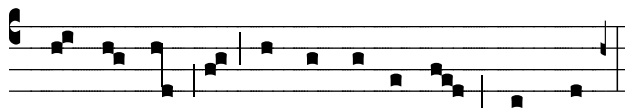

ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il- man

syn-nit, an-na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-na-uk-ses.

Benedicamus

Kiit-tä-käm ja kun-ni-oi-ta-kam Her-raa.

Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Joka-aikainen sarja (myöhäinen)

Kyrie Dominicale (GR XI, Orbis factor)

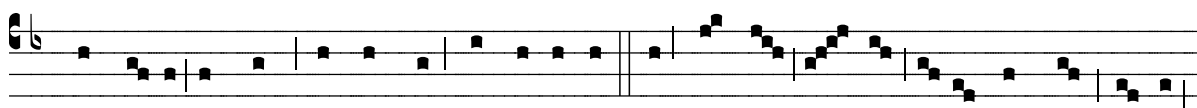

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

Gloria (GR II)

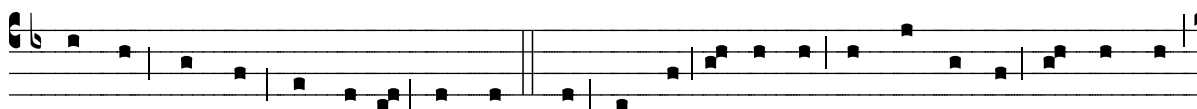
Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-u-ðes ja maas-sa rau-ha, in-hi-mis-ten hy-vä

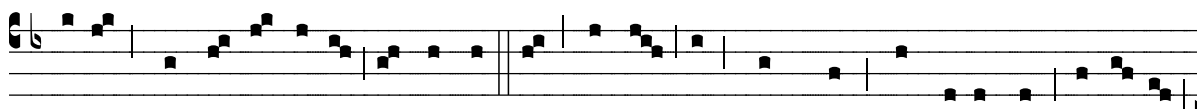
tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me si-nu-a

ru-koi-le-ma. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me si-nu-a kii-täm

si-nun suu-ren kun-ni-as täh-ðen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaal-li-nen ku-nin-gas,

I-sä, kaik-ki-val-ti-as Ju-ma-la. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-ke-i-man ai-no-a

poi-ka, mei-ðän au-tuu-ðem, Jee-su Kris-te. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-

sa, ja I-sän poi-ka. Si-nä kuin pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða

mei-δän pää-len. Sil-lä si-nä o-let yk-si-näns py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns

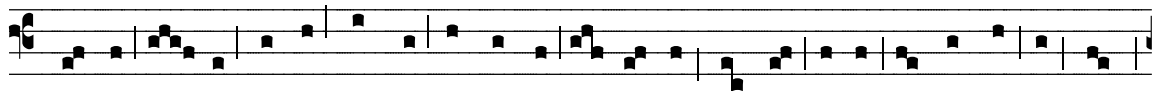

Her-ra. Si-nä o-let yk-si-näns se kor-ke-in, Jee-su Kris-te, sen Py-hän

Hen-gen kans-sa, I-sän Ju-ma-lan her-ra- u-δes. Aa - men.

Sanctus (GR XV)

Py-hä, py- hä, py-hä Her-ra Ju-ma-la Se- ba-ot. Täy-δet o-vat tai-va-hat ja maat

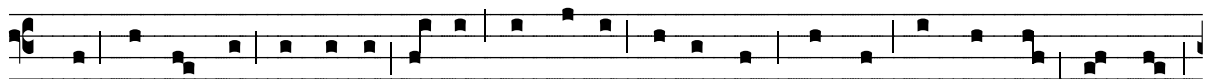

si-nun her-ra-ut - tas. Hoo-si-an- na kor-ke- u - δes. Kii-tet-ty ol-ko-hon se kuin

tu-lee Her-ran ni-meen. Hoo-si-an-na kor-ke- u - δes.

Agnus Dei (GR XV)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

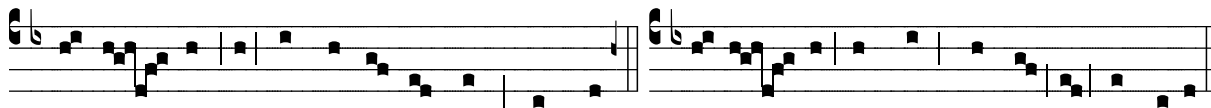

ar-mah-δa mei - δän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man

syn-nit, an-na meil-le ar-mos ja hy-väs-ti-siug-na-uk-ses.

Benedicamus

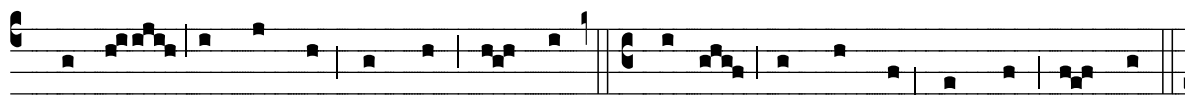

Kiit-tä - käm ja kun-ni-oi-ta-kam Her-raa.

Ju- ma- lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Paastonaikojen ja apostolien päivien sarja

Kyrie eleison tempore Adventus Quadragesimae item festis Apostolorum (GR XVI)

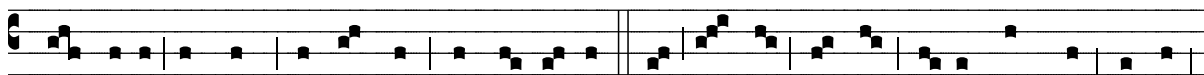

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

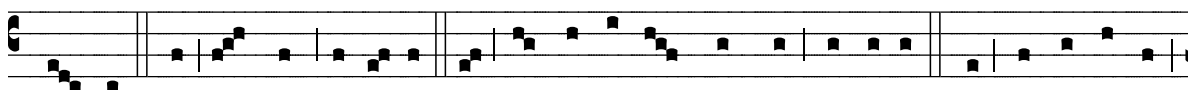

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää - len.

Gloria (GR XIV)

Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-u-ðes ja maa-sa rau-ha, in-hi-mis-ten hy-vä

tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me ru-ko-le-ma

si-nu-a. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me kii-täm si-nu-a si-nun

suu-ren kun-ni-as täh-ðen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaa-li-nen ku-nin-gas, I-sä,

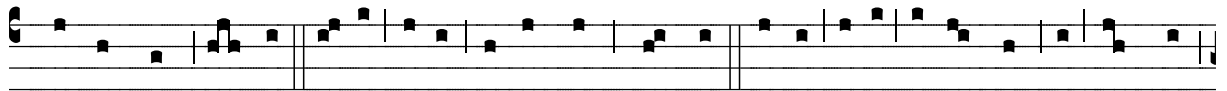
Ju-ma-la kaik-ki-val-ti-as. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-kei-man ai-no-a poi-ka,

Jee-su Kris-te. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa, I-sän poi-ka. Si-nä kuin

pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Sil-lä si-nä o-let

yk-si-näns py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns Her-ra. Si-nä o-let yk-si-näns se kor-kein,

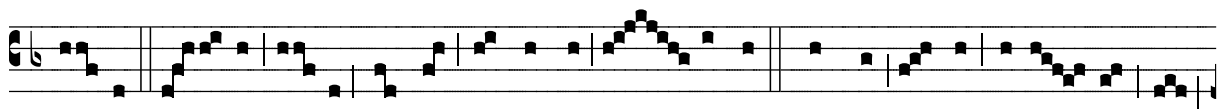

Jee-su Kris-te, sen Py-hän Hen-gen kans-sa, I-sän Ju-ma-lan her-ra-u-δes.

Aa - men.

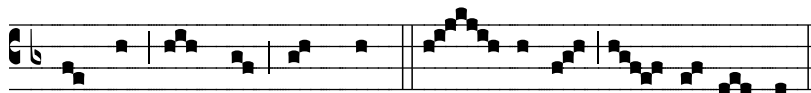
Sanctus (GR XVII)

Py-hä, py - hä, py-hä Her-ra Ju-ma-la Se - ba-ot. Täy-δet o-vat tai-va - hat ja

maa si-nun her-ra-ut-tas. O - san-na kor-ke-u-δes. Kii-tet-ty ol-koon se kuin

tu-lee Her-ran ni-meen. O - san-na kor-ke-u-δes.

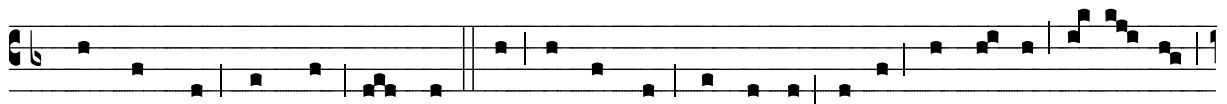
Agnus Dei (GR XVII)

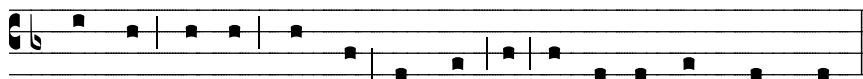
Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

ar-mah-δa mei-δän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man

syn-nit, an-na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-nauk-ses.

Joulunajan sarja

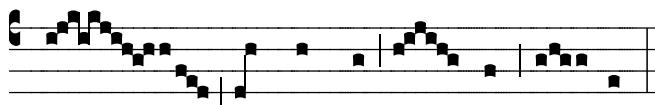
Kyrie (Summis) (GR II, Kyrie fons bonitatis)

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða

mei-ðän pää-len. Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Her-ra

ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

Kyrie (Duplicibus) (GR IV, Cunctipotens)

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða

mei-ðän pää-len. Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Her-ra

ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

Gloria (GR IV)

Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-u-ðes ja maa-sa rau-ha, in-hi-mis-ten

hy-vä tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me si-nu-a

ru-ko-le-ma. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me si-nu-a kii-täm si-nun

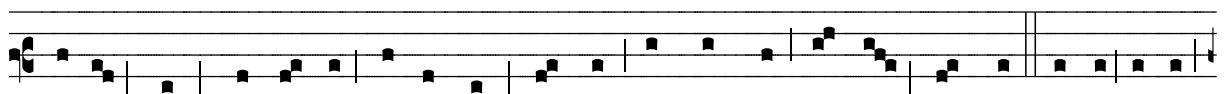
suu-ren kun-ni-as täh-den. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaa-li-nen ku-nin-gas, I-sä,

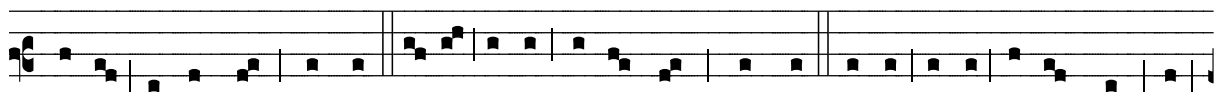
kaik-ki-val-ti-as Ju - ma-la. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-kei-man ai-no-a

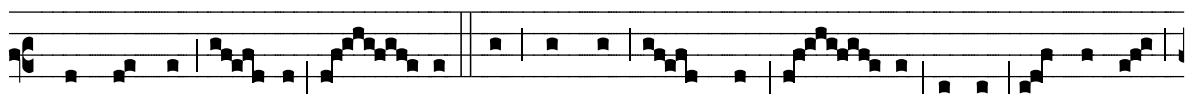
poi-ka, Jee-su Kris - te. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa, I-sän poi-ka.

Si-nä kuin pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Sil-lä si-nä

o-let yk-si-näns py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns Her-ra. Si-nä o-let yk-si-näns se

kor-ke-in, Jee-su Kris - te, sen Py-hän Hen-gen kans - sa, I-sän Ju-ma-lan

her-ra-u-ðes. Aa - men.

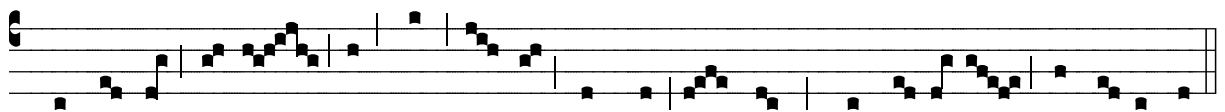
Sanctus (Summis) (GR II)

Py - hä, py - hä, py - hä Her-ra Ju-ma-la Se-ba-ot. Täy-ðet o- vat

tai-va-hat ja maa si-nun her-ra-ut - tas. Hoo-si-an-na kor-ki-u-ðes.

Kii-tet-ty ol-koon se kuin tu-lee Her-ran ni-meen. Hoo-si-an-na kor-ki-u-ðes.

[Graduale Tammelense:]

Au-tu-aaks te-ge mei-tä kor-ke-u-δes.

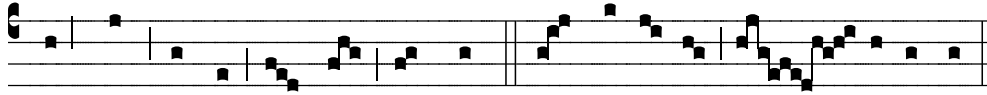
Sanctus (Duplicibus) (GR IV)

Py - hä, py - hä, py - hä Her-ra Ju-ma-la Se-ba-ot. Täy-δet o-vat tai-va-hat ,

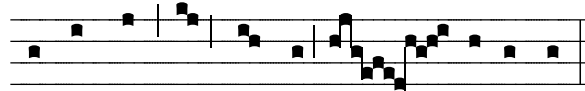

ja maa si-nun her-ra-ut-tas. Hoo-si-an-na kor - ke-u-δes. Kii-tet-ty ol-koon

se kuin tu-lee Her-ran ni-meen. Hoo-si-an-na kor - ke-u-δes.

[Graduale Tammelense:]

Au-tu-aks tee mei-tä kor - ke-u-δes.

Agnus Dei (Summis) (GR IX)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa

mei-δän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

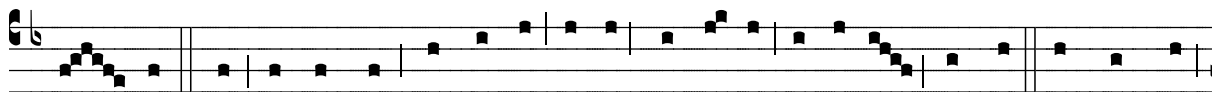

an-na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-na-uk-ses.

Agnus Dei (Duplicibus) (GR IV)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa

mei-δän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

an-na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-na - uk-ses.

Agnus Dei (myöhäinen vaihtoehto) (ei GR)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o - tat ma-il-man syn- nit, ar-mah-δa mei-δän
Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o - tat ma-il-man syn- nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o - tat ma-il-man syn-nit, an-na
pää-len.

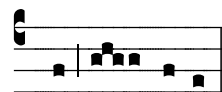

meil-le rau-has ja siug-na-uk-ses.

Benedicamus (Summis)

Kiit-tä - käm ja kun-ni- oit - ta-kam Her-raa. Ju-ma - lan ol-koon kii-tos

ja kun-ni-a.

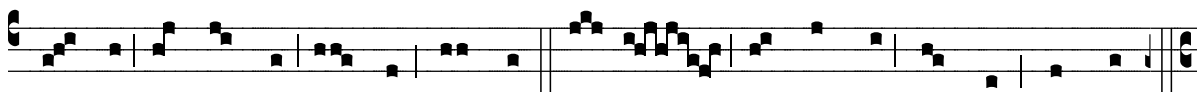
Benedicamus (Duplicibus)

Kiit-tä-käm ja kun-ni-oit-ta-kam Her-raa. Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Pääsiäisajan sarja

Kyrie Paschale (GR I, Lux et origo)

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Kris-te ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

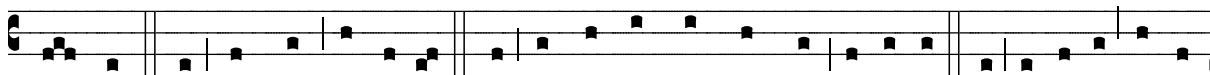

Her-ra ar - mah-ða mei-ðän pää-len. Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-len.

Gloria (GR I)

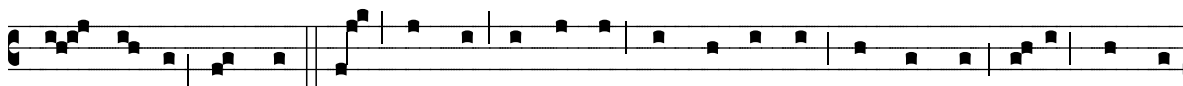
Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-u-ðes ja maa-sa rau-ha, in-hi-mis-ten hy-vä

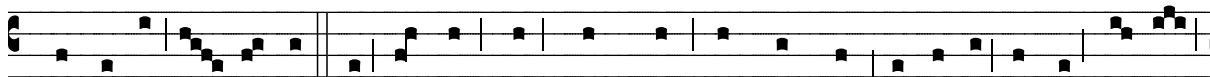
tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me si-nu-a ru-ko-

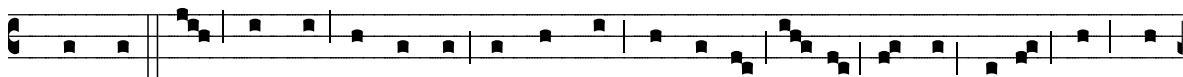
le-ma. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me si-nu-a kii-täm si-nun suu-ren

kun-ni-as täh-ðen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaa-li-nen ku-nin-gas, I-sä, kaik-ki-

val-ti-as Ju-ma-la. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-kei-man ai-no-a poi-ka, Jee-su

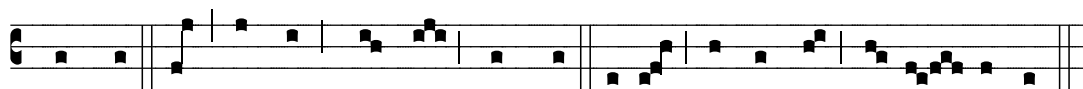
Kris-te. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa, I-sän poi-ka. Si-nä kuin pois-

o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän pää-len. Sil-lä si-nä o-let yk-si-näns

py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns Her-ra. Si-nä o-let yk-si-näns se kor-ke-in, Jee-su

Kris-te, sen Py-hän Hen-gen kans-sa, I-sän Ju-ma-lan her-ra - u-δes.

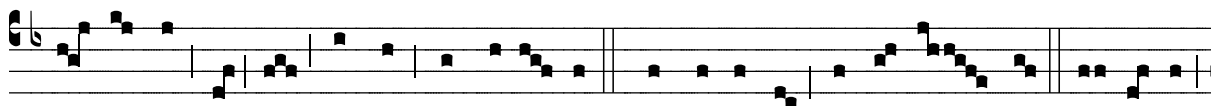

Aa - men.

Sanctus (GR VIII)

Py-hä, py- hä, py - hä Her-ra Ju-ma-la Se - ba-ot. Täy-δet o-vat

tai-va-hat ja maa si-nun her-ra-ut-tas. Hoo-si-an-na kor-ke - u - δes. Kii-tet-ty

ol-koon se kuin tu-lee Her-ran ni-meen. Hoo-si-an-na kor-ke - u - δes.

Agnus Dei (GR VIII)

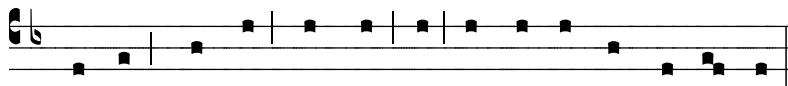
Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn- nit, ar-mah-δa mei-δän

pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa

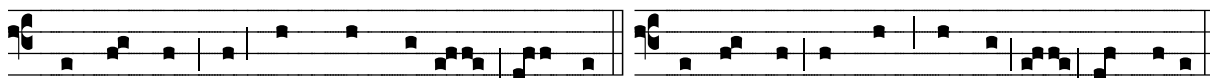

mei-δän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

an-na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-na-uk-ses.

Benedicamus (1702: Grat. Pasch.)

Kiit-tä-käm ja kun-nioit-ta-kam Her-raa. Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Vaihtoehto (1702: Aliud)

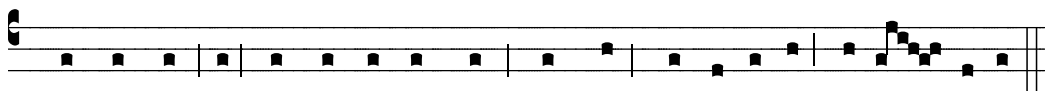

Kiit-tä-käm ja kun-nioit-ta-kam Her-raa. Hal-le-lu-ja, Hal-le-lu-ja, Hal-le-lu - ja.

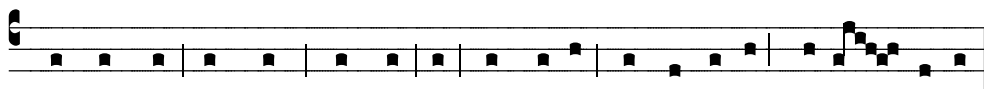

Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-nia. Hal-le-lu-ja, Hal-le-lu-ja, Hal-le-lu - ja.

Vaihtoehto (1702: Aliud Grat. Dominicale)

Kiit-tä-käm ja kun-ni-oit-ta-kam Her-raa. Hal-le-lu-ja, Hal-le - lu-ja.

Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a. Hal-le-lu-ja, Hal-le - lu-ja.

Helluntaiajan sarja

Kyrie Pentecostes (ei GR)

Her - ra ar - mah-ða mei-ðän pää-len. Kris - te ar- mah-ða mei-ðän

pää-len. Her - ra ar - mah-ða mei-ðän pää-len. -

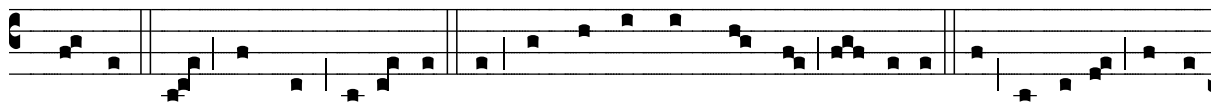

Her - ra ar - mah-ða mei-ðän pää-len.

Gloria (GR Cant. ad lib. 1)

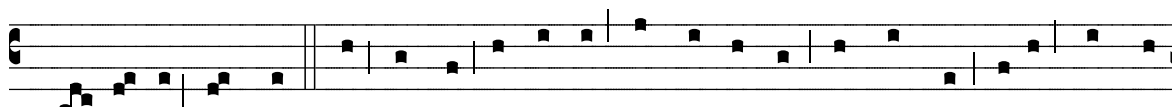
Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke u-ðes ja maa-sa rau-ha, in-hi-mis-ten hy-vä

tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti-siug-naa-ma si-nu-a. Me si-nu-a ru-ko-

le-ma. Me y-lis-täm ja kun-ni-oi-tam si-nu-a. Me si-nu-a kii-täm si-nun suu-ren

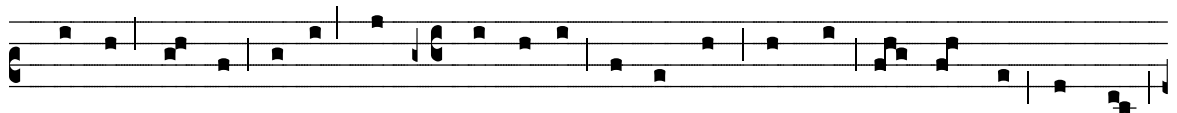
kun-ni-as täh-ðen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaa-li-nen ku-nin-gas, I-sä, kaik-ki-

val-ti-as Ju- ma-la. Oo Her-ra, sen kaik-kein kor-kei-man ai-no-a poi-ka,

Jee-su Kris-te, ja se Py-hä Hen-ki. Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa,

I-sän poi-ka. Si-nä kuin pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän

pää-len. Sil-lä si-nä o-let yk-si-näns py-hä. Si-nä o-let yk-si-näns Her-ra.

Si-nä o-let yk-si-näns se kor-ke-in, Jee-su Kris-te, sen Py-hän Hen-gen

kans-sa, I-sän Ju-ma-lan her-ra - u - ðes. Aa - men.

Sanctus (ei GR)

Py - hä, py - hä, py - hä Her-ra Ju-ma-la Se-ba-ot. Täy-ðet

o-vat tai-va-hat ja maa si-nun her-ra-ut-ta-si. Hoo - si-an-na kor-ke-u-ðes.

Kii-tet - ty ol-ko-hon se kuin tu - lee Her-ran ni-meen. Hoo - si-an-na

kor-ke- u-ðes.

Agnus Dei (ei GR)

Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit, ar - mah-ða

mei-ðän pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il-man syn-nit,

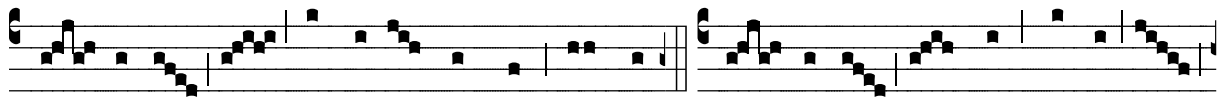

ar - mah- δ a mei- δ än pää-len. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat

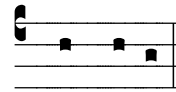

ma-il-man syn-nit, an - na meil-le rau-has ja hy-väs-ti-siug-na-uk-ses.

Benedicamus

Kiit-tä-käm ja kun-ni-oi-ta-kam Her-raa. Ju - ma-lan ol-koon kii-tos ja

kun-ni-a.

Ordinarium-laulujen yksityiskohtia

Kyrie esiintyy eri käsikirjoituksissa milloin kolmi-, milloin nelisäkeisenä. Neljän säkeen esiintyminen viittaa käytäntöön, jonka mukaan Kyrie on laulettu yhdeksänkertaisena: ensimmäinen säe kolmeen kertaan, toinen (Christe eleison) kolmeen kertaan ja lopuksi kolmas kahteen kertaan ensimmäisen säkeen kaltaisena ja kolmannen kerran tavallista kuvioivammalla melodialla laulettuna.

Kaikista Gloria-teksteistä puuttuvat ruotsalaisten reformaation ajan messujen ja Mikael Agricolan *Messun* (1549) tavoin latinankielisen tekstin 12. ja 13. säettä (*Qui tollis peccata mundi suscipe deprecationem nostram* ja *Qui sedes ad dexteram patris miserere nobis*) vastaavat osuudet. Ne olivat mukana *Missale Aboensessa* ja jälleen Juhana III:n liturgiassa sekä vielä muutamissa 1600-luvun alun ruotsalaisissa käsikirjoituksissa. (Jacobsson 1958, 161–162; Serenius 1966, 170–174). Suomalaisissa käsikirjoituksissa on mukana *Missale Aboensesta* puuttuva Aamen.

Käsikirjoitusten Gloria-vaihtoehtojen 9. säkeen teksteissä esiintyy niin kutsuttuja interpolaatioita. Yleensä on mukana latinankielistä *altissime*-sanaa vastaava lisäys "cai[c]ken cor[c]keim[m]jan" / "ald-ra högstes". Myöhemmässä joka-aikaisessa sarjassa vastaa *salus nostra* -lisäystä "meidän autuden" / "vär salighet", helluntaisarjassa taas *et sancte spiritus* -lisäystä "ja se Pyhä Hengi" / "och then Helgha Andha". (Äikää 1995, 84–92.)

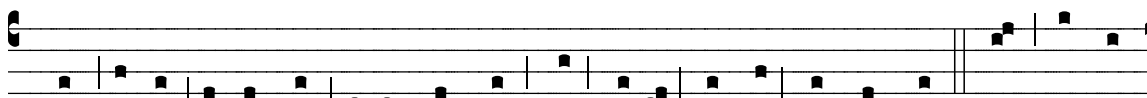
Painetuissa ruotsinkielisissä Sanctus-teksteissä on suomalaisen "Hosiannan" tilalla yleensä "Saligh gör oß". *Een Liten Songbook* -kokoelmassa varhaisimmin tavattu sanonta (Fransén 1935, 178) on kuitenkin vain vaihtoehto, joka esiintyy yleisesti ruotsinkielisissä käsikirjoituksissa. Sen esikuva on reformaatioajan saksalaisissa messuissa sekä tanskalais-ruotsalaisessa vuoden 1528 Malmö-messussa (Schalin 1946, 199). Vastaava suomennos "Autuax tee/tege meitä" on kokoelmassa *Liber Ecclesiae Tammelensis*, kun taas Westhin koodeksin muissa kuin tässä kokoelmassa esitetyssä messussa sanontana on alkutekstiä läheisempi "Auta meite/meitae ylähädä/yläheldä".

Vuonna 1578 painettu *Troon* samoin kuin useimpien käsikirjoitusten Credo-tekstit eivät sisällä vuoden 1614 käsikirjojen mukaista lausetta "nederstodh til heluetes". Se on lisätty Tukholman suomalaisen seurakunnan arkistossa olevaan yksilöön ja on mukana Hailuodon kirkonarkiston ja Antonius Canutin käsikirjoituksissa sekä vuosien 1697 ja 1702 ("alasastui helwettijn") painetuissa virsisävelmistöissä.

Täll ajall autual (Tibi laus)

Iisalmen käsikirjoitus 64–65

*Täll ajall autual ylistämme ain sua Christe kijtemme. Sull kijtosuirdet weisamme
Pjähä pjähä pjähä Herra korkeudes.
Engelit mös sua kiteuät, taiuan sotauäki wäkeuä Nin Cherubin ja Seraphin tekeuät.
Pjähä pjähä pjähä H(er)ra korkeudes.
Sun cansas nyt iloitze Christicundas ratk riemuitze tächden armån alinomaisen.
Pjähä pjähä pjähä H(er)ra korkeudes.*

Täll a-jall au-tu-aall y-lis-täm-me, ain su-a, Kris-te, kii-täm-me. Sull kii-tos-

vir-ðet vei-saam - me. Py-hä, py - hä, py-hä Her-ra kor-ke-u-ðes.

En-ke-lit myös su-a kiit-tä-vät, tai-vaan so-ta-vä-ki vä-ke-vä. Niin ke-ru-bin ja

se-ra-fin te-ke - vät. Py-hä, py - hä, py-hä Her-ra kor-ke-u-ðes.

Sun kan-sas nyt i-loit-see, kris-ti-kun-tas ratk rie-muit-see täh-ðen ar-mon

a-lin - o-mai-sen. Py-hä, py - hä, py-hä Her-ra kor-ke-u-ðes.

Keskiaikana suosittu ordinariium-sävelmiin pohjautuvat uudelleensanoitukset, troopit, jäivät reformaation myötä yleensä syrjään. Suomalaisissa käsikirjoituksissa esiintyy kuitenkin usein latinankielinen *Tibi laus*:

*Tibi laus salus sit Christe, benedictus sit dies iste. Te laudamus nunc et perenniter.
Sanctus sanctus sanctus in excelsis.
Angeli et Archangeli throni principatusque Cœli, Te laudant Cherubim ac Seraphim.
Sanctus sanctus sanctus in excelsis.*

Sanctus-troopin ruotsinno ja suomennos *Täll ajall autual ylistämme* esiintyvät nekin useissa käsikirjoituksissa. Niihin on tullut mukaan uusi kolmas säkeistö. Trooppi liittyi arvostettuun Kristuksen ruumiin juhlaan (*Corpus Christi*) mutta sijoitettiin reformaation myötä helluntaihin. Se näyttää olleen

suosittu erityisesti Itämeren ympäristössä. Fryygiseen moodiin sijoittuva sävelmä muistuttaa läheisesti helluntaisarjan messun Sanctus-sävelmää.¹⁵ Laulu sijoittuu käsikirjoituksissa usein Agnus Deiin jälkeen erilleen Sanctuksesta kuten myös Malmö-messussa (1528), vaikka sen alkuperäinen sijainti näyttää olleen Sanctuksessa, Benedictus-osan kahden puolen (Kroon 1954, 7–8). *Tibi laus* on Suomessa edelleen käytössä virtenä (1986:322, Ajalla autuaalla me).

Monissa käsikirjoituksissa sävelmä on muista poiketen kirjoitettu mensuraalinotaatiolla, mikä viittaa sävelmän melko myöhäiseen muotoutumiseen.

Kuva 2. *Tigh wari lof och prijs* (Täll ajall autual) käsikirjoituksessa *Liber ecclesiae Tammensis* (n. v. 1600). Åbo Akademis bibliotek, handskriftsavdelning. <http://bibbild.abo.fi/Tammela>.

¹⁵ Schalin 1946, 142, 175, 176, 210; Kroon 1954; Adell 1954, 43–45; Glahn 1954, 111–118; Haapalainen 1976, 338–339, 375.

Kijtäkäm lasta nytt syndynyt (Benedicamus parvulo nato)

Lopen käsikirjoitus

*Kijtäkäm lasta nytt syndynjtt nuorucaista,
Soimes macawaist,
Jonga Seoracunda usco, tunde, tunnusta
Jumalax caickivaldiax
Herrax caickhaldiax*

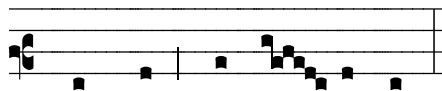
*Cunnioidecam cullaist ijancaickista Cuningast
ilox meil sijndynjt,
Nuorest Neidzest wagast, wapahtaman meit waiwast
cuin ylkä Morsia huonestans, Tuli hän äitistäns.*

Kiit-tä-käm las-ta nyt syn-ty-nytt', nuo-ru-kais-ta, soi-mes ma-kaa-vaist,

jon-ka seu-ra-kun-ta us-koo, tun-tee, tun-nus-taa Ju-ma-laks kaik-ki-val-ti-aaks

Her-raks kaik- hal - ti-aaks.

Kun-nioit-kam kul-laist i-jan-kaik-kis-ta ku-nin-gast, i-loks meill syn-ty-nytt'

nuo-rest neit-seest va-gast, va-pah-ta-maan meit vai-vast. Kuin yl-kä mor-si-an-

huo-nees-tans, tu-li hän äi - tis-täns.

Benedicamus parvulo nato on joulunajan *Benedicamus*-trooppi, jollaisia kuoro saattoi laulaa messun päätyttyä. Kaksisäkeistöinen laulu, joka lienee tavattu Suomen ulkopuolelta vain Riiassa vuonna 1635 painetussa kokoelmassa,¹⁶ esiintyy latinankielisenä muun muassa Lopen käsikirjoituksessa:

*Benedicamus parvulo nato iacenti in præsepio
Quem omnes credentes cognoscunt
Deum verum regnantem sine termino
ornato Domino.*

*Deo dicamus æterno regi dignenti pro nobis nasci
Ex virgineo iam procedenti
utero tanquam sponsus de thalamo
jugiter gratias.*

Käsikirjoituksista on tavattu yksi laulun ruotsinnois sekä kaksi suomennosta: *Kijttäkäm piendä poica ioca seimes maca* (*Liber Ecclesiæ Tammensis*, 15^r) sekä *Kijttäkäm lasta nyt syndynyt*. Edellinen suomennos on osittain epäselvä, kun taas jälkimmäinen on lähellä Jonas Raumannuksen vuoden 1646 virsikirjan käännöstä. (Kurvinen 1929, 74; Lagercrantz 1948, 113–114.) Käsikirjoitusten sävelmissä ei juuri ole eroja.

Avartuvat i-, u- ja y-loppuiset diftongit on laulettavassa tekstissä normalisoitu.

---

¹⁶Antiphonæ, responsoria, hymni, sequentia & Magnificat usitatissima 1635, nro 15.

Vuoden 1702 painetun sävelmistön liturgiset sävelmät

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja (1702)

Sekä painetuissa lähteissä että käsikirjoituksissa rukoukset ja lukukappaleet ovat yleensä nuotittomia. Vuoden 1702 painettuun *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja* -sävelmistöön sisältyy virsisävelmien lisäksi kuitenkin myös messusävelmistö. Siihen kuuluu myös lisäys, jonka esikuvana on vuonna 1701 painetun ruotsalaisen vuoden 1697 koraalivirsikirjan uusi, pienempikokoinen painos. Otsikon alku korostaa sävelmistön epävirallisuutta: *Allmänt Bruk att siunga Bönerna...* Suomalainen otsikko ei tuo epävirallisuutta esille: *Seura nyt cuinga Rucouset/ Siunaus/ Epistolat ja Evangeliumit nijn myös Wihki-Sanat ja Litanian yhteisest weisattaman pitä.*

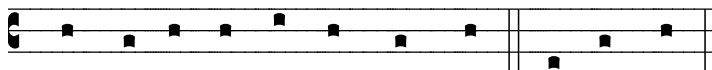
Vuoden 1702 sävelmät noudattavat vanhempia käytäntöjä. Tosin sävelmät poikkeavat jonkin verran Westhin koodeksin mukaisista. Ruotsalaisen esikuvan mukainen nuotinnustapa yhdistelee omaperäisesti koraali- ja mensuraalinotaatioiden ominaisuuksia. Tässä esitetyt kollehtarukouksen, epistololan ja evankeliumin sävelmät on palautettu koraalinotaatioksi. Sen sijaan morsiusmessussa (Wihki-Sanat) ja litanianä käytetyt tilapäiset ylennysmerkit sekä litanianä myös puoli- ja neljäsosanuotit vaativat uudemman nuotinnustavan käyttöä. Samalla se muistuttaa siitä, etteivät tilapäiset etumerkit kuuluneet perinteiseen koraalinotaatioon ja että varsinkin duuri–molli-tonaliteetin voittaessa alaa alettiin yhä enemmän käyttää tilapäisiä ylennyksiä.

Kuva 3. Joka-aikainen Kyrie (*Orbis factor*) vuoden 1702 painetussa sävelmistössä. Liedon kirkonarkisto. Kuva: Erkki Tuppurainen.

Nuottikirjassa on ilmeisesti kopioitu orjallisesti ruotsalaisen esikuvan jo sinänsä puutteellisia nuotinnuksia. Kyseiset kohdat on pyritty korjaamaan mielekkäältä tuntuvalta tavalla, esimerkiksi tulkittu puuttuvat nuottiavaimet Adellin (1963b, 5–10) tavoin. Lukukappaleiden ja morsiusmessun pitkistä kantillaatioista esitetään vain alkuosat. Niiden kantillointikäytäntö näyttää muotoutuneen tavalla, jota on kuvattu Arthur Adellin teoksessa *Gregorianik I* (1963a–b). Litanianä on lisätty nuottikirjasta puuttuvat liturgin tekstin osuudet vuoden 1669 kirkkokäsikirjan mukaisesti.

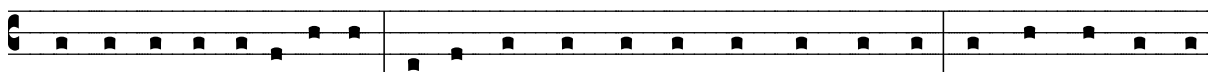
Kollehtarukous (1702)

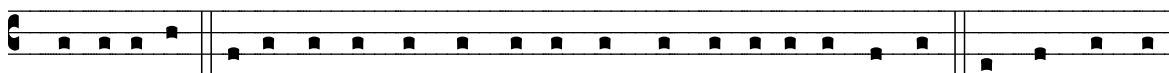
HER-ra ol-con tei-dän cans-san! Ru-coil-cam:

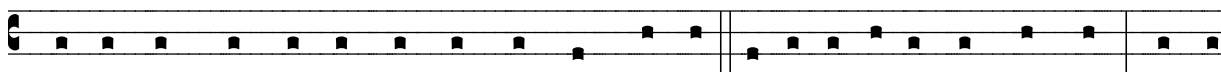
O HER-ra Ju-ma-la / jo-ca tä-nä-pän si-nun us-col-li-tes sy-dä-met Py-hän Hen-gen

wa-lis-tu-xel-la o-pe-tit / an-na mei-dän-gin sen Hen-gen caut-ta ym-mär-tää se cuin

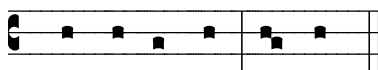
oi-ki-a on / et-tä me hä-nen loh-du-tu-xes-tans ai-na i-loit-zi-sim. Si-nun Poi-cas

JE-su-xen Chris-tu-xen mei-dän Her-ran caut-ta / jo-ca yn-nä si-nun cans-sas / Py-hän

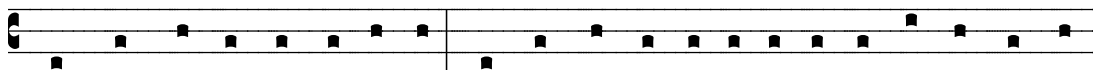

Hen-gen yh-te-y-des e-lä ja hal-lit-ze yh-des Ju-ma-lu-des / i-jan-caic-ki-sest i-jan-

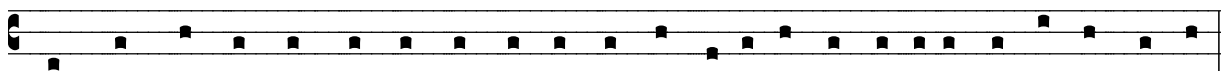

caic-ki-se-hen. A-m[en].

Epistola (1702)

Nä-mät seu-ra-wai-set sa-nat löyt-tän kir-joi-tet-tu-na A-pos-to-lein Te-gois:

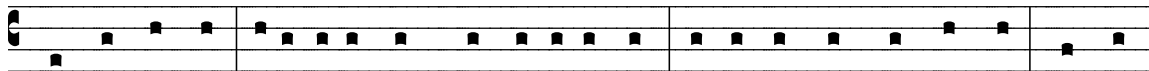

JA cuin wij-des kym-me-nes päi-wä täy-tet-tin / o-lit he caic-ki y-xi-mie-li-sest coo-sa.
[jne.]

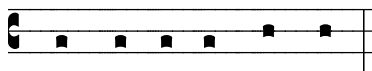
Evankeliumi (1702)

Tä-män Py-hän E-wan-ge-li-u-min kir-joit-ta Py-hä Jo-han-nes E-wan-ge-lis-ta.

SI-hen ai-can o-li y-xi mies Pha-ri-se-u-xist, Ni-co-de-mus Ni-mel-dä, Juu-da-

lais-ten y-lim-mäi-nen [jne.]

Morsiusmessu (1702)

Wihki-Sanat

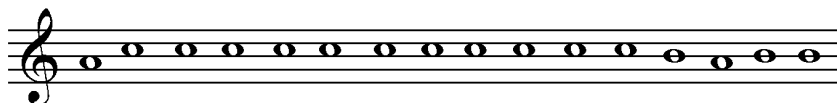
HER-ra ol - con tei-dän can-ßan! Nijn myös si-nun Hen-ges can-ßa!

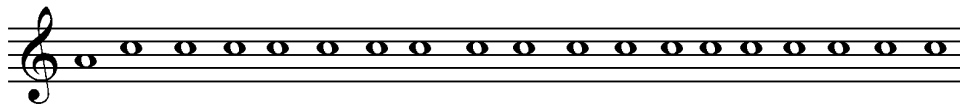
Y - löt-kät tei-dän sy-dä-men Ju - ma-lan ty - gö. Me y - lö-näm mei-dän sy-dä-mem.

Kij-tä-käm Ju-ma - la - ta, mei-dän HER-ram! Se on oi-ke - us ja coh - tus.

TO-ti - ses - ti on se coh-tul - li - nen, oi-kein ja au - tu - ast,

et - tä me ai - na ja jo - ca pai-cas kij-täm si-nu - a, Py-hä Her - ra, [jne.]

Litania (1702)

L = liturgi
S = seurakunta

L: Ky-rie E - lee - son!   Christe E - lee - son!   Ky-rie E - lee - son!
S: Ky-rie E - lee - son!   Christe E - lee - son!   Ky-rie E - lee - son!

L: HER-ra cuu - le mei-dän Ru - co - u - xem.
S: HER-ra cuu - le mei-dän Ru - co - u - xem.

L: HER-ra Ju - ma - la tai - wa - li - nen I - sä!
HERra Jumalan Poica   mailman wapahtaja.
HERra Jumala   Pyhä Hengi.

S: Ar-mah-da mei-dän pääl - lem!

L: O - le meil - le armol - li - nen, S: hol - ho mei - tä lau - pi - as HER - ra Ju - ma - la!
O - le meil - le armol - li - nen,   war - jele mei - tä lau - pi - as HER - ra Ju - ma - la!

L: Cai - kis - ta syn - neis - tä.   S: War - je - le mei - tä lau - pi - as HER - ra Ju - ma - la!
Caikista exyistä.
Caikesta pahasta.

L: Per - ke - len pe - to - xes - ta ja juo - nis - ta.

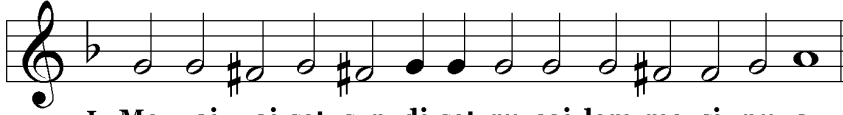

S: War - je - le mei - tä lau - pi - as HER - ra Ju - ma - la!

L: Pahasta äkillisestä cuolemasta.
Ruttotaudista ja callista ajasta.
Sodista ja tappeluxista.
Capinoista ja rijdoista.
Rakehista ja waralisesta ilmasta.
Tulipalosta ja walkian hädästä.
Iancaickisesta cuolemasta.

L: Si-nun py-hän syn-dy-mi-sestäh-den. S: Au-ta meitä lau-pi-as HER-ra Ju-ma-la!
Sinun kärsimises/ kilwoituxes ja weres wuodatuxen tähden.
Sinun ristic ja cuolemas tähden.
Sinun pyhän ylösnousemises ja taiwaseen astumises tähden.
Kiusauxen ja cuoleman ajalla.
Wijmeisellä duomiolla.

L: Me wai-wai-set syn-di-set ru-coi-lem-me si-nu-a.

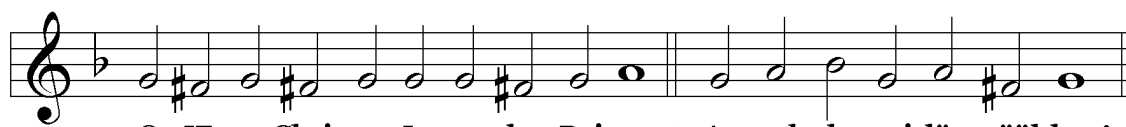
S: Cuu-le mei-tä lau-pi-as HER-ra Ju-ma - la!

L: Et-täs py-hä Chris-ti - lis-tä Seu-ra-cundas hal-lit - zi - sit ja war-je - li - sit.
Ettäs caicki Kircon esimiehet Pijspat/ Papit/ja sanan Palweliat
terwelises opis ja pyhäs elämäs pidäisit ja warjelist.
Ettäs caicki wäärät opit ja pahenoxet asetaisit.
Ettäs caicki exynet ja wietelleyt palataisit.
Ettäs me perkelen meidän jalcaim ala polkia mahdaisim.
Ettäs uscollisia palvelioita sinun eloos lähetaisit.
Ettäs sanalles sinun henges ja woimas annaisit.
Ettäs caickia murhellisia ja heickomielisiä lohdutaisit ja auttaisit.
Ettäs caikille Cuningaille ja waldamiehille/ rauhan ja toiwon annaisit.
Ettäs meidän caickein armollisinda Cuningastam. Nijn myös sitä corkiata
Cuningallista hallitusta ja Waldacunnan neuwon andaita ja käskyläisiä
läsnä ja taambana olewaisia/ armollisesta siunaisit/ wahwistaisit
ylöspidäisit ja warjelist.
Ettäs caickia nijtä/ jotea tuscas ja hädäsä owat/ auttaisit ja warjelist.
Ettäs caickia rascaita waimoja hywästisiunaisit ja auttaisit.
Ettäs caikille Sairaille terweyden annaisit.
Ettäs caicki köyhät fangit päästäisit.
Ettäs caickia Leskejä ja orwolapsia corjaisit ja auttaisit.
Ettäs armahdaisit sinuas caickein ihmisten päälle.
Ettäs meidän wihollisillem/ cadehtijoillem ja wainomiehillem
heidän syndins andexi annaisit ja heitä käännäisit.
Ettäs caickia Matcamiehiä/ wedellä ja maalla/ sinun Engelittes cautta
johdataisit ja warjelist.
Ettäs hedelmät maasta ja merestä armollisesti annaisit ja caswataisit.
Ettäs meitä armolisest cuulisit.

S: Cuu-le mei-tä lau - pi - as HER-ra Ju-ma - la!

L: O JE-su Chris-te Ju-ma-lan Poi-ca. S: Ar-mah-da mei-dän pääl-lem!

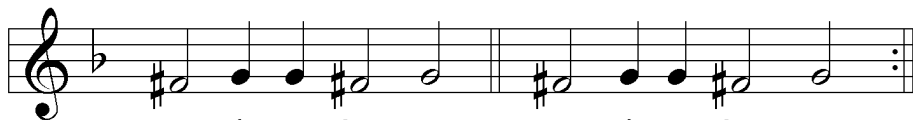
L: O Ju-ma-lan Ca-rit-za, jo-ca pois o-tat Ma-il-man syn-nit.

S: Hol-ho mei-tä lau-pi-as HEr-ra Ju-ma-la!

L: Chris-tus kuu-le mei-tä. S: Chris-tus kuu-le mei-tä.

L: Ky-rie E-lee-son. S: Ky-rie E-lee-son.
Chris-te E-lee-son. Chris-te E-lee-son.
Ky-rie E-lee-son. Ky-rie E-lee-son.

L: HER-ra ä-lä ran-gai-se mei-tä mei-dän an-si-om jäl-ken!

S: Ä-lä myös cos-ta meil-le mei-dän wää-räin te-coim jäl-ken.

4 Westhin koodeksin messu

Westhin koodeksi kuuluu ilmeisesti Tammelan antifonariumin ja gradualen ohella vanhimpiin Suomessa säilyneisiin liturgisen musiikin dokumentteihin. Monta eri käsialoilla kirjoitettua osaa yhdistävä sidos sisältää nuotinnettuina muun muassa neljä ruotsinkielistä ja kolme suomenkielistä messusävelmäsarjaa, viisi suomenkielistä sekvenssiä, kokonaisen suomenkielisen joka-aikaisen messun, useita messuun ja rukoushetkiin liittyviä suomenkielisiä lauluja sekä yhden latinankielisen ja kaksi ruotsinkielistä virttä. Mukana on myös kahden Lutheriin liitetyn virren tekstien suomennokset.

Koodeksiin on kirjoitettu kahdesti nimi Matthias Westh ja kerran vuosiluku 1546. Eri tutkijat ovat arvelleet koodeksin sisältävän sekä kyseistä vuotta vanhempia että sitä nuorempia osia. Matthias Westh toimi Raumalla kappalaisena ja kuoli vuonna 1549. (Mm. Schalin 1946, 22–23.)

Kuva 4. Westhin koodeksin messun alkua. Kansalliskirjasto C III 19. Kuva: Timo Häkkinen.

Joka-aikaisen messun järjestys ja pysyvät lauluosuudet

Mathias Westhin koodeksi (77^v–90^r)

*HErra armadha meide(n) pälene
Christe armadha meiden pälene
HErra armadha meide(n)
pälene HErra armadha meidhen palene*

CVnnia olkon Jumala(n) corkeuxes Ja rauha maan päle ja inhimisten hyuä tachto

*Me kijtäm sinua Me hyuästi lausu(m) sinua Me cumarda(m) sinua Me ylistäm ja cun(n)i-
oitzem sinua Me kijtäm sinua sinu(n) swren cunnias tächden O Herra Junnala taiualine(n)
kuningas Jsä Junnala(n) caickiualdias O Herra corkein Jumala(n) aino Poica Jesu Christe O
Herra Jumala Jumala(n) charitza ja Jsän Poica Sinä quin poisotat mailma(n) synnit armadha
meiden pälene Sillä sinä olet aino pyhä Sinä olet aino Herra Sinä olet aino se corkein Jesu
Chr(ist)e Sen Pyhän Henge(n) cansa Jsän Jumala(n) kijrkaudhes AMEN*

Cunnia olkon sin(un) Herra Jumala

*O Pyhä Hengi tule täyttämän sin(un) vscolistes sydhämet ja sin(un) rackaudes tule(n) sytytä
heihin quin moninaisen kielillä pacanat cocosit pyhän vscon ychteyxen caikisa mailmasa
Jumalan olkon kijtos ijancaickisesta Alleluja all[elu]ja*

*MJnä vscon ychden Jumala(n) päle Jsän caickiualtian taiuan ja maan ia caickein nächtäuäin
ja näkymättömäin tekiän ja ychden Herran päle Jesusen Christusen Jumala(n) ainocaisen ja
enne(n) caicki aicka Jsästä syndynye(n) Jumala(n) Jumalasta valgeudhe(n) valgeudesta toti-
se(n) Jumalan totisesta Jumalasta Syndynye(n) ia eij techdyn Jsänsä sama olimisesta jonga
cautta caicki ouat techdyt joca meidhe(n) inhimisten tächden ja meidhen terueydhen tächden
alasastuit taiuahast ja lijhaxi techtin Pyhästä Hengestä ja neitzöstä Mariasta jnhimisexi tuli
Ristinnaulittin möss meidhen edestäm Pontius Pilatuxen alla coli ja haudattin ja ylesnoui
colemasta colmandena päiuän Ramattudhen iälken ja ylesastuj taiuasen istupi Jsän oickealla
ia iällens tuleua on cunniasa Domitzema(n) eläuitä ia coluhita, jonga valdakun(n)as eij pidhä
loppu olema(n) Ja minä vscon Pyhän Henge(n) päle Herran ia virgottaian ioca Jsästä ja Po-
iasta vlgoskäypi jota möss Jsän ia Poian cansa ynnä cumardetahan ia ynnä cun(n)ioitetahan
joca prophetai(n) cautta on puhunut ia ychden pyhän ychteitzen ja Apostolisen Seurakun(n)an
Minä tunnustan ychden casten ia Syndien antexisamisen ja odhotan coluten ylelnousemista ja
tuleuaisen mailman elämät AMEN*

*HErra olkon teidhen cansan Nin möss sin(un) henges [cansa]
Jumalan tyghiä yle(n)täkät sydhänen Me ylenem meiden sydhäme(n)
Kijttäkäm Jumalata meiden Herran
Se on machdoline(n) ia oickeus*

*Totisesta on se machdolinen oickein ia terueline(n) Että me aina ja iocapaicas kijtämie ia
cunnioitzema sinua Pyha Herra caickiualtias Jsä ijancaickine(n) Jumala caickein sin(un) hy-
uaintöides tächden Ja liaite(n) sen tächden quin sinä meille osotit, coska me caicki synni(n)
tächden nin häiyst vlgostulluet olima että eij meiden muta edesän seisonut qui(n) cadhotus ia
ijancaickine(n) colema ja eij yxikän londocappale tai taiuahas eli maan päle tainut meitä
autta Nin vlgoslädhetit sinä sin(un) ainoan Poicas Jesusen Christuse(n) ioca oli samas Juma-
luden lonnos sin(un) cansas, annoit hänen inhimisexi tulla meiden tächteme panit meidhen
synni(n) häne(n) pälens ia a(n)noit hänen kärssi sen sijan qui(n) meidhän piti ijancaickisesta
colema(n), Ja ninqui(n) hän ylitze voitti colema(n), ja ylesnoui iällens elämän, ja nyt eij ijkä-
nänns enänbätä cole, nin pitä mös caicki ne qui(n) hänen pälensä heidhens lottauat ia turuauat,
ylitzeuoittama(n) Synnj(n) ia coleman ja sama(n) ijancaickisen elämän häne(n) cautta(n)s, Ja
on meille manattu että meidhen sencaltaisset hänen hyuät tönss pitä muistama(n) ia eij vnhot-
tama(n) Sinä önä iona hän petettin, piti hän echtolista, josa hän otti leiuen häne(n) pyhin käs-
sihins kijtti häne(n) taiualista Jsäns hyuästi + siugnasi, mursi, ia annoi Opetuslapsillensa ia
sanoi Ottacat ia sökätte, tämä on minun Rum(in) joca teidhen edestän vlgosannetan, techkätte
se minu(n) muistoxenj Samalla modholla echtolisen iälken otti hän möss calkin hänen pyhin
kässihins kijtti hänen taiualista Jsäns hyuästi + siugnasi ia annoi Opetuslapsillensa ia sanoi*

Ottacat ia iocatta tästä caicki(n) tämä calki on se Vsi testamenti min(un) veresänj ioca teidhen ia mone(n) tachden vlgosuodhatetan syndien antexisamisexi Nin vssein qui(n) te sen teghettä niin techkätte min(un) muistoxenj

Pyhä pyhä pyhä Herra Jumala Zebaoth Täydhet ouat taiuat ia maa sinu(n) herrauttas Osianna ylähelle kijtetty olkon se qui(n) tule Herran nimen Osianna ylähelle

Ruckoilka(n) nyt caikin niinqui(n) meidhe(n) Herra(n) Jesus Chr(ist)us itze meille on opettanut nin sanodhe(n) Jsä meidhe(n) ioca olet taiuasa Pyhätty olkon sin(un) nimes Lähestulkon sin(un) valdakundas Olkon sin(un) tachtos niin maasa qui(n) on taiuasa Anna meille tänäpäi-uänä meidhen jocapäiüäine(n) leipän Ja a(n)na meidhen syndi(n)ne antexi niinqui(n) me meidhe(n) velgolisten anname Ja älä jodhata meitä kiusauxen Mutta päästä meitä pahasta Sillä että sinu(n) on valdakunda ja voima ja cunnia ijancaickisesta ijancaickisehen AMEN

O Jumala(n) caritza ioca poisotat mailma(n) synnit armadha meidhen pälene O Jumala(n) caritza joca poisotat mailma(n) synnit armadha meidhen palene O Jumala(n) caritza ioca poisotat mailman synnit Anna meille Rauha ja Siugnaus

Herra olkon teidhen canssan Nin möss sin(un) etc .
Kijttäkän ja cunnioitkan Herra Jumala(n) olkon kijtos ja cunnia

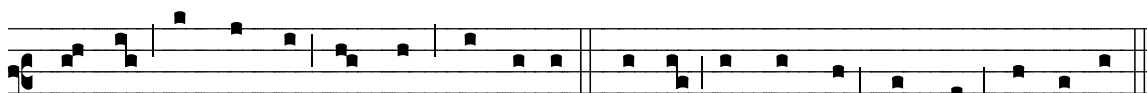
Nöyrytätät sydhämen Jumala(n) tyghiiä, ia ottakat hyuästisiugnaus Herra siugnatkan meitä ia varielka(n) meitä Hän andakan häne(n) casuonsa kijrka(n) olla meidhe(n) pälen, ia olkon meille armoilinen Herra kändäkön häne(n) cansuonsa meidhe(n) pälen ja andakon meille ijancaickisen Rauha(n), Nime(n) Jsän ja Poian ia Pyhän Henge(n) AMEN

[Synnintunnustus]

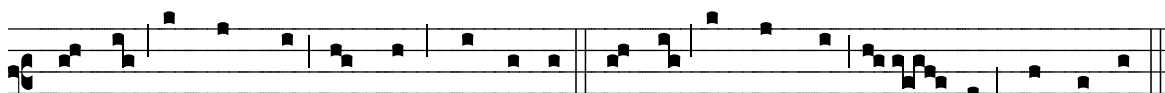
[Synninpäästö]

[Introitus]

Kyrie

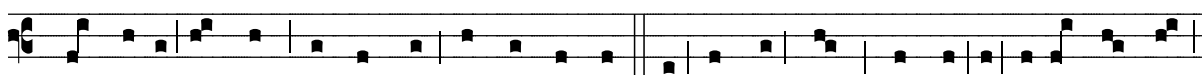

Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-le-ne. Kris-te ar-mah-ða mei-ðän pää-le-ne.

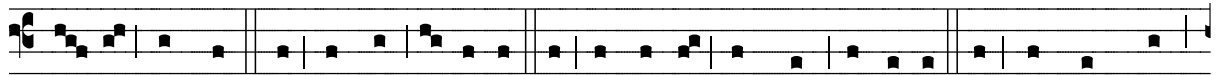
Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-le-ne. Her-ra ar-mah-ða mei-ðän pää-le-ne.

Gloria¹⁷

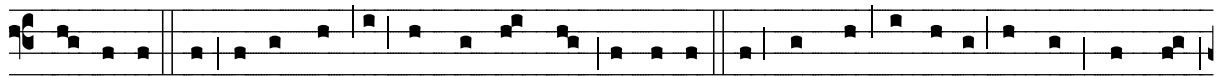

Kun-ni-a ol-koon Ju-ma-lan kor-ke-uk-ses. Ja rau-ha maan pää-lä ja in-hi-mis-ten

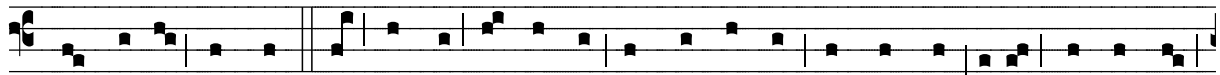
¹⁷ Käsikirjoituksen sävelmän ensimmäinen e-sävel on muutettu muiden lähteiden mukaisesti d:ksi.

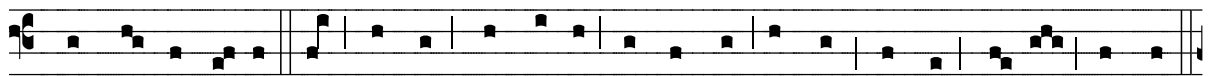
hy-vä tah-to. Me kii-täm si-nu-a. Me hy-väs-ti lau-sum si-nu-a. Me ku-mar-δam

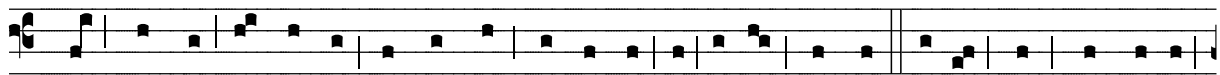
si-nu-a. Me y-lis-täm ja kun-ni-oit-sem si-nu-a. Me kii-täm si-nu-a si-nun suu-ren

kun-ni-as täh-δen. Oo Her-ra Ju-ma-la, tai-vaa-li-nen ku-nin-gas, I-sä, Ju-ma-lan

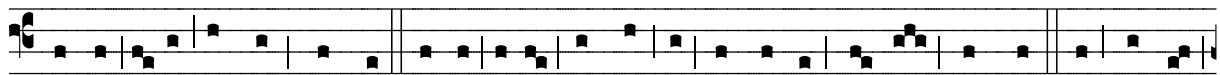
kaik-ki-val-ti-as. Oo Her-ra, kor-ke-in Ju-ma-lan ai-noo poi-ka, Jee-su Kris-te.

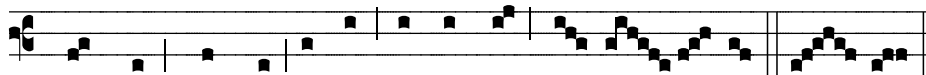
Oo Her-ra Ju-ma-la, Ju-ma-lan Ka-rit-sa ja I-sän poi-ka. Si-nä kuin pois-o-tat

ma-il-man syn-nit, ar-mah-δa mei-δän pää-le-ne. Sil-lä si-nä o-let ai-noo py-hä,

Si-nä o-let ai-noo Her-ra. Si-nä o-let ai-noo se kor-ke-in, Jee-su Kris-te, sen Py-hän

Hen-gen kans-sa, I-sän Ju-ma-lan kirk-ka - u - δes. Aa - men.

[Vuorotervehdys]

[Kollehtarukous]

[Epistola]

[Graduale]

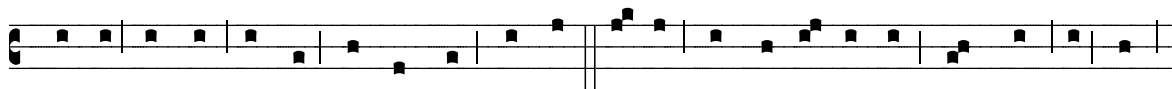
[Evankeliumi]

[Vastaus]

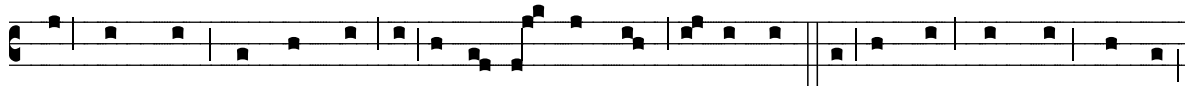
Saarnavirsi [ks. s. 59]

[Saarna]

Credo

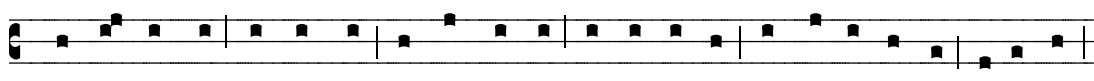
Mi-nä us-kon yh-δen Ju-ma-lan pää-le, I-sän kaik-ki-val-ti-aan, tai-vaan ja maan

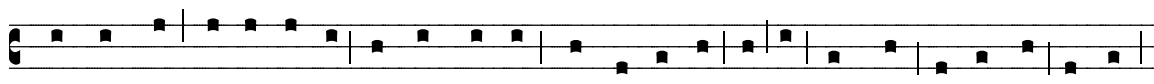
ja kaik-kein näh-tä-väin ja nä-ky-mät-tö-mäin te-ki-jän, ja yh-δen Her-ran pää-le,

Jee-su-sen Kris-tu-sen, Ju-ma-lan ai-no-kai-sen, ja en-ne kaik-kii ai-kaa I-säs-tä

syn-ty-ny-en, Ju-ma-lan Ju-ma-las-ta, val-ke-u-δen val-ke-u-δes-ta, to-ti-sen

Ju-ma-lan to-ti-ses-ta Ju-ma-las-ta, syn-ty-ny-en ja ei teh-δyn, I-sän-sä sa-ma

o-le-mi-ses-ta, jon-ka kaut-ta kaik-ki o-vat teh-δyt, jo-ka mei-δän in-hi-mis-ten

täh-δen ja mei-δän ter-ve-y-δen täh-δen a-las-as-tuit tai-va-hast, ja li-hak-si teh-tiin

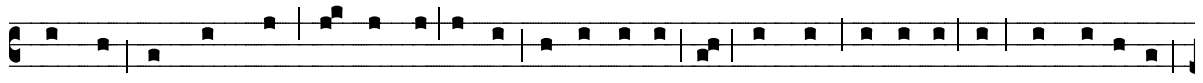
Py-häs-tä Hen-ges-tä ja neit-sös-tä Ma-ri-as-ta in-hi-mi-sek-si tu-li, ris-tiin-nau-lit-

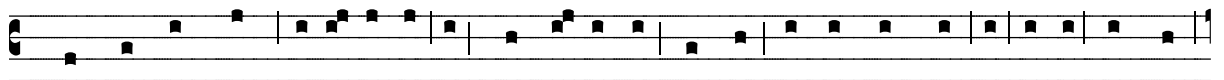
tiin myös mei-δän e-δes-täm Pon-ti-us Pi-la-tuk-sen al-la, kuo-li ja hau-δat-tiin, ja

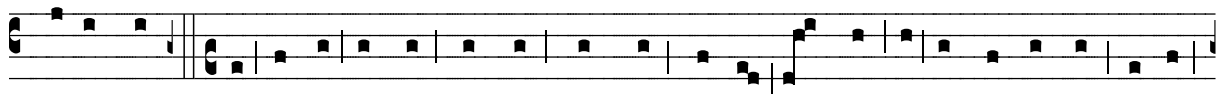
y-les-nou-si kuo-le-mas-ta kol-man-te-na päi-vän raa-mat-tu-δen jäl-keen, ja y-les-

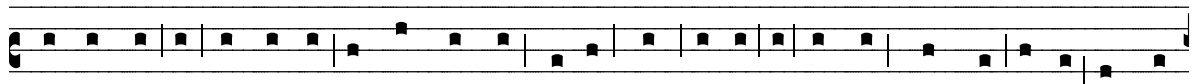
as-tui tai-vaa-seen, is-tuu-pi I-sän oi-ke-al-la, ja jäl-lens tu-le-va on kun-ni-a-sa

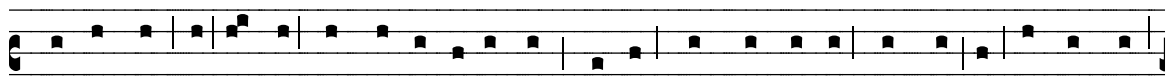
duo-mit-se-maan e-lä-vi-tä ja kuol-lu-hi-ta, jon-ka val-ta-kun-nas ei pi-δä lop-puu

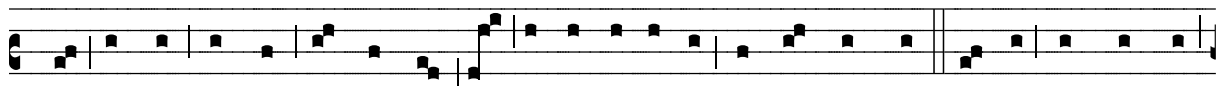
o-le-man, ja mi-nä us-kon Py-hän Hen-gen pää-le, Her-ran ja vir-got-ta-jan, jo-ka

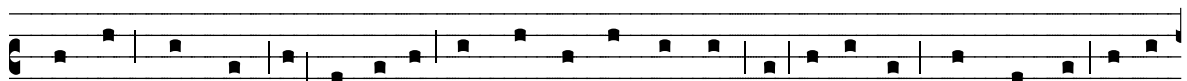
I-säs-tä ja Po-jas-ta ul-gos-käy-pi, jo-ta myös I-sän ja Po-jan kans-sa yn-nä ku-mar-

δe-ta-han ja yn-nä kun-ni-oi-te-ta-han, jo-ka pro-feet-ta-in kaut-ta on pu-hu-nut,

ja yh-δen py-hän, yh-teit-sen ja a-pos-to-li-sen seu-ra-kun-nan, mi-nä tun-nus-tan

yh-δen kas-teen ja syn-ti-en an-teek-si-saa-mi-sen, ja o-δo-tan kuol-lut-ten y-les-

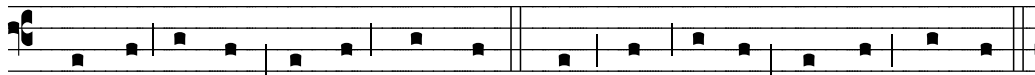

nou-se-mis-ta ja tu-le-vai-sen ma-il-man e-lä-mät. Aa - men.

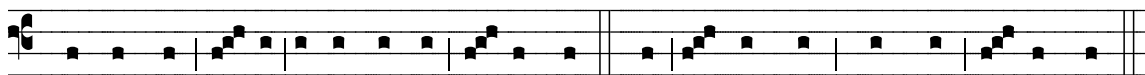
[Vuorotervehdys]

[Offertorio]

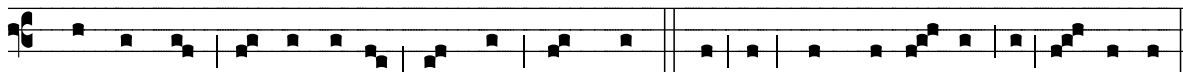
Ehtoollisvuorolaulu

Her-ra ol-koon tei-δän kans-san. Niin myös si-nun hen-kes kans-sa.

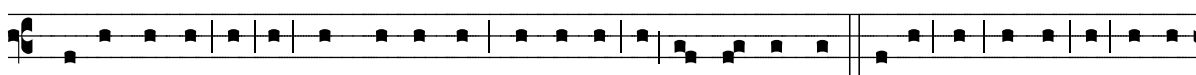

Ju-ma-lan ty-jä y-len-tä-kät sy-δä-men. Me y-len-näm mei-δän sy-δä-men.

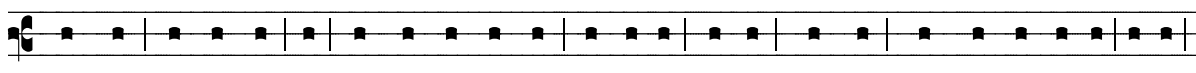

Kiit-tä-käm Ju-ma-la-ta mei-δän Her-raan. Se on mah-δo-li-nen ja oi-ke-us.

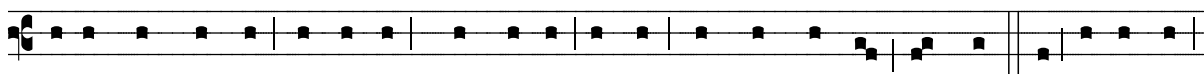
Prefaatio ja asetussanat

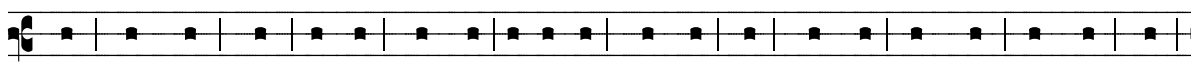
To-ti-ses-ta on se mah-δo-li-nen, oi-ke-in ja ter-vee-li-nen, et-tä me ai-na ja jo-ka-

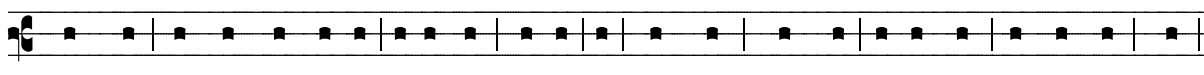
pai-kas kii-tä-me ja kun-ni-oit-se-ma si-nu-a, Py-hä Her-ra, kaik-ki-val-ti-as I-sä,

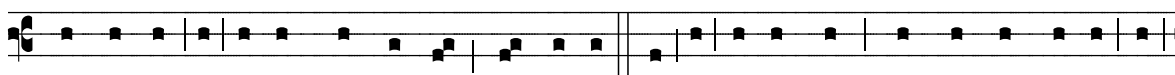
i-an-kaik-ki-nen Ju-ma-la, kaik-ke-in si-nun hy-väin-töi-δes täh-δen, ja lii-ai-ten

sen täh-δen kuin si-nä meil-le o-so-tit, kos-ka me kaik-ki syn-nin täh-δen niin

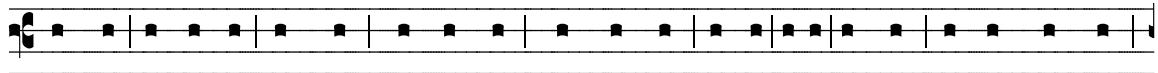
häi-jyst ul-gos-tul-lu-et o-li-ma, et-tä ei mei-δän muu-ta e-δe-sän sei-so-nut kuin

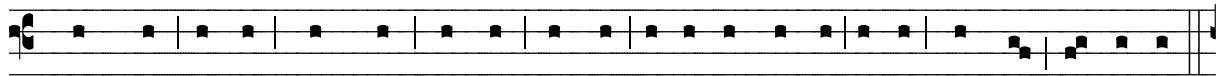
ka-δo-tus ja i-jan-kaik-ki-nen kuo-le-ma, ja ei yk-si-kään luon-to-kap-pa-le tai

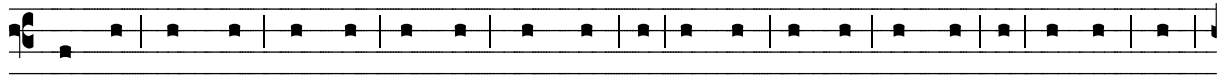
tai-va-has e-li maan pääl-lä tai-nut mei-tä aut-taa. Niin ul-gos-läh-δe-tit si-nä

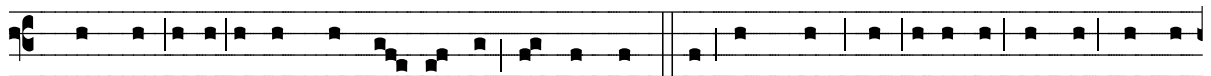
si-nun ai-no-an poi-kas, Jee-su-sen Kris-tu-sen, jo-ka o-li sa-mas ju-ma-luu-δen

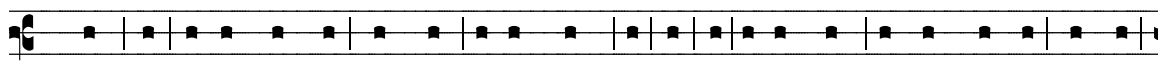
luon-nos si-nun kans-sas, an-noit hä-nen in-hi-mi-sek-si tul-la, mei-δän täh-te-me,

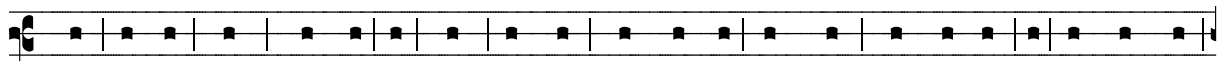
pa-nit mei-δän syn-nin hä-nen pää-lens ja an-noit hä-nen kär-sii, sen si-jaan kuin

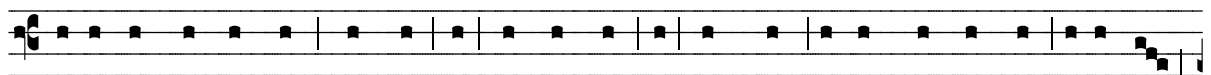
mei-δän pi-ti i-jan-kaik-ki-ses-ta kuo-le-man. Ja niin-kuin hän y-lit-se voit-ti kuo-le-

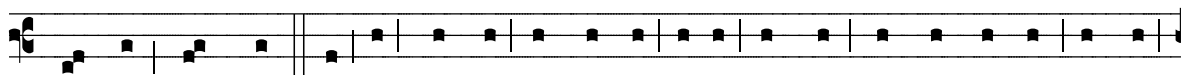
man ja y-les-nou-si jäl-lens e-lä-mään ja nyt ei i-kä-näns e-näm-pä-tä kuo-le,

niin pi-tää myös kaik-ki ne, kuin hä-nen pää-len-sä hei-δäns luot-ta-vat ja tur-vaa-vat,

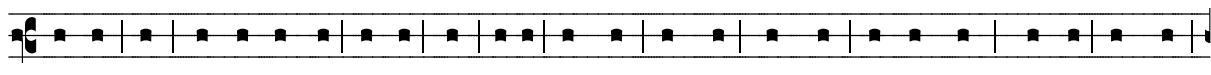
y-lit-se-voit-ta-man syn-nin ja kuo-le-man ja saa-man i-jan-kaik-ki-sen e-lä-män

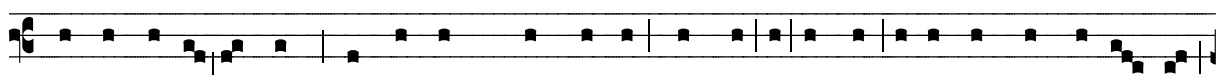
hä-nen kaut-tans. Ja on meil-le ma-nat-tu, et-tä mei-δän sen-kal-tai-set hä-nen

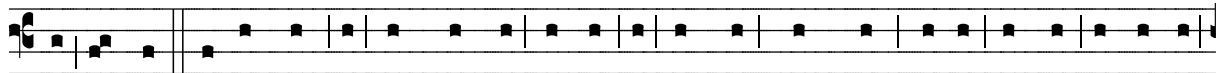
hy-vät työns pi-tää muis-ta-man ja ei un-hot-ta-man. Si-nä yö-nä, jo-na hän pe-tet-tiin,

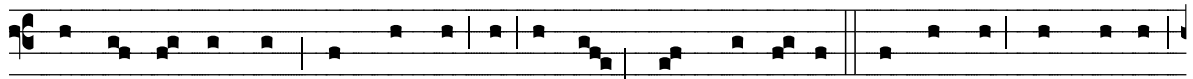
pi-ti hän eh-to-lis-ta, jo-sa hän ot-ti lei-vän hä-nen py-hiin kä-si-hins, kiit-ti hä-nen

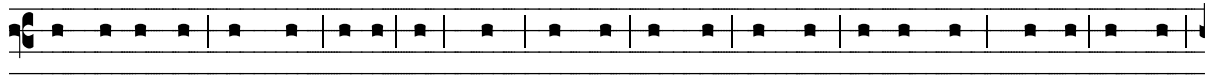
tai-va-lis-ta I-sääns, hy-väs-ti-[+]siug-na-si, mur-si ja an-noi o-pe-tus-lap-sil-len-sa

ja sa-noi: Ot-ta-kaat ja syö-käät-te, tä-mä on mi-nun ruu-miin, jo-ka tei-δän e-δes-tän

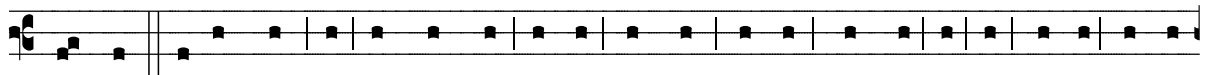
ul-gos-an-ne-taan, teh-käät-te se mi-nun muis-tok-se-ni. Sa-mal-la muo-δol-la

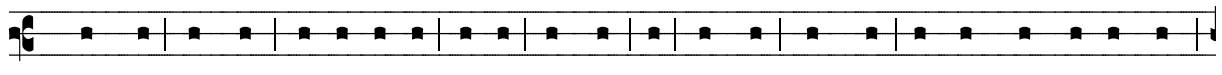
eh-to-li-sen jäl-keen ot-ti hän myös kal-kin hä-nen py-hiin kä-si-hins, kiit-ti hä-nen

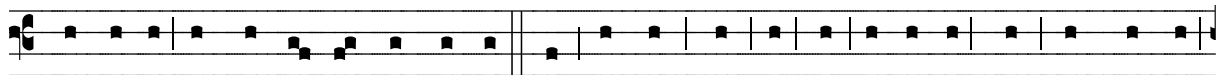
tai-va-lis-ta I-sääns, hy-väs-ti[+]siug-na-si ja an-noi o-pe-tus-lap-sil-len-sa ja

sa-noi: Ot-ta-kaat ja juo-kaat-ta täs-tä kai-kin, tä-mä kalk-ki on se Uu-si tes-ta-

ment-ti mi-nun ve-re-sä-ni, jo-ka tei-δän ja mo-nen täh-δen ul-gos-vuo-δa-te-taan

syn-ti-en an-teek-si-saa-mi-sek-si. Niin u-sein kuin te sen te-get-tä, niin teh-käät-te

mi-nun muis-tok-se-ni.

Sanctus

Py-hä, py-hä, py-hä Her-ra Ju-ma-la Se-ba-ot. Täy-δet o-vat tai-vaat ja maa si-nun

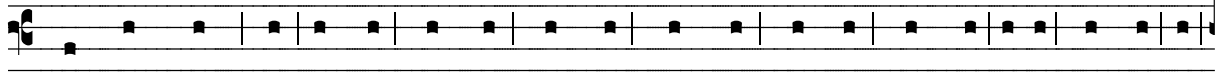

her-ra-ut-tas. Hoo-si-an-na y-lä-häl-lä. Kii-tet-ty ol-koon se kuin tu-lee Her-ran

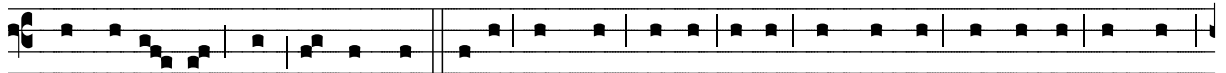

ni-meen. Hoo-si-an-na y-lä-häl-lä.

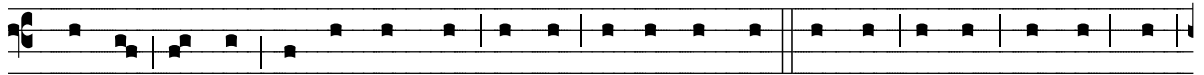
Isä meidän

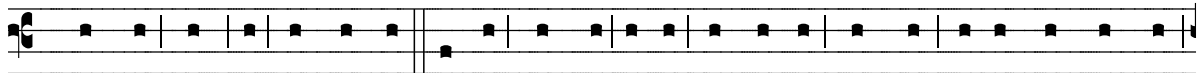
Ru-koil-kaam nyt kai-kin niinkuin mei-δän Her-ram Jee-sus Kris-tus it-se meil-le on

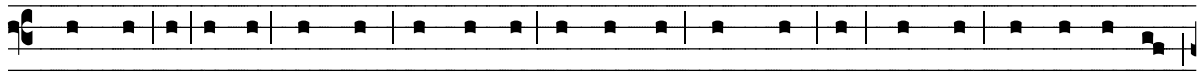
o-pet-ta-nut niin sa-no-δen: I-sä mei-δän, jo-ka o-let tai-vaa-sa, py-hät-ty ol-koon

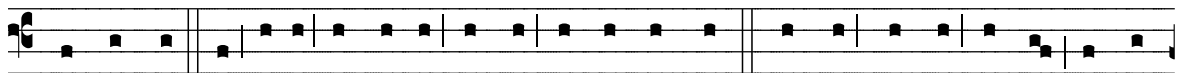
si-nun ni-mes, lä-hes-tul-koon si-nun val-ta-kun-tas, ol-koon si-nun tah-tos niin

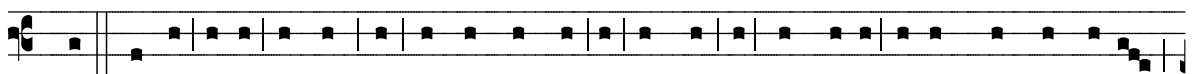
maa-sa kuin on tai-vaa-sa, an-na meil-le tä-nä päi-vä-nä mei-δän jo-ka-päi-väi-nen

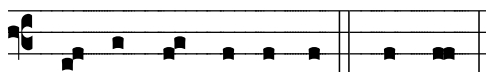
lei-pän ja an-na mei-δän syn-tin-ne an-teek-si, niin-kuin me mei-δän vel-go-lis-ten

an-na-me, ja ä-lä joh-δa-ta mei-tä kiu-sa-uk-seen, mut-ta pääs-tä mei-tä pa-has-

ta, sil-lä et-tä si-nun on val-ta-kun-ta ja voi-ma ja kun-ni-a i-jan-kaik-ki-ses-ta

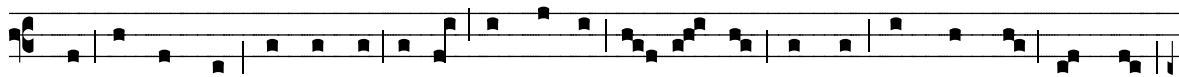

i-jan-kaik-ki-se-hen. Aa-men.

[Rukous]

[Vuorotervehdys]

Agnus Dei

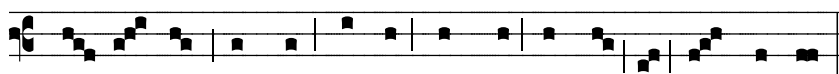
Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma - il-man syn-nit, ar-mah-ða mei-ðän

pää-le-ne. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat ma-il- man syn-nit,

ar-mah-ða mei-ðän pää - le-ne. Oo Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois-o-tat

ma - il-man syn-nit, an-na meil-le rau-ha ja siug-na-us.

[Ehtoolliskehotus]

[Ehtoollisen vietto]

[Vuorotervehdys]

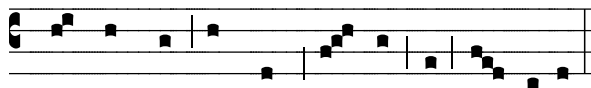
[Rukous]

[Vuorotervehdys]

Vuoroylistys¹⁸

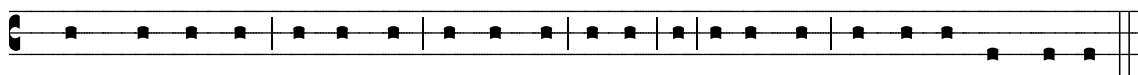
Kiit-tä-kään ja kun-ni-oit-kaan Her-raa.

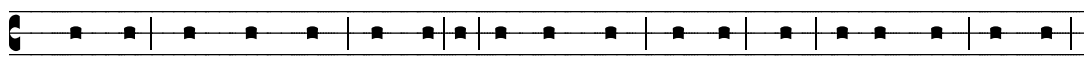
Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

¹⁸ Käsikirjoituksen ilmeisen virheellinen nuottiavaimen sijoitus on korjattu.

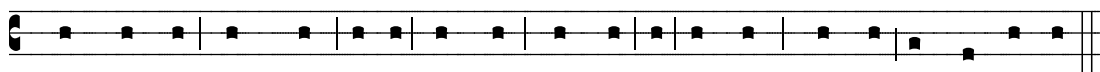
Siunaus

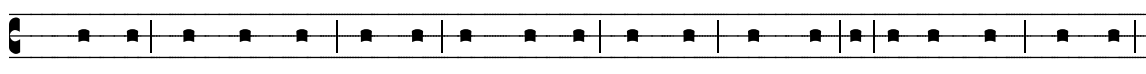
Nöy-ryyt-tä-käät sy-δä-men Ju-ma-lan ty-jä, ja ot-ta-kaat hy-väs-ti-siug-na-us:

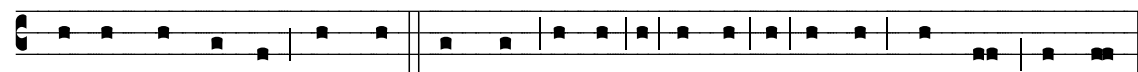
Her-ra siug-nat-kaan mei-tä ja var-jel-kaan mei-tä. Hän an-ta-kaan hä-nen

kas-von-sa kirk-kaan ol-la mei-δän pää-len ja ol-koon meil-le ar-moi-li-nen.

Her-ra kään-tä-köön hä-nen kas-von-sa mei-δän pääl-len ja an-ta-koon meil-le

i-jan-kaik-ki-sen rau-han. Ni-meen I-sän ja Po-jan ja Py-hän Hen-gen. Aa-men.

[Lähetäminen]

Messun lauluosien tarkastelua

Westhin koodeksin ohjeen mukaan ennen messua ”machta pappi, ioss hän nijn tachto” lukea alttarin edessä synnintunnustuksen ja synninpäästöä vastaavan rukouksen. Seuraava ohje tarkoittaa introitusta: *Meßun sisällekäyminen machta olla joku psalmi eli muta cumia veisuj/ Somen kielin, eli latinan, pyhästä ramatusta vlghosotettu*. Paulus Juustenin messussa (1575) mainitaan psalmin 51 alkuosa tai kuusi muuta psalmia. Koodeksissa on mukana kolme introitusta (ks. s. 60–65).

Kyrie- ja Gloria-osien sävelmät ovat samat kuin edellä (s. 13–30) olevista messusävelmäsarjoista ensimmäisessä, jota käytettiin erityisesti Suomessa kirkkovuoden juhlattomina aikoina, kuten helluntain jälkeen. Kyrien neljäs säe viittaa perinteiseen yhdeksänkertaiseen Kyrie-käytäntöön.

Ensimmäisen vuorotervehdyksen sävelmää ei ole kirjoitettu koodeksiin. Vuorotervehdykset, rukoukset ja lukukappaleet sekä niiden johdannot lienee yleensä kantilloitu, vaikka koodeksissa käytetäänkin ilmausta ”sanopi”. Vuorotervehdyksen sävelmä on ehkä ollut sama kuin messun ehtoollisvuorolaulun alussa. Koodeksissa on kirjoitettu ainoastaan johdantotekstien esimerkit. Kollehtarukouksen, epistolan, evankeliumin ja litanian varhaisimmat säilyneet, varsin epäselvästi nuotinnetut sävelmät ovat vasta vuoden 1702 virsisävelmistön liiteosassa.

Epistolaa koskevaa ohjetta seuraa koodeksissa ainoastaan otsikko *Gaduale*, joka epäilemättä tarkoittaa gradualea. Perinteisen käytännön mukaan se oli psalmiteksti. Mikael Agricolan Messun (1549) ohje on kuitenkin: *Graduale macta aina olla X. Jumalan kesky ynne iongun Psalmin cansa taicka iocu mu Kytoswirsi*. Agricolan tarkoittamasta suomalaisesta graduaalikäytännöstä ei ole säilynyt tietoja. Piispa Paulus Juustenin messussa (1575) mainitaan kymmenen käskyn vaihtoehtoina samat psalmit (ensisijaisena psalmin 51 alkuosa) kuin introituksen kohdalla. Vaihtoehtona on saattanut olla myös virsi, erityisesti ruotsalaisen vuoden 1536 virsikokoelman kymmenen käskyn virren *Then som wil en Christen heta suomennos Se quin tacto Christit olla*, joka oli mukana Jacobus Finnon virsikirjassa (1583?). Vasta vuoden 1614 kirkkokäsikirja vakiinnutti päivän teksteihin liittyvien virsien käytön.

Evankeliumin lukemisen vastauksena on teksti *Cunnia olkoon sinun Herra Jumala*. Kyseisen *Gloria tibi Domine* -tekstin käännöstä ei ole löytynyt ruotsinkielisistä (Knuutila 1987, 15) eikä sävelmää suomalaisista lähteistä.

Koodeksin mukaan *Jälken Ewangeliumin machta veisatta enne Sarna thämän virdhen*. Kyseessä on helluntain antifonin *Veni Sancte Spiritus, reple tuorum* suomennos *O Pyhä Hengi tule täyttämän*. Samaa käytäntöön viittaa antifonin sijoittuminen joka-aikaisen messusävelmäsarjan keskelle Nicolaus Ericin laulukirjassa (Skaran käsikirjoitus nro 5, 100^v). [Antifonin tarkastelu, ks. s. 59.]

Credon eli Westhin koodeksissa Nikean uskontunnustuksen sävelmä on sama (Graduale Romanum I) kuin useissa muissa varhaisissa käsikirjoituksissa. Teksti on sama kuin *Graduale Tammelensessa* (5^r–6^r) ja Agricolan *Rucouskiriassa* (1544), mutta varsinkin jälkimmäisen oikeinkirjoituksessa on huomattavia eroja. Agricolan messuun (1549) on painettu vain apostolinen uskontunnustus, joka lienee aina luettu. *Graduale Tammelensen* katkelmassa (9^v) sekä useimmissa myöhemmissä lähteissä Nikean uskontunnustuksen sävelmä on toinen (GR IV) ja kirjoitettu mensuraalinuotein.

Westhin koodeksin loppuosaan (241–242) on kirjoitettu kaksi tekstiä, jotka ovat käännöksiä Lutherin ajan saksankielisten runomuotoisten virsien ruotsinnoksista. Ne ovat uskontunnustusvirsi *Uij tro uppå alzmectigh gud* (1530, Wyr gleuben all an eynen Gott) ja edellä mainittu, saarnavirren vaihtoehtona käytetty *Nw bidie wij then helga and* (1536, Nun bitten wyr den heyligen geyst). Virsien uudet, lähinnä saksalaiseen esikuvaan perustuvat käännökset tulivat Jacobus Finnon virsikirjaan ja vuoden 1614 kirkkokäsikirjaan. Sen enempiä Westhin koodeksin kuin uudempien käännösten käytöstä Suomessa ei ole varhaisia dokumentteja. Uskontunnustusvirren uudemmän käännöksen varhaisimmaksi ajoitettu nuotinnos on Marttilan laulukirjassa (1596, 163^{r-v}). Osittaista mensuraalinotaatiota käyttävä

nuotinnos on täysin sama kuin 1600-luvun käsikirjoituksissa (Suomen vanhat virsisävelmät), mutta niistä poiketen teksti on kirjoitettu kokonaisuudessaan esiin. Mainituissa käsikirjoituksissa on myös *Nun bitten wir* -virren uuden käännöksen nuotinnos.

Koodeksin ohjeen mukaan voidaan Credon jälkeen *weisatta eli luetta Offertorium*. Agricolan Messussa (1549) ja myöhemmissä messujärjestyksissä ei mainita offertoriota, joka perinteisesti oli ollut psalmiteksti ja siihen liittynyt kertosaie.

Prefaatio, sitä edeltävät vuorolaulut (Salutaatio ja Sursum corda) ja sen välittömänä jatkona olevat ehtoollisen asetussanat on koodeksissa nuotinnettu. Agricolan messussa tällä prefaatiolla on myös vuoden 1541 ruotsalaisen messun mukainen lyhyempi vaihtoehto. Sanctuksen ja Agnus Dein sävelmät ovat Kyrien ja Glorian tavoin samat kuin varhaisessa joka-aikaisessa messussa. Sanctuksen Benedictus-osa päättyy muista lähteistä poiketen sanoihin *Osianna ylehelle*. Isä meidän -rukouksessa palataan prefaation sävelmään. Kyseinen sävelmä pohjautuu keskiaikaiseen *tonus solemnis* -sävelmään. Rukoukseen ilmeisesti liittyvä laajennus (embolismi) on kirjoitettu koodeksin lehdelle Agnus Dein ensimmäisen säkeen alapuolelle mutta lienee tarkoitettu laulettavaksi heti rukouksen jälkeen (vrt. Knuutila 1987, 16).

Agricolan messun rauhantervehdyksen sijasta koodeksissa on tavanomainen vuorotervehdys ilman nuotteja.

Westhin koodeksin ohjeen mukaan ehtoollisen aikana tuli laulaa: *Sijten sillä välillä pitä veisattaman jotakin jumalist veisu Altarin sacramentista: etc.* Agricolan messussa on tarkempi ohje: *Sacramenti iaghettaisa macta Weisata Rotzin eli latinan kielen Jesus Christus är vår helsa/ eli/ Gudh wari loffuat/ Eli Discubuit Jesus/ eli Diuinum mysterium etc.* Ensiksi mainitut ovat kahden Lutherin ympäröstössä vakiintuneen virren ruotsinnoksia: *Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod ja Gott sei gelobet und gebenedeiet*. Näiden suomennoksia ei ole tavattu ennen kuin Jacobus Finnon virsikirjasta ja sävelmät sisältyvät vasta vuoden 1600 ympärillä kirjoitettuihin käsikirjoituksiin. Molemmat virret ovat vuoden 1986 virsikirjassa (nrot 222 ja 227). *Discubuit Jesus* on liitetty Westhin koodeksiin (ks. s. 66). *Divinum mysterium* -cantio taas sisältyy *Piæ Cantiones* -kokoelmaan, joka julkaistiin vuonna 1582.¹⁹

Westhin koodeksin messu päättyy vuorotervehdykseen, vuoroylistykseen (Benedicamus) ja seurakunnalle osoitettuun lähettämistekstiin. Tämän jälkeen koodeksiin on ilmeisesti myöhemmin sijoitettu kolmen laulun kokonaisuus: *Suo Jumala meille laupiasti* ja *O Herra Jumala sinun on waldakunda ja woima* sekä *Anna Herra meille rawha meiden elinaikanam* (s. 68). Nicolaus Ericin laulukirjassa (Skaran käsikirjoitus nro 5, 101^{r-v}) sama kokonaisuus on sijoitettu selvästi joka-aikaisen messun päätökseksi.

---

¹⁹Knuutilan (1987, 17) mukaan Westhin koodeksissa enempiä kuin muuallakaan ei mainita suomenkielisiä kommuuniolauluja. Käsikirjoitus sisältää kuitenkin laulun *Discubuit Jesus* suomennoksen *Atrioitzi Jesus* nuotein varustettuna. Agricolan *Rucouskirian* (1544) teksti *O site pyhe weraspito* (O sacrum convivium) taas esiintyy myöhempänä nuotinnoksena, ks. s. 114. Kyseinen laulu mainitaan ehtoollislauluna arkkipiispa Laurentius Petrin ohjeessa *De officiis* (1566), ks. Fransén 1935, 206.

O Pyhä Hengi tule täyttämän (Veni Sancte Spiritus, reple)

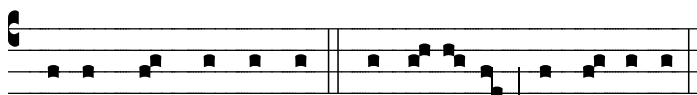
Oo Py-hä Hen-ki, tu-le täyt-tä-mään si-nun us-ko-lis-tes sy-ä-met ja si-nun

rak-ka-u-des tu-len sy-ty- tä hei-hin, kuin mo-ni-nai-sen kie-lil-lä pa-ka-nat ko-ko-sit

py-hän us-kon yh-te-yk-seen kai-ki-sa ma-il-ma-sa. Ju-ma-lan ol-koon kii-tos

i-jan-kai-ki-ses-ta! Hal-le-lu-ja, Hal-le-lu-ja.

Antifoni *O Pyhä Hengi tule täyttämän* esiintyy *Missale Aboensen* (1488) lisäksi latinankielisenä monissa suomalaisissa käsikirjoituksissa. Marttilan käsikirjoituksessa (98^r) teksti on seuraava:

*Veni Sancte Spiritus reple tuorum corda fidelium et tus amoris in eis ignem accende
qui per diuersitatem linguarum cunctarum gentes in unitate fidei congregasti
Alleluja. Alleluja.*

Westhin koodeksin suomennos poikkeaa Mikael Agricolan *Rucouskiriassa* (1544, 492–493) olevasta. Useissa muissa käsikirjoituksissa esiintyy Nicolaus Ericin laulukirjan (Skaran käsikirjoitus nro 5, 100^v) mukainen suomennos, jonka kieliasu vaikuttaa varhaiselta:

*O Pyhe Hengi tule täyte
sinun wscollistes sydhemen
ia sinun rackaudhes tulä sytytä heihi,
quin moninaisil kielille pacanat cocoisit
pyhen vscon yhteydhes caikesa mailmasa;
Iumalan olkon kijtös Iiancaikisesta.*

Kurvinen (1929, 246–247) pitää antifonia ainoana Westhin koodeksin lauluista, ”jonka varmuudella voimme päättää suomennetuksi 1540-luvulla”. Marttilan käsikirjoituksessa (1596, 7^v) antifonin otsikona on *Spiritualis cantilena* ja se alkaa sanoin *O sinä pyhä Hengi tule täytä*. Antifoni esiintyy ruotsinnoksena *O tu helge ande kom, vpfyl* Högin käsikirjoituksessa (1541, 68) ja vuoden 1543 virsikirjassa. Se mainitaan Vadstenan artikkelien (1552) ohjeen mukaisesti laulettavaksi messussa ennen saarnaa ja sijoittuu samaan paikkaan yhtenä vaihtoehtona myös vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä (Knuutila 1987, 15). Suomennos on vuoden 1614 kirkkokäsikirjassa kirjoitettu saarnavirsien ensimmäiseksi vaihtoehdoksi. Agricolan (1549) ja Paulus Juustenin (1575) messuissa sitä ei vielä mainita. Suomenoksia on ollut suomalaisissa virsikirjoissa vuodesta 1605 alkaen, vuoden 1986 virsikirjassa virtenä 112 *Tule, Pyhä Henki, luoksemme*.

Koodeksin muut messuun liittyneet laulut

Westhin koodeksissa on messusävelmäsarjan, siihen liittyneen *O Pyhä Hengi tule* -antifonin ja sarjaa seuranneen *Da pacem* -yhdistelmän lisäksi useita muita liturgisia lauluja. Messun proprium-osina tai niiden tapaan on niistä käytetty kolmea introitusta ja ehtoollisen viettoon liittynyttä laulua *Atrioitzi Jesus*.

Kolme introitusta

Varhaisia suomennettuja introituksia on tavattu Westhin koodeksin lisäksi vain Michael Bartholdi Gunnæruksen kokoelmassa *Officia Missæ* (1605). Se sisältää 95 introitusta ja kattaa koko kirkkovuoden.²⁰ Westhin koodeksi sisältää vain kolme introitusta, jotka liittyvät Pyhän Kolminaisuuden päivään, Pyhän ristin päivään ja Kaikkien pyhien päivään. Osaston otsikko on seuraava:

*Tässä Noudhatteleu Monicahdhoij
Jntroituxia se on Mesun
alku weisuija*

Martti Parvio (1975, 44) kiinnittää huomiota siihen, että Westhin koodeksissa on samoja otsikoita kuin keskiaikaisilla votiivimessuilla. Parvion mukaan niiden mukaan ottaminen koodeksiin voi merkitä sitä, että jatkuvasti pyrittiin liittymään viikon varrella vietettyjen messujen traditioon, jolloin De Trinitate oli käytössä sunnuntaina, De Sancto Spiritu keskiviikkona ja De cruce perjantaina. Hän toteaa myös, että näiden messujen merkitys nimenomaan kuolleiden puolesta luettuna oli keskiajalla suuri ja että ne olivat siis jossain muodossa jatkuvasti käytössä myös reformaation murroksessa. Parvio ei ole pannut merkille kolmannen introituksen otsikkoa, joka epäilemättä tukee hänen tätä havaintoaan. Samaa viittaa myös se, että koodeksissa introitusten edellä on hautaukseen liittyvä *Clementissime Domine* -käännös (ks. s. 122).

Myöhemmin kirjoitettuun Gunnæruksen *Officia Missæ* -kokoelmaan sisältyvät suomennokset poikkeavat Westhin koodeksin käännöksistä. Sama koskee sävelmien muokkaustapaa. Westhin käsikirjoituksessa antifonisävelmät on pyritty säilyttämään mahdollisimman samanlaisena latinankielisen esikuvansa kanssa, kun taas Gunnærus on muokannut niitä suhteellisen paljon. (Hannikainen 2006, 54–56.)

Westhin koodeksin kolme introitusta on epäilemättä käännetty *Missale Aboensen* teksteistä (Knuutila 1987, 14–15).

Introitussävelmiin on tässä julkaisussa lisätty alkuperäisiin käsikirjoituksiin kuulumattomina mahdollisia alennusmerkkejä ja antifonin aloittavan intonaation päätösmerkki (*).

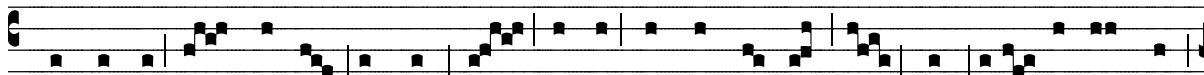
²⁰ Jorma Hannikainen on käsitellyt kokoelmaa väitöskirjassaan (2006) ja julkaissut introitusten edition (2009).

Hyuesti siugnattu olkon (Benedicta sit sancta)

Westh 98^v–99^r

De Trinitate offitium

Hyuesti siugnattu olkon se pyhe colminaine(n) ia mös erittämätöin yxinäinen Jumala Kijtekem händä sille hen on suredh armodt tehnydt meidhen cansan, Hyuesti lausukam Jsä ia Poijca ia Pyhä Hengiä Cwnnia olkon Jsän ia Poijan ia Pyhän Hengen Nin quin alghusta on ollut ia nyt ia aijna ia ijancaickisesta ijancaickisehen Ame(n).

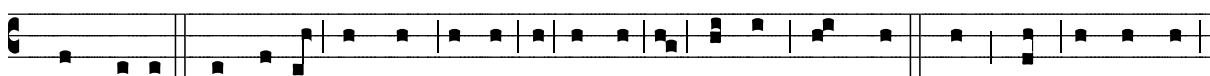
Hy-väs-ti siug-nat-tu ol-koon se Py-hä Kol-mi-nai-nen ja myös e-rit-tä-mä-töin

yk-si-näi-nen Ju-ma-la. Kiit-tä-käm hän-tä, sil-lä hän on suu-ret ar-mot

teh-nyt mei-δän kans-san. Hy-väs-ti lau-su-kam I-sää ja Poi-kaa ja Py-hää

Hen-ki-ä. Kun-ni-a ol-koon I-sän ja Po-jan ja Py-hän Hen-gen. Niin kuin al-gus-ta

on ol-lut ja nyt ja ai-na ja i-jan-kaik-ki-ses-ta i-jan-kaik-ki-se-hen. Aa-men.

Pyhän Kolminaisuuden päivän (*De Trinitate offitium*) introituksen *Hyuesti siugnattu olkon* antifonin teksti on suomennos introituksesta *Benedicta sit sancta* (Tob. 12:6bcd). Versus *Hyvästi lausukam Isä*, joka ei sisälly Raamatun teksteihin, on suomennettu muun muassa *Missale Abonseen* sisältyvästä latinankielisestä tekstistä *Benedicamus patrem et filium : cum sancto spiritum*. (Parvio 1988, 557; myös Urjalan käsikirjoitus, f. 33^{r-v} ja Skaran käsikirjoitus nro 5, 67^v–68^r.) Gunnæruksen kokoelmaan *Officia Missæ* versus on käännetty sanoin *Kijttäkän ia cunnioittacam Isä ja poica Ja pyhä Hengi*. (*Officia Missæ* 1605, 131.) Graduale Romanumissa *Benedicta sit* -introituksen versus on Ps. 8:2.

Vastaava teksti on *Graduale Romanumissa* (s. 371) seuraava:

Sanctissime trinitatis

Benedicta sit sancta Trinitas, atque indivisa Unitas : confitebimur ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam.

Ps. Domine Dominus noster : quam admirabile est nomen tuum in universa terra !

Mwtta meidhen tuleu cunnioitta (Nos autem gloriari)

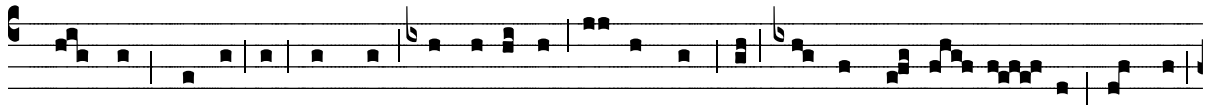
Westh 98^{r-v}

Aliud offitium De cruce

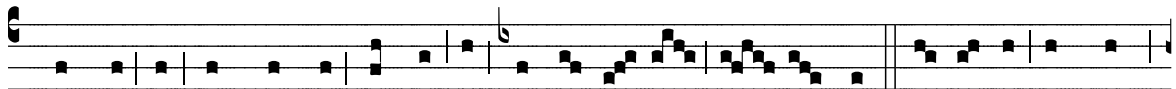
Mwtta meidh(en) tuleu cunnioitta meiden Herran Jesusen Christusen pijna Josa on meidh(en) terueyten elämän Ja ylösousemisen, Jonga cautta me teruexi tehdyt ia wapahdhetudt olemma JWmala olcon meille armoline(n) ia hyuesti siugnatkon meite, Hen walistackon hene(n) casuons meiden pällen ia armahtackon meiden pällen Cu(n)nia olkon Jsän ia poijan ia pyhen hengen Nin q(u)in alghusta on ollut ia nyt ia aina ia ijancaikisesta ijancaikise(n) A(me)n

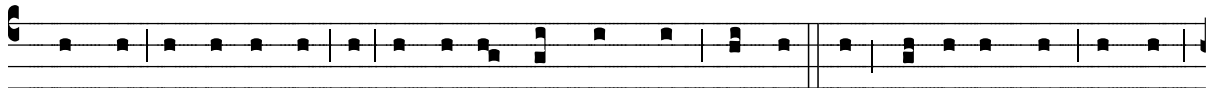
Mut - ta mei-δän tu-leu kun-ni-oit-taa mei-δän Her-ran Jee-su-sen Kris-tu-sen

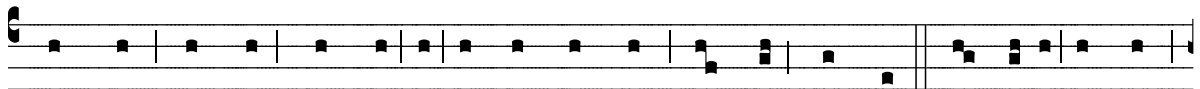
pii-naa, jo-sa on mei-δän ter-ve-y-ten, e-lä-män ja y-lös-nou-se - mi-sen, jon-ka

kaut-ta me ter-veek-si teh-δyt ja va-pah-δe-tut o - lem-ma. Ju-ma-la ol-koon

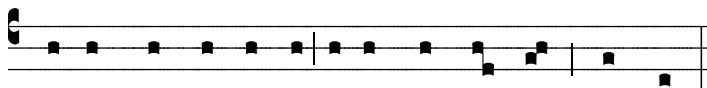
meil-le ar-mo-li-nen ja hy-väs-ti-siug-nat-koon mei-tä. Hän va-lis-ta-koon hä-nen

kas-vons mei-δän pääl-len ja ar-mah-ta-koon mei-δän pääl-len. Kun-ni-a ol-koon

I-sän ja Po-jan ja Py-hän Hen-gen, niin kuin al-gus-ta on ol-lut ja nyt ja ai-na ja

i-jan-kaik-ki-ses-ta i-jan-kaik-ki-seen. Aa-men.

Mutta meidhen tuleu cunnioitta on Pyhän ristin päivän introitus, johon viittaa sitä edeltävä rubriikki *De cruce*.²¹ Introituksen teksti on käännös *Nos autem* -introituksesta, jonka teksti pohjautuu Galatalaiskirjeen (6:14) tekstiin. Versuksen teksti (Ps. 67:2) poikkeaa jonkin verran Agricolan psalttarin kieli-asusta. Gunnæruksen *Officia Missæssa* vastaava introitus alkaa sanoin *Kerskacam ainoastan*.

Vastaava teksti on *Graduale Romanumissa* (s. 162) seuraava:

In cena Domini

Nos autem gloriari oportet, in cruce Domini nostri Iesu Christi ; in quo est salus, vita, et resurrectio nostra : per quem salvati, et liberati sumus.

Ps. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri.

---

²¹ Kurvinen (1929, 250) mainitsee, että *Missale Aboensen* mukaan *Nos autem* -introitusta käytetään piinaviikolla tiistaina ja torstaina (ilman doksologiaa) sekä Pyhän ristin juhliissa: *In inuencione s. crucis* (3.5.) ja *In exaltatione s. crucis* (14.9.). Parvion (1988, 560) laatimassa *Missale Aboensen* introitusten luettelossa introituksen käyttötilanteiksi mainitaan f 3 ebd palm, inuencio crucis, exaltacio crucis, de sancta cruce, de facie christi ja de depositione christi. Doksologian pois jättämistä Kurvinen ei perustele millään lailla. Käytäntö on ollut katolisessa kirkossa yleinen, erityisesti 5. paastonajan sunnuntaista alkavalla paastonajan osuudella. Viimeksi mainittu tapa on omaksuttu myös Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Muun muassa Gunnæruksen kokoelmassa sekä Skaran käsikirjoituksessa nro 5 (59^{r-v}) doksologia kuitenkin liittyy myös näihin introituksiin (Hannikainen 2009, 28–30).

Iloitkaamma kaikin Herrasa (*Gaudeamus omnes in Domino*)

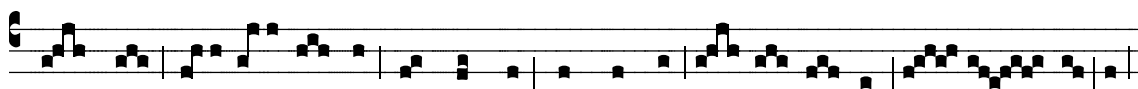
Westh 99^v

In aliud Gaudeamus etc. De o[mnibus] sanct[is]

Iloitkamma caickin Herrasa Pyhe päiuæ Juhlaten caickein pyhain cu(n)niaxi Joinenga Juhlasta iloitzeuat Engelit Ja kiittäuät Jumalan Poica, Riemuitkat Herrasa the wanhurscat, Ne toimeliset pitey hendä caunihisti kiittämän, Cwnnia

I-loit-kaam-ma kai-kin Her-ra-sa py-hää päi-vää juh-la-ten kaik-kein

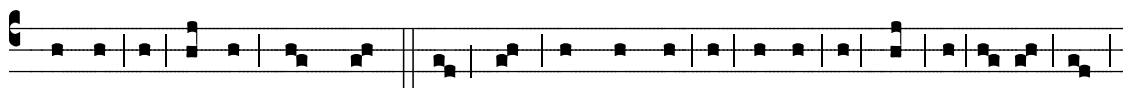
py-hain kun-ni-ak-si, joi-nen-ka juh-las-ta i-loit-se-vat en-ke-lit ja

kiit-tä-vät Ju-ma-lan Poi-kaa. Rie-muit-kat Her-ra-sa te van-hurs-kaat, ne

toi-me-li-set pi-täy hän-tä kau-ni-his-ti kiit-tä-män. Kun-ni-a [ol-koon I-sän ja

Po-jan ja Py-hän Hen-gen, niin kuin al-gus-ta on ol-lut ja nyt ja ai-na ja

i-jan-kaik-ki-ses-ta i-jan-kaik-ki-se-hen. Aa-men.]

Introituksen *Iloitkamma caickin Herrasa* käyttötilanteeseen viittaa Westhin koodeksin merkintä *De O(mn)ib(us) Sanct(is)*, joka tarkoittaa *Kaikkien pyhien päivää*, nykyistä pyhäinpäivää.²² Antifonin teksti on käänös *Gaudeamus omnes in Domino* -antifonista, jonka teksti ei ole Raamatusta. Versus (Ps. 33:1) poikkeaa hieman Agricolan Psalttarin mukaisesta. Missale Aboensessa kyseinen versus (*Exultate iusti*; Ps. 32: 1) liittyy *Gaudeamus*-antifonin yhteydessä *Omnium Sanctorum* -juhlaan. Gunnæruksen *Officia Missæ* -kokoelmaan sisältyy *Gaudeamus*-antifonin käänös *Iloitkaam nyt Herrasa*.

²² Westh 98^v–99^v; Klemetti 1921, 38; Kurvinen 1929, 249–250. Kurvinen mainitsee (s. 249) *Hyuesti siugnattu olkon se pyhe colminaine(n)* -introituksen yhteydessä osin virheellisesti, että ”suomennos introitusvirrestä Benedicta sit sancta trinitas. T: Miss. Aboense l. I.xij.r ja l. A.ir. Proosaa. M.B. Gunnæruksen käsikirjoituksessa *Officia missæ* v. 1605 l. 24r on p. Kolminaisuudenpäivää varten aivan toinen introitus, joka alkaa sanoilla: Hyvästisiugnattu olcon Isä Jumala. Proosaa.” Gunnæruksen introituksessa on kuitenkin kyse saman latinankielisen introituksen erilaisesta sovitukselta.

Gunnæruksella versuksen tekstinä on Ps. 45: 2ab, joka *Missale Aboensessa* liittyy *Gaudeamus*-antifonin (*Eructavit cor meum*; Ps. 44: 2ab) yhteydessä lähinnä erilaisiin Maria-juhliin (Parvio 1988, 558). Westhin koodeksissa tämän introituksen kohdalla on doksologiasta vain aluke. Tähän julkaisuun doksologia on rekonstruoitu käyttämällä ajalle tyypillistä 1. moodin doksologiasävelmää ja samaa tekstiä kuin koodeksin muissa introituksissa.

Vastaava teksti on *Graduale Romanumissa* (s. 619) seuraava:

Omnium Sanctorum

*Gaudeamus omnes in domino, diem festum celebrantes sub honore Sanctorum omnium :
de quorum solemnitate gaudent angeli, et collaudant Filium Dei.*

Ps. Exsultate iusti in Domino : rectos decet collaudatio.

Atrioitzi Jesus (Discubuit Iesus)

Westh 131^v–132^v

Atrioitzi ihsus ia opetuslapset häne(n) cansans ia sanoij minä olen halulla halunudh södhä tätä päsiäisjammasta teydhe(n) cansan ennen quin minä kärsin ia otti leiuen kijtttädhen mursi ia annoij heijle Sanodhe(n) tämä on minu(n) rumihin, Samallamotto echtolisen iälkin otti mös kalkin kijtti ia annoij opetuslastens sanodhe(n) iocatt tämä on minun verennienni ioca teijdhen edhesten vloσουodhatetantan

Kunnia olckon isen caijkiualdian ia hänen ainocaisens poians ia pyhimen lodhuttaiaan pyhen henghen Ninquin alghusta on olludh ia aina ia ijanccaickisesta Amen,

At - ri - oit - si Jee - sus ja o - pe - tus - lap - set hä - nen kans - sans ja sa - noi: mi - nä

o - len ha - lul - la ha - lu - nut syö - dä tä - tä pää - si - äis - lam - mas - ta tei - dän kans - san,

en - nen kuin mi - nä kär - sin. Ja ot - ti lei - vän, kiit - tä - den mur - si ja an - toi

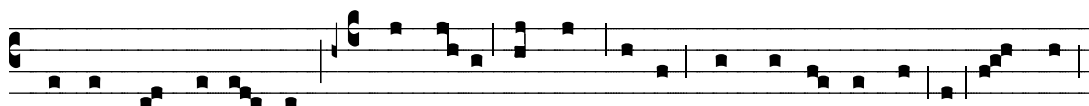
hei - le sa - no - den: tä - mä on mi - nun ruu - mi - hin. Sa - mal - la - muo - too

eh - too - li - sen jäl - kiin ot - ti myös kal - kin, kiit - ti ja an - noi o - pe - tus - las - tens

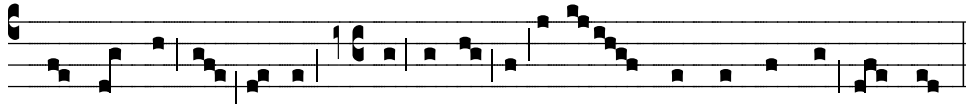
sa - no - den: juo - kaat, tä - mä on mi - nun ve - re - ni, jo - ka tei - dän e - des - tään

u - los - vuo - da - te - taan. Kun - ni - a ol - koon I - sän kaik - ki - val - ti - aan ja hä - nen

ai - no - kai - sens Po - jans ja py - hi - män loh - dut - ta - jan, Py - hän Hen - gen. Niin - kuin

al-gus-ta on ol-lut, ja ai-na ja i - jan - kaik-ki-ses-ta. Aa-men.

Vanhimmissa suomalaisissa käsikirjoituksissa esiintyy troopinkaltainen, ehtoollisen asetussanoihin perustuva laulu *Discubuit Jesus*, joka sisältyy myös painettuun kokoelmaan *Een liten sångbok*, ainoana latinankielisenä lauluna. Sistersiläisen sääntökunnan suosima responsorio mainitaan lukuisissa myöhäiskeskiajan lähteissä, myös muutamissa ruotsalaisissa. Hieman muutettu teksti esiintyy 1530-luvun saksalaisissa lähteissä. Se on Hermann Bonnuksen ansiosta mukana alasaksalaisissa virsikirjoissa vuodesta 1543 alkaen ja Hans Tausenin tanskalaisessa virsikirjassa 1553 sekä nuotinnettuna muun muassa Lucas Lossiuksen Nürnbergissä 1553 julkaisemassa kokoelmassa *Psalmodia Sacra*.²³ Laulu mainitaan vuosien 1548 ja 1557 ruotsalaisissa messuissa²⁴ ja painettiin nuotteineen 1540-luvulla, 1553 ja vielä 1620.²⁵ Se liitettiin ehtoollisen viettoon, erityisesti kiirastorstaisin.²⁶

Suomesta tavatut latinankieliset tekstit ovat lähellä Enoch Widmannin vuonna 1605 Hofissa julkaiseman kokoelman *Officia Missae* versiota²⁷. Erikoista on, että teksti nähtävästi tunnetaan saksankielisenä vasta myöhemmältä 1600-luvulta eikä siitä tunneta ruotsinnoksia. Se näyttää 1600-luvulta alkaen jääneen lähinnä sistersiläisen sääntökunnan perinteeseen. Sitä lienee käytetty Sanctuksen sijasta tai sen lisäksi, samaan tapaan kuin *Tibi laus* -trooppia (ks. s. 35). Kummankin fryygiset melodiat muistuttavat helluntaisarjan Sanctus-sävelmää. (Glahn 1954, 115; Schulz 1981; Nilsson 1995.) Seuraava latinankielinen teksti on Hailuodon Marcus Jacobi Saloënsis -käsikirjoituksessa:

*Discubuit Iesus et discipuli eius cum eo et ait
desiderio desideravi hoc pascha manducare uobiscum ante quam patiar.
Et accepto pane gratias agens fregit et dedit illis dicens hoc est corpus meum
Et accepto calice gratias agens dedit et ait illis dicens hic est sanguis meus
Edite et bibite ex hoc omnes et facite quotienscunque feceritis in mei commemorationem
Gloria patri potentissimo et filio eius unigenito et Spiritui sanctissimo
paracleto sicut erat in principio.*

Mikael Agricola mainitsee *Discubuit Jesus* -laulun *Messussaan* (1549) yhtenä vaihtoehtona laulettavaksi ehtoollisen vieton aikana, samoin vielä Johannes Gezelius vanhempi vuoden 1669 kirkkokäsikirjassaan.

Westhin koodeksin nuotinnettu suomennos sisältyy lehdille, jotka ehkä ovat peräisin 1560-luvulta. Teksti on kulunut varsin himmeäksi, ja ilmeisesti sitä sekä nuottikirjoitusta on korjailtu ja nuottivaimia sijoitettu osin virheellisesti. Muutamissa kohdissa on siksi täytynyt seurata latinankielisten käsikirjoitusten esikuvaa. Tekstin ehtooliskalkkiin liittyvä osuus on sijoitettu poikkeavasti, ja tekstin loppuun on lisätty ”ia aina ia ijancaickisesta. Amen.”

²³ Schulz 1981, 27–29. Nilssonin mukaan Luther ihaili pöytäpuheessaan tätä latinankielistä responsoriota: "Das ist eine schone note, auch ein schoner text ...". Nilsson 1995, 241–248. Laulu esiintyy muiden latinankielisten laulujen joukossa Magdeburgin (myös Lyypekissä julkaistussa) alasaksalaisessa virsikirjassa 1543 Hermann Bonnuksen korjaamana. Fransén 1940, 174–175, 182.

²⁴ *Messan på Swensko 1557*, XVIII.

²⁵ *Een liten songbook 1553* ja *Liber cantus* (1620). Edellä mainitun ensimmäinen laitos lienee julkaistu jo 1540-luvulla.

²⁶ Eckerdal 2007, 84.

²⁷ Schulz 1981, 31–32.

Da pacem -kokonaisuus

Westh 61/91^r–62/91^v

*Suo Jumala meille laupiaasti, rauha meiden elinaikanam, sille eij ole ycten muta maan päällä,
quin sodhat ja rijdhat poisajau mutta sine ainoa Herra,*

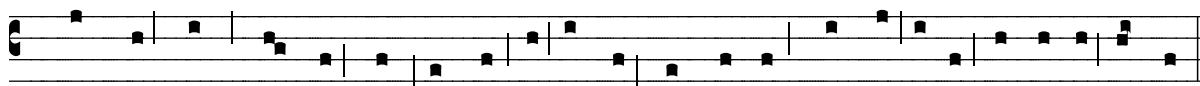
O Herra Jumala sinun on waldacunda ja woima Sine olet caickein pacanaitten päällä.

*Anna Herra meille rawha meiden elinaikanam, Sille eij ole ycten muuta ioca soti meiden
edhestäm mutta sine Herra meiden Jumala,*

Suo, Jumala, meille laupiaasti (Verleih uns Frieden gnädiglich)

Suo, Ju-ma-la, meil-le lau-pi-aas-ti rau-ha mei-δän e-lin-ai-ka-nam. Sil-lä ei o-le yh-tään

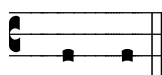

muu-ta maan pääl-lä, kuin so-δat ja rii-δat pois-a-jau, mut-ta si-nä, ai-no-a Her-ra.

Oo Herra Jumala, sinun on valtakunta ja voima (Tua est potentia)

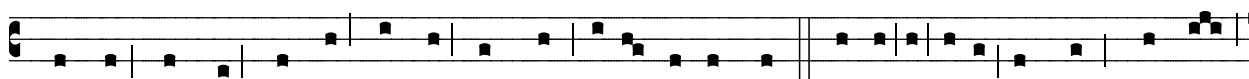

Oo Her-ra Ju-ma-la, si-nun on val-ta-kun-ta ja voi-ma. Si-nä o-let kaik-kein pa-ka-nait-ten

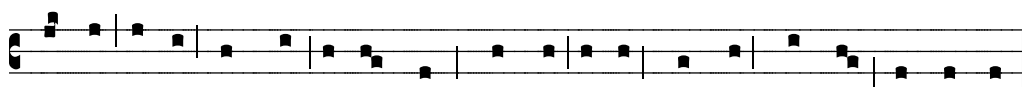

pääl-lä.

Anna, Herra, meille rauha (Da pacem Domine in diebus nostris)

An-na, Her-ra, meil-le rau-ha mei-δän e-lin-ai-ka-nam. Sil-lä ei o-le yh-tään muu-ta,

jo-ka so-tii mei-δän e-δes-täm, mut-ta si-nä, Her-ra, mei-δän Ju-ma-la.

Latinankieliset *Tua est potentia* ja *Da pacem, Domine* muodostavat Marttilan laulukirjassa (1596, 119^v) Magnificat-antifonin. Sen edellä *Da pacem* esiintyy myös yksinään.

Tua est potentia, tuum regnum, Domine : tu es super omnes gentes.

Da pacem, Domine, in diebus nostris : quia non est alius qui pugnet pro nobis, nisi tu, Deus noster.

Marttilan laulukirjan sivulla 118^r on osa teksteistä eri melodian yhteydessä, ja kolmas sävelmävaihtoehto on *Antiphonale Monasticumissa* (s. 589–590). *Da pacem* on otettu saksankieliseen katoliseen *Gotteslob*-laulukirjaan (nro 309). (Praßl 2000, 41–43.) Agricolan *Rucouskiriassa* (1544, 694) *Tua est potentia* ja *Da pacem* -käännöksillä on yhteisenä otsikkona *Esiwallan edheste*:

SInun on woijma ja Waldakunda / O HERRA / sinä olet pälle caiken pacanain /

Anna rauha Herra meiden eliaijkanam / Sille eij ole toijsta / ioca meidhen edhestem sotipi ilman sinuta meiden Jumala

Sama kokonaisuus on myös *Graduale Tammelensessa* (11^r), kuitenkin Agricolaa vapaampina käännöksinä. Otsikkona on *Tua est potentia*.

Luterilaisessa perinteessä tunnetaan *Da pacemista* ennen kaikkea Lutherin saksankielinen ja riimillinen versio *Verleih uns Frieden gnädiglich*, jonka melodia näyttää muotoutuneen enemmänkin *Veni redemptor gentium* -hymnin pohjalta.

*Verley uns friden gnediglich,
Herr Gott, zu unsern zeiten,
Es ist doch ja kein ander nicht,
der für uns künde streiten,
denn du, unser Gott alleine.*

Lutherin virren kaltainen versio esiintyy vuoden 1536 ruotsalaisessa virsikokoelmassa *Swenske songer* (ks. myös Ingebrand 1998, 184–185):

*Forlän oss gud så nådelig
frid j wora daghar
ty ingen är på iorderijk
then ofrid kann förtagha
vtan tu allene.*

Westhin koodeksissa on messun jälkeen sijoitettuna (ja mahdollisesti myöhemmin liitettynä) kokonaisuus, jonka aloittaa *Suo Jumala meille laupiasti*. Sen melodia noudattaa Lutherin muodostamaa ja käännös seuraa edellä mainittua ruotsinnosta. Säkeistöä seuraavat *O Herra Jumala, sinun on waldacunda ja woima* (*Tua est potentia*) sekä *Anna, Herra, meille rauha* (*Da pacem*). Viimeksi mainitun lopussa on Tammelän versiosta puuttuva sana 'meiden'. *Da pacem* -osuuden melodia on varsin tarkkaan sama kuin *Gotteslobissa*. Ainoastaan kolmannen säkeen loppu on poikkeava, mahdollisesti sekin Luther-melodiaan mukautunut. Westhin koodeksissa kokonaisuutta seuraa vielä nuotiton versikkeli *Herra älä ranghaise meite meiden ansionna ielken Älä möss costa meiden wärintekoinna ielken* sekä rauhanaiheinen rukous.

Da pacem -antifonin ruotsinnos sijoittuu 1540-luvun ruotsalaisessa By-käsikirjoituksessa (Jakobsson 1958, 57) ja vuonna 1552 Vadstenan artikkeleissa (Schalin 1946, 211) messun päätökseksi. Vuoden 1541 ruotsalaisessa messussa samoin kuin ohjeessa *De officiis* (1568) se taas mainitaan ehtoollisen aikana laulettavana (Schalin 1946, 254). Käännösten ja Lutherin melodian käyttö messun päätöksenä vakiin-

tui vuoden 1614 ruotsalaisen ja suomalaisen kirkkokäsikirjan myötä. Lutherin virren yksinkertaistuneesta muodosta on muotoutunut myös vuoden 1986 virsikirjan virsi 586, *Jumala, meille armossa*.

Näitä kolmea laulua on käsitelty tarkemmin artikkeleissa Tuppurainen 2003 ja 2007. Niistä puuttuvat kuitenkin vielä havainnot latinankielisen parin *Tua est potentia* ja *Da pacem* esiintymisestä suomalaisissakin lähteissä.

Suomenkieliset sekvenssit

Sekvenssit ja messu

Sekvenssi [lat. *sequentia*, = (jotain) seuraava] on vapaasti runoiltu messun propriumlaulu, jollaisia viimeistään 800-luvulta lähtien on laulettu halleluja-psalmin jälkeen kirkkovuoden suurimpina juhlapäivinä ja erityisesti pyhimysjuhliissa. Sekvenssi on lännen kirkon liturgisen laulun varsin myöhäinen laulutyyppi ja vapaasti runoiltuna messulaulujen joukossa poikkeuksellinen. Mikäli messun hallelujaan liittyi sekvenssi, kokonaisuuden rakenne oli halleluja – versus – sekvenssi, muutoin halleluja – versus – halleluja. Sekvenssit koottiin usein erityiseen ja tavallisimmin nuotinnettuun *sequentiarium*-kirjaan. Useimmat sekvenssit ovat rakenteeltaan parisäkeisiä, mikä tarkoittaa, että sama melodia lauletaan kaksi kertaa mutta eri sanoin. Kaikki sekvenssit eivät kuitenkaan ole parisäkeisiä. Joitakin lauluja kutsutaan sekvensseiksi niiden liturgisen funktion mukaan. Sekvenssisävelmät ovat yleisesti lähes syllabisia eli jokaiselle sanan tavulle sijoittuu yleensä vain yksi sävel.

Sekvenssin alkuperä on osittain hämärän peitossa. Ensimmäisenä sekvenssien kautena on erotettu 900–1100-luvut, jolloin niiden sävelmät liittyivät frankoroomalaiseen kantaohjelmistoon. Osa sävelmistä on saattanut syntyä niin kutsuttuna tropeerauksena, kun Halleluja-sävelmän loppumelismaan on liitetty uusi sanoitus. Toivo Haapanen (1918, 143) olettaa sekvenssien syntyneen osittain bysanttilaisen kirkkomusiikin vaikutuksesta. Aikakauden tunnettu edustaja on Sankt Gallenin luostarin munkki Notker Balbulus (k. 912), jota on myös kutsuttu länsimaisen sekvenssin isäksi. Kukoistavimmillaan sekvenssi oli 1200-luvulla, jolloin Pyhän Viktorin luostarin munkki Adamin esimerkin mukaisesti vakiintuivat isometriikka, riimillisuus ja kahteen kertaan esiintyvistä kolmisäkeisistä säkeistöistä koostuva jonomainen rakenne. Sekvenssistä tuli näin yksinkertaisemman hymnin ohelle toinen merkittävä myöhempää virttä edeltävä liturgisen laulun muoto. (Virsitieto 1988, 24–28; Taitto 2000, 35–36.)

Sekvenssien suosiota lisäsi oletettavasti niiden kansanomaisen laulun tapainen duuri-molli-tonaliteettia ennakoiva sävellajisuus. Sekvenssiohjelmiston paisuessa myöhäiskeskiajalla runsaaksi katolinen kirkko rajoitti vastauskonpuhdistuksen yhteydessä voimakkaasti niiden käyttöä messumusiikkina. Keskiajalla syntyneistä sekvenssistä Trenton kirkolliskokous (1545–1563) hyväksyi vuodesta 1570 lähtien messuun vain neljä sekvenssiä: *Victimæ paschali laudes* (pääsiäinen), *Veni sancte spiritus* (helluntai), *Lauda Sion Salvatorem* (Kristuksen ruumiin juhla) ja *Dies iræ, dies illa* (sielunmessu). Vuonna 1727 otettiin vielä käyttöön *Stabat mater dolorosa* (Marian tuskan päivä), kun taas *Dies iræ* poistettiin 1972.²⁸ Suomessa säilyneistä käsikirjoituksista on tavattu useita kymmeniä latinankielisiä sekvenssejä, joista 11 on ehkä Suomessa syntyneitä (Taitto 2000, 35). Vielä reformaatioajan suomalaisiin käsikirjoituksiin, kuten esimerkiksi 1600-luvun alkupuolella Urjalan käsikirjoitukseen, niitä kopioitiin runsaasti.²⁹ Useat niistä olivat tuolloin jo katolisen kirkon kieltämiä.³⁰

²⁸ Sekvensseistä laajemmin ks. esim. *Apel* 1958, 442–464 ja *Hiley* 1995, 172–195.

²⁹ Urjalan käsikirjoituksen sekvenssit (67^r–88^r, kirkkovuoden ajankohdat ks. mm. Taitto 2000):

67^r–69^r: *Omnes gentes plaudite* (helatorstai)

69^r–70^r: *Veni Sancte spiritus* (helluntai)

70^r–72^r: *Profitentes unitatem venerum* (Pyhän Kolminaisuuden päivä)

72^v–76^r: *Coeli enarrant gloriam* (apostolien hajaannuksen päivä)

76^r–78^r: *Rex omnipotens die hodierna* (helatorstai)

78^r–80^v: *Supernæ matris gaudia* (pyhäinpäivä, usein kutsuttu hymniksi)

80^v–81^v: *Salve festa dies* (pääsiäinen, yleensä kutsuttu hymniksi tai responsorioksi, ei Taiton aineistossa)

81^v–82^r: *Victime paschali laudes* (pääsiäinen)

82^v–83^r: *Jesus Christus han är worden*, [rubriikki]: Post duos versus canatur: *Christus är vpståndden af dödha*

83^r–84^r: *Jesus Christus whrix meillä* [rubriikki]: Post duos versus canatur: *Christus nous ylös cuo*:

84^r–85^v: *Alle Christne frögda tigh* [rubriikki]: Post duos versus canatur *Christus är födder*

85^v–86^v: *Lætabundus exultet fidelis chorus* (joulu)

87^r–88^r *Caicki Christityt iloikat tällä juhalla*, [rubriikki]: *Christus alas astui taivahast*

Sekvensseistä muodostettiin kansankielisiä versioita jo aivan reformaatioajan alkuvaiheessa. Näistä muodostuikin merkittävä kansankielisen kirkkolaulun laulutyyppi. Kansankielisiksi muokkautuivat suurimpien juhlien, lähinnä joulun, pääsiäisen, helatorstain ja helluntain sekvenssit. Sekvensseihin saattoi liittyä Kyrie eleison -huudahdukseen päättyviä kansankielisiä kertosaikkeitä (*versus intercalaris*), joita on kutsuttu leiseiksi. Ruotsista on Carl-Allan Mobergin (1927) mukaan tavattu keskiajan latinankielisiin teksteihin liittyneinä 68 sekvenssisävelmää. Ruotsinkielisenä esiintyy vain neljä. *Aff menniskiones arma uselheet* -tekstille ei ole löydetty esikuvaa. Kolme muuta ovat latinasta käännettyjä suurimpien juhlien sekvenssejä. Schalin (1947, 56–57) on pannut merkille vielä toisen nuotinnettun sekvenssin, jolle ei ole löytynyt esikuvaa, Jacob Sigfredhssonin käsikirjoituksesta löytyneen *Alltid tå bör oss tenckia tala och siunga*.

Sekvenssejä on laulettu keskiajalla Suomessakin (Schalin 1946, 140; Taitto 2000, 35.) Mikael Agricolan *Rucouskiriassa* (1544) on kolmen sekvenssin suomennokset. Helluntain rukouksiin liittyy niistä kaksi: *Pyhen Hengen armo (Sancti Spiritus assit)* ja *Tvle Pyhe hengi ten, alaslake Taijuahast (Veni Sancte Spiritus, et emitte)*, joiden latinankieliset esikuvat ovat muun muassa *Missale Aboensessa* (1488). Samat käännökset, joiden oikeinkirjoituksessa tosin on huomattavia eroja, esiintyvät nuotein varustettuina myös Westhin koodeksissa. Helluntaihin liittyy vielä Agricolan teksti *Tvle pyhe lodhuttaia*, otsikkonaan *Inuocatio Sancti Spiritus*. Sen esikuva *Consolator alme veni* on laajemman sekvenssin *Lux jocunda, lux insignis* osa. Kyseinen sekvenssi on melko vähän tunnettu, eikä sitä ole latinankielisenä löydetty suomalaisista lähteistä. (Tuppurainen 2008, 51–52.)

Reformaatioajalla sekvenssien käyttö messuissa jatkui osin keskiaikaisen perinteen mukaisesti gradualen yhteydessä. Agricolan messussa (1549) annettiin ohje ”Graduale, macta aina olla X. Jumalan kesky ynne iongun Psalmin cansa, taicka iocu mw Kytoswirsi, cosca nin aica andapi, Somen Rucuuskiriasta, quin Ramatusta on otettu.” Kaiken kaikkiaan ajan kirkkokäsikirjat antoivat varsin väljiä ohjeita gradualen toteutuksesta ja näin ollen mahdollisuuden laulaa myös sekvenssin. (Ks. Kurvinen 1929, 182–183.) Vuoden 1571 kirkkojärjestyksen ohjeiden mukaan latinankielinen sekvenssi tuli laulaa jouluna, pääsiäisenä, helatorstaina ja helluntaina. Vuoden 1614 kirkkokäsikirjan mukaan sekvenssien suomennoksia voitiin laulaa seuraavasti: *Laetabundus exultet* jouluna ja kynttilänpäivänä sekä *Victimae paschali laudes* pääsiäisenä. (Saurama 1970, 27–29; Pajamo & Tuppurainen 2004, 46.) Näiden kahden lisäksi myös Sancti Spiritus assit -sekvenssin suomennos oli mukana vuoden 1701 virsikirjassa ja sävelmä vuoden 1702 painetussa sävelmistössä *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*.

Suomenkielisten sekvenssitekstien rakenne on muuttunut latinankielisiin verrattuna. Sekvensseille tyypillinen parisäikeistöjen säännöllinen rytmien rakenne on rikkoutunut tavumäärien muutoksien vuoksi, kun sävelmiin on jouduttu lisäämään nuotteja tai yhdistämään niitä samalla tavalla laulettaviksi ligatuureiksi. Ruotsinkieliset tekstit ovat rakenteeltaan suomenkielisiä käännöksiä säännöllisempiä. Tekstien sijoittamista sävelmiin ei voida aina pitää erityisen onnistuneina, joskin ne ovat musiikillisesti toteuttamiskelpoisia.

Sekvenssien käsin kirjoitetuissa sävelmissä on runsaasti yksilöllisiä eroja, joista useimmat ovat seurausta kopiointivirheistä. Eroihin ovat vaikuttaneet todennäköisesti myös niin kutsuttujen roomalaisen ja germaanisen sävelmämurteiden erot. Keskiajalta Turun hiippakunnan käyttöön periytyneet sävelmät säilyttivät vielä reformaatioajalla paljolti roomalaiset piirteensä, joskin sekoittumista germaaniin piirteisiin näyttää tapahtuneen nimenomaan myöhäisemmissä, 1600-luvulta peräisin olevissa lähteissä. Piirteiden sekoittuminen oli mahdollisesti eräiden painettujen laulukokoelmien, kuten tanskalaisen Hans Thomissønin virsikirjan (1569) ja Jespersønin gradualen (1573) vaikutusta.

Reformaatioajan suomalaisiin käsikirjoituksiin sisältyy nuotinnettuina kuuden latinankielisen sekvenssin suomennokset. Ne ovat joulunajan *Laetabundus exultet fidelis*, pääsiäisen *Victimæ paschali*

---

³⁰ Sekvenssien ohella keskiaikaisen katolisen kirkon messussa lauletuista proprium-lauluista reformaatioajan suomenkieliseen jumalanpalvelukseen siirtyi vain introitus. Muut proprium-laulut korvautuivat luterilaisilla virsillä. Hannikainen 2006, 33–44.

laudes, helatorstain *Rex omnipotens*, helluntain *Sancti Spiritus assit* ja *Veni Sancte Spiritus et emitte* sekä pyhäinpäivän *Dies iræ, dies illa*. Osasta on laadittu useitakin eri versioita. Kahden suomenkielisen sekvenssin latinankielistä vastinetta ei tunneta. Nämä ovat *Inhimisen wiheläitzydhest tuleu meiden* ja *Algusta ensin Inheminen*. Niiden tekstit käsittelevät syntiinlankeemusta, joka aiheena näyttää olleen yleinen keskiajan suorasanaissa kirjoituksissa.

Sekvenssit

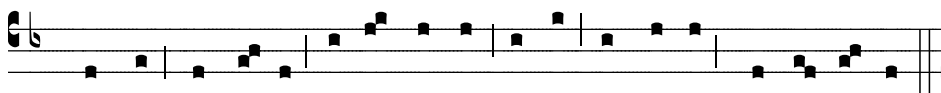
Caicki christitytt (Laetabundus exultet fidelis)

Westh 23^r–24^r, (Urjalan käsikirjoitus 87^r–88^r. Codex Cumoensis, 236–239)

Versus intercalaris: Kangasalan käsikirjoitus (Kansalliskirjasto: AA IV 76, 8^r)

*Caicki christitytt iloitzeuat tällä Jughlala, alleluia.
ylimeine(n) kuningas on niin syndyny ydhest nöitzest.
vapattaia meijen tygien tuli Jsän caickiualdian
tykö ia otti miehudhen, Auringo on ylesnosnu
ioca ey ikänens alaslasse mutta aina paista:
Tämä auringo valaise meidhen ia vie meitä codhastans Jsen iumalan tyghie.
Auringo on peiuen techny Öö on poissaiettu pimeydhens cansa.
Swri ichme näghyi täsä että Jumalan poika miehudhen otti ia tuli oriaksi,
Hän on Jumala ia mies ioca meitä autta taita colemasta,
Esaijas on sanonu että Jumala aiuoij tulla hänen voimans cansa inhimisexi,
Nijn kuin sanottu oli on nytt tullu Jumala voimans osotti,
elämen tien nijle ~~osott~~ valmisti quin sen päle vskouatt,
O heiju Judan suku mixes sitä tundenu vsko tämä nijn syndis poispesten
Tämä on se ainoa kuin meije(n) synn(in) poisotta,
sen ramattu meile osotta. all(el)uj(a).*

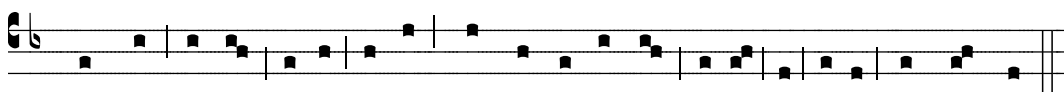
*Christus alas astui taiuast / ja syndyi nöitzöst puchtast /
Hän päästi meitä swrest vaiuast / Ja iancaikisest tuskast*

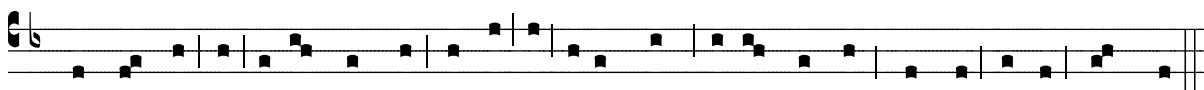
Kaik-ki kris-ti-tyt i-loit-se-vat täl-lä juh-la-la. Hal-le-lu-ja.

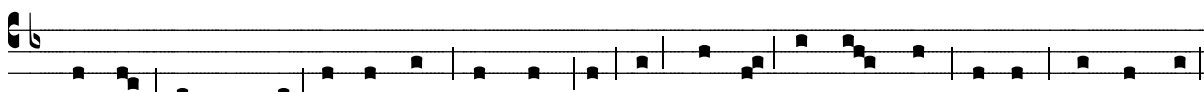
Y-li-mäi-nen ku-nin-gas on nyt syn-ty-ny yh-dest neit-söst. Va-pat-ta-ja

mei-jän ty-jen tu-li, I-sän kaik-ki-val-ti-aan ty-kö ja ot-ti mie-hu-đen.

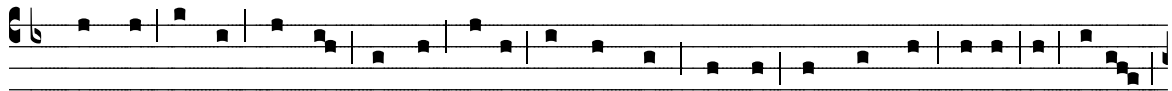
Au-rin-ko on y-les-nos-nu, jo-ka ei i-kä-näns a-las-las-ke, mut-ta ai-na pais-taa.

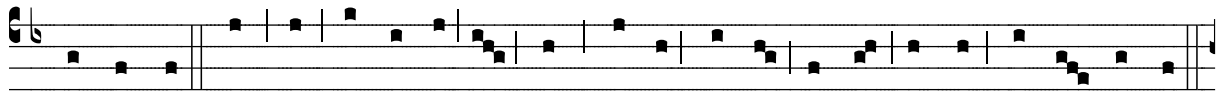
Tä-mä au-rin-ko va-lai-see mei-đän ja vie mei-tä koh-đas-tans I-sän, Ju-ma-lan

ty-je. Au-rin-ko on päi-vän teh-ny, yö on po-is-a-jet-tu pi-me-y-δens kans-sa.

Suu-ri ih-me nä-gyi täs-sä, et-tä Ju-ma-lan Poi-ka mie-hu-δen ot-ti ja tu-li

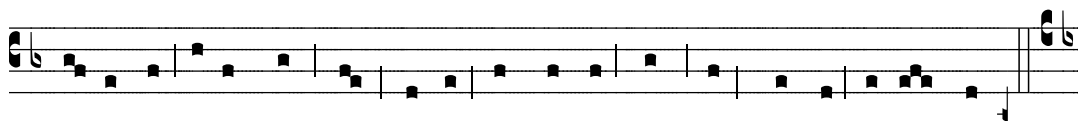
or-jak-si. Hän on Ju-ma-la ja Mies, jo-ka mei-tä aut-taa tai-taa kuo-le-mas-ta.

E-sa-i-jas on sa-no-nu, et-tä Ju-ma-la ai-voi tul-la hä-nen voi-mans kans-sa

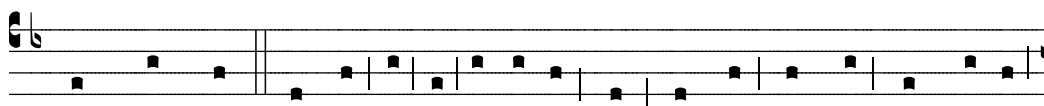
in-hi-mi-sek-si. Niin kuin sa-not-tu o-li, on nyt tul-lu, Ju-ma-la voi-mans

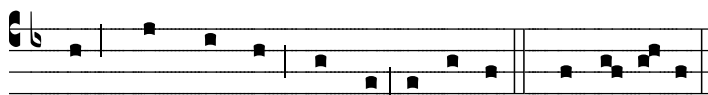
o-sot-ti, e-lä-män tien nii-le val-mis-ti, kuin sen pää-le us-ko-vat.

O häi-ty Juu-dan su-ku, mik-ses si-tä tun-te-nu, us-ko tä-mä, niin syn-tis

pois-pes-tään. Tä-mä on se ai-no-a, kuin mei-jän syn-nin pois-ot-ta,

sen Raa-mat-tu meil-le o-sot-ta. Hal-le-lu-ja.

Kris-tus a-las-as-tui tai - vaast ja syn-tyi neit - söst puh - taast. Hän

pääs - ti mei - tä suu-rest vai - vast ja i - an-kaik-ki-sest tus - kast.

Lætabundus exultet fidelis -sekvenssistä tunnetaan kaksi suomennosta. Molemmat on käännetty ruotsinkielisestä *Alle Christne frögda sigh* -sekvenssistä, jonka teksti puolestaan on latinalaisen tekstin vapaa käänös. Westhin koodeksiin ja muutamiin muihin käsikirjoituksiin sisältyvää *Caicki christitytt iloidzeuat ... Ylimäinen kuningas...* -runoa yleisempi on muun muassa Jacobus Finnon virsikirjaan sisältyvä *Caicki Christityt iloitcan ... Nyt on syndynyt...* -sekvenssi. (Kurvinen 1929, 241–242; Schalin 1946, 98.)

Sekvenssin kirjoittajana on pidetty Bernhard Clairvaux'laista (k. 1153). Kurvisen (1929, 241) mukaan runo on kuitenkin vanhempi ja mahdollisesti peräisin jo ensimmäiseltä vuosituhannelta. *Missale Abo-ensen* mukaan sekvenssi lauletaan joulupäivänä ja kahtena sitä seuraavana päivänä, sekä loppiaisena, kynttilänpäivänä ja joulunajan lauantaipäivien Maria-messuissa. Vuoden 1614 kirkkokäsikirjan mukaan *Caicki christitytt* -sekvenssi voidaan laulaa ”joulun pyhin”. (Haapanen 1918, 142–149; Kurvinen 1929, 241–242.)

Westhin koodeksissa sekvenssistä puuttuvat nuotit sanoista ”tuli oriaxi, Hän on Jumala...” lähtien. Täsmän nuotinnoksen sävelmä on rekonstruoitu Urjalan käsikirjoituksen mukaisesti. Litteroinnissa h-sävel on alennettu b-säveleksi sekvenssin alusta loppuun.

Sekvenssiin liittyneen kertosakeen (leisin, *versus intercalaris*) sävelmä tunnetaan vain Kangasalan käsikirjoituksesta (1624) ja sen rinnakkaisista käsikirjoituksista sekä vuoden 1702 painetusta sävelmistöstä *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*. Niissä ei tekstin sijoitus nuotteihin käy ilmi. Tässä nuotinnoksessa Westhin koodeksin teksti on sijoitettu Kangasalan nuotinnokseen. Sävelmä on transponoitu sekvenssiin sopivalle korkeudelle ja nuottiarvoja on jaettu sekä kaarituksia lisätty tekstin edellyttämällä tavalla. Kertosäe lauletaan joka toisen säikeistön jälkeen – ”post duos versus canatur”.

Päsiäisen kijos vffria (Victimae paschali laudes)

Westh 24^v–25^r, (Urjalan käsikirjoitus, 83^v–84^r, Codex Cumoensis, 239–242, Agricolan Pinan liite)

A. Päsiäisen kijos vffria Vffrapi Christicunda,

1a. Caritz lunasti lampat Christus viatoin Jsäll souitti synneisett puchtall verellens

1b. Cuolem ia elem kijstelit Campailein ichmelisest elämen ruchtinas valdau eläuen.

2a. Maria sanopi sen quin hän näki haudhalla, Christuxen näki eläuen, ia cuniassa ylesnosnuen,

2b. Engelitt mös todhistaiat ia lijna ionga hän kärittin, Iesus on nosnu cuolemast ia ilmettäpi itzens Galileas,

3a. Vskottapa ombi ennen Marian tottuus, quin Judan Cansan villityxet

3b. Nytt me totisest sen vskom ett Chr[ist]us on ylesnosnu ia ombi christicunnan kuningas, alleluia.

Christus nous yles cuoleman haudhast

ia päästi mailman Perkelen paulast,

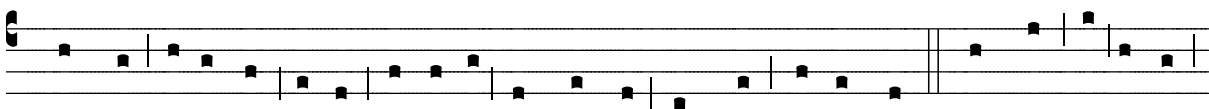
Nytt me sijs vachuast iloitkam

Ja Iumalal kijtost veisatkam

kyrielejison.

Pää-si-äi-sen kii-tos-uh-ri-a uh-raa-pi kris-ti-kun-ta. Ka-ritz lu-nas-ti lam-paat,

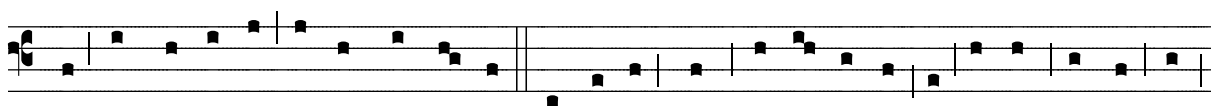
Kris-tus vi-a-toin I-säll so-vit-ti syn-nei-set puh-taal ve-rel-läns. Kuo-lem ja e-läm

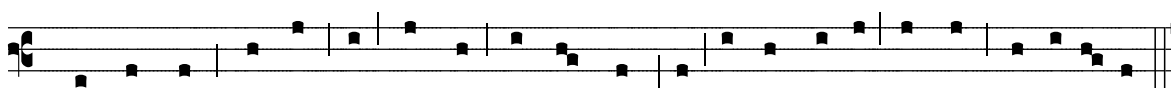
kiis-te-lit kamp-pai-lein ih-me-li-sest. E-lä-män ruh-ti-nas val-tau e-lä-vän.

Ma-ri-a sa-no-pi sen, kuin hän nä-ki hau-ðal-la, Kris-tuk-sen nä-ki e-lä-vän

ja kun-ni-as-sa y-les-nos-nu-en. En-ke-lit myös to-ðis-ta-jat ja lii-na, jon-ka hän

kää-rit-tiin, Je-sus on nos-nu kuo-le-mast ja il-met-tä-pi it-sens Ga-li-le-as.

Us-kot-ta-pa om-pi en-nen Ma-ri-an tot-tuus, kuin Juu-dan kan-san vil-li-tyk-set.

Nyt me to-ti-sest sen us-kom, ett Kris-tus on y-les-nos-nuja om-pi kris-ti-kun-nan

ku-nin-gas. Hal-le-lu-ja.

Wipo Burgundilaisen (k. n. 1050), keisari Konrad II:n ja Henry III:n hovikappalaisen, nimissä kulkeva pääsiäissekvenssi *Victimæ paschali laudes* on peräisin 1000-luvulta ja on yksi varhaisimmista runomitallisista sekvensseistä.³¹ Se on ollut keskiajalla suosittu koko lännen kirkon alueella. David Hiley olettaa suosion perustuvan koruttomaan, mutta silti dramaattiseen Magdalan Marialle osoitettuun kysymykseen ”Dic nobis Maria, quid vidisti in via?” ja siihen annettuun vastaukseen.³² Laulu sisältyi yleisesti sekä latinankielisenä että kansankielisinä käännöksinä myös luterilaisten kirkkojen reformaatioajan laulukirjoihin, kuten Lossiuksen Psalmodiaan (1561) ja Hans Thomissønin virsikirjaan (1569).³³ *Victimæ*-sekvenssi lienee yksi ensimmäisistä ruotsin- ja suomenkieliseksi käännettyistä messun propriumlauluista. Eräässä 1300–1400-luvulta peräisin olevassa missale-koosteessa sekvenssiin on latinankielisen tekstin alle 1500-luvulla lisätty ruotsinkielinen käänнос *Jesus christus han är worden*.³⁴ Suomenkielisiin painettuihin virsikirjoihin sekvenssin käänнос on kuulunut Jacobus Finnon (1583?) toimittamasta virsikirjasta lähtien (*Jesus Christus vhrix meille*; JSW 62).³⁵ Vuosien 1886 ja 1939 suomalaisiin virsikirjoihin se ei sisältynyt, mutta palautui nykyisen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuoden 1986 virsikirjan myötä (virsi 87, *Kiitosta nyt uhratkaamme*).

Alkuperäiseen latinankieliseen runoon sisältyy ainoastaan neljä säkeistöä, pariton alkusäkeistö ja kolme parillista säkeistöä (A – 1a – 1b – 2a – 2b – 3a – 3b). Sekvenssirunon päättävän latinankielisen alkuperäistekstin säännöllinen rakenne rikkoo Trenton kirkolliskokouksen (1545–63) poistaessa ilmeisen juutalaisvastaiseksi koetun säkeistön ”*Credendum est magis soli Mariae veraci quam Judaeorum turbae fallaci*” (säkeistö 3a).³⁶

Suomenkielisiä käännöksiä tunnetaan reformaatioajalta kuusi erilaista. Yleisimmin näistä esiintyy Finnon virsikirjaan ja useisiin käsikirjoituksiin sisältyvä käänнос *Jesus Christus vhrix meille*. Westhin koodeksissa on kaksi tyhjien nuottiviivastojen alle kirjoitettua käännostä, suoraan latinankielestä käännetty *Päsiäisen kijos vffria*, *Vffraapi Christicunda*³⁷ ja ruotsinkielisestä *Jesus Christus han är worden* -sekvenssistä käännetty *Jesus Christus ombi ollut Vffri meidhen*. Jälkimmäisen toisinto *Jesus Christus ombi ollut yxi yffri* sisältyy kopioon, jonka Eeli Granit-Ilmoniemi on laatinut Kokemäen pappilan tulipalossa tuhoutuneen *Codex Cumoensis* -käsikirjoituksesta (239–242), sekä pienin eroin Raision käsikirjoitukseen (6^{r-v}), *Liber Templii Ilmolensis* -käsikirjoitukseen (50–56)³⁸ ja Kansallis-

³¹ Apel 1958, 459–460; Hiley 1995, 189–190.

³² Hiley 1995, 189.

³³ Lossius 1561, 104^v–105^v; Thomissøn 1568, 83^v–85^r.

³⁴ Taitto 1992, 243–246.

³⁵ Lempiäinen 1988, 392–393.

³⁶ Hiley 1995, 189; Tuppurainen 2001, 340. Suomalaisissa *Victimæ*-versioissa kyseinen säe näyttää nykyistä virsikirjaa lukuun ottamatta aina säilyneen. Tämä lause käännettiin 1500-luvun suomalaisissa teksteissä esimerkiksi sanoin ”Vscocam enämin wahuoi Marian tosi sanoi Quin Juuttan cansan walhe ia waloi” (JSW 62).

³⁷ MJW, 24^v–25^r.

³⁸ Schalin (1946, 97) mainitsee virheellisesti ”s. 49”.

kirjastossa säilytettävän Agricolan passion liitteeseen. Loimaan käsikirjoituksessa (81^{r-v}) on sävelmä ilman tekstiä, jonka tavutus vastaa Codex Cumoensiksen tekstiversiota. Iisalmen käsikirjoitukseen (41–42) sisältyy muista yhteyksistä tuntematon käännös *Jesus Christus hän on tullut, Uffrivi meidän tehden*. Maskun Hemmingin virsikirjaan (1605?, 140^v–141^v) sisältyy Jacobus Finnon käännöksen lisäksi myös ilmeisesti Petrus Melartopæuksen suomentama versio *Jesus Christus wissist wahwast* (ks. Kurvinen 1929, 103.) Samanlaisten käännösten kesken esiintyy runsaasti pieniä, erityisesti kirjoitustapaa koskevia eroja.

Westhin koodeksissa sekvenssin kahden tekstiversion yllä olevilta nuottiviivastoilta puuttuvat nuotit. Tässä nuotinnoksessa sävelmä on rekonstruoitu kolmen muun lähteen perusteella. Sekvenssiin on epäilemättä liittynyt sama kertosaie kuin seuraavaan, koodeksin toiseen versioon.

Jesus Christus ombi ollutt (Victimae paschali laudes)

Westh 25^v–26^r, (Urjalan käsikirjoitus, 83^v–84^r, *Codex Cumoensis*, 239–242, *Agricolan Pinan liite*)

A. Jesus Christus ombi ollutt Vffri meidhen edhesten.

1a. Viatoin Caritza kärsei cuoleman ia souitti meidhen Jumalan cansa iancaickisesta,

1b. Cuolema ia elämä sodhei mutta elämä voitti, cuolema alaslööttin elämen cautta,

2a. Sen todhista Maria kuin näki ihuxen tiele, ylesnosnuen cuoluesta, ia eleuen cunniasans,

*2b. Jalon todhistoxen näki hän quin hän tuli haudhale, Engelitt ia cuolinlinatt
ia näki sen cuoluan poisoleuan,*

3a. Vskockam nytt ennen sitä quin Maria sanou, quin Judasten väriä puheita.

3b. Totisesta on Chr[ist]us nosnu catkerasta cuolemast, ia on voiton saanu cuolemast.

Alleluia.

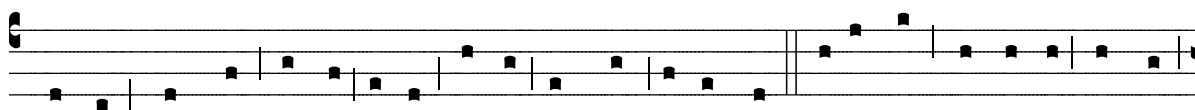
Christus nous yles cuoleman haudhast

ia päästi mailman Perkelen paulast,

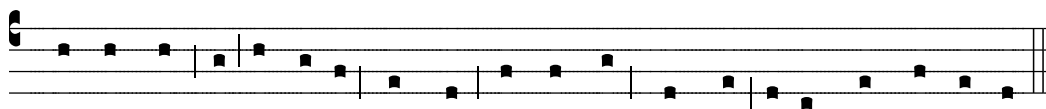
Nytt me sijs vachuast iloitkam

Ja Iumalal kijtost veisatkam

kyrielejjon.

Je-sus Kris-tus om-pi ol-lut uh-ri mei-δän e-δes-tän. Vi-a-toin Ka-rit-sa kär-sei

kuo-le-man ja so-vit-ti mei-δän Ju-ma-lan kans-sa i-an-kaik-ki-ses-ta.

Kuo-le-ma ja e-lä-mä so-δei, mut-ta e-lä-mä voit-ti, kuo-le-ma a-las-lyöt-tiin

e-lä-män kaut-ta. Sen to-δis-taa Ma-ri-a, kuin nä-ki Je-suk-sen tiel-lä,

y-les-nos-nu-en kuo-lu-es-ta, ja e-lä-vän [hä-nen] kun-ni-a-sans,

Ja-lon to-δis-tok-sen nä-ki hän, kuin hän tu-li hau-δa-le, en-ke-lit ja kuo-lin-lii-nat

ja nä-ki sen kuo-lu-an pois-o-le-van. Us-ko-kam nyt en-nen si-tä, kuin Ma-ri-a

sa-nou, kuin juu-das-ten vää-ri-ä pu-hei-ta. To-ti-ses-ta on Kris-tus nos-nu

kat-ke-ras-ta kuo-le-mast ja on voi-ton saa-nu kuo-le-mast. Hal-le-lu-ja.

Kris-tus nous y-lös kuo-le-man hau-dhast ja pääs-ti ma-il-man

Per-ke-leen pau-last. Nyt me siis vah-vast i-loit-kaam

ja Ju-ma-lal— kii-tos-ta vei-sat-kaam. Ky-ri-e-leis.

Westhin koodeksissa puuttuvat myös tämän toisen Victimæ-sekvenssin nuotit. Sävelmä on rekonstruoitu samojen kolmen lähteen perusteella kuin edellinen.

Sekvenssiin liittyneen kertosaäkeen (leisi, *versus intercalaris*) sävelmä tunnetaan vain Kangasalan (1624) ja sen rinnakkaisista käsikirjoituksista sekä vuoden 1702 painetusta sävelmistöstä *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*. Niissä ei tekstin sijoitus nuotteihin käy ilmi. Tässä nuotinnoksessa Westhin koodeksin teksti on sijoitettu Kangasalan nuotinnokseen, mutta nuottiarvoja on jaettu tekstin edellyttämällä tavalla sekä lisätty kaarituksia. Kertosäe lauletaan sekvenssin yhteydessä joka toisen säkeistön jälkeen, kaikkiaan kolme kertaa.

Jesus Christus vhrix meille (Victimae paschali laudes)

Sävelmä: Iisalmen käsikirjoitus, 62–63, teksti: Jacobus Finnon virsikirja 1583, LV

1. *JEsus Christus vhrix meille / On annet syndeseille.*
2. *Caritz kärsi cuoleman / Isäns cans saat oleman / armon tiel syndiset säs tuleman.*
3. *Cuolo ia elo potkit / Hirmuisest ycten otit / Cuolon elämä voit ia poi-es soit.*
4. *Maria sen tunnusta Quin tiel puhutel Jesusta / Joca oli cuollun ollut /
Mutta iälläns kircautens tullut.*
5. *Engelin hän mös näki Quin coct tiettäüax teki / Cuoluen haudhast pois mennex
Ja eläuän sijan iänex.*
6. *Vscocam enämin wahuoi Marian tosi sanoi / Quin Juuttan cansan walhe ia waloi.*
7. *Christus omal wäelläns Cuolemast nousi iällens / Ja sai nijn woiton hänen päällens /
Haleluia.*

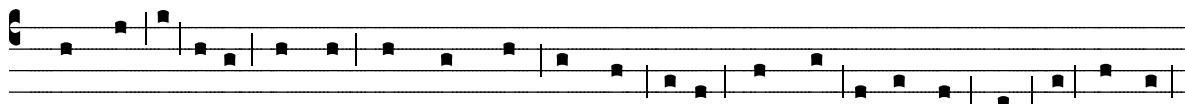
*Christus nous ylös cuoleman haudhast /
Ja päästi mailman perkelen paulast /
Sijs me nyt wahuast ilotcam /
Ja Jumalal kijtös veisatcam /
Kyrieleison.*

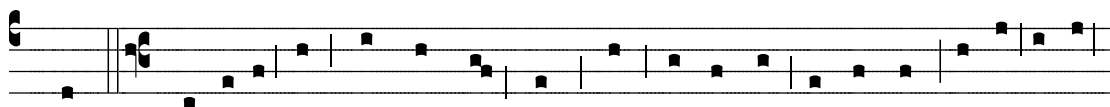
Je-sus Kris-tus uh-riks meil-le on an-net syn-te-seil-le. Ka-rits kär-si

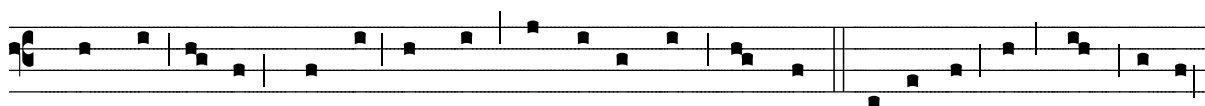
kuo-le-man, i-säns kans saat o-le-maan, ar-mon tiell syn-ti-set sääs tu-le-maan.

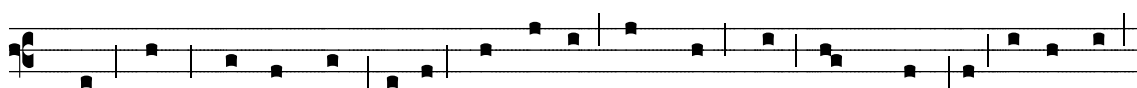
Kuo-lo ja e-lo pot-kit, hir-mui-sest yh-teen o-tit, kuo-lon e-lä-mä voit ja poi-es

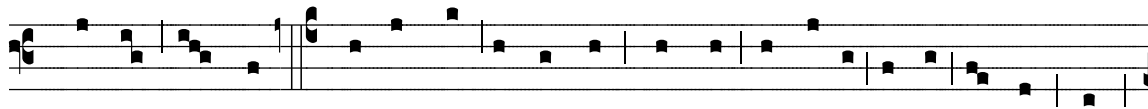
soit. Ma-ri-a sen tun-nus-taa, kuin tiell pu-hu-tel Je-sus-ta, jo-ka o-li

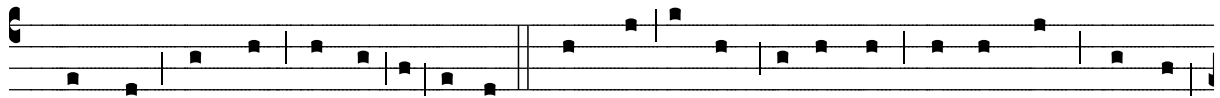
kuol-lun ol-lut, mut-ta jäl-lens kirk-ka-u-teens tul-lut. En-ke-lin hän myös nä-ki,

kuin koht tiet-tä-väks te-ki, kuo-lu-en hau-ðast pois men-neeks ja e-lä-vän

si-jaan jää-neks. Us-ko-kam e-nä-min vah-voi Ma-ri-an to-sii sa-noi, kuin

Juut-tan kan-san val-he ja va-loi. Kris-tus o-mall vä-el-läns kuo-le-mast nou-si

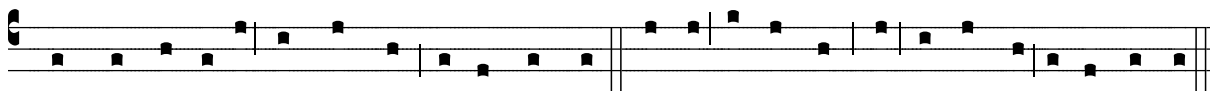
jäl-lens ja sai niin voi-ton hä-nen pääl-lens. Hal-le-lu-ja.

Tässä julkaisussa Jacobus Finnon virsikirjan teksti on sijoitettu Iisalmen käsikirjoituksen sävelmään, koska Iisalmen tekstiversio on muista poikkeava, joskin melko lähellä Westhin toista tekstiä. Kertosäkeen teksti on Jacobus Finnon virsikirjassa lähes sama kuin Westhin koodeksissa.

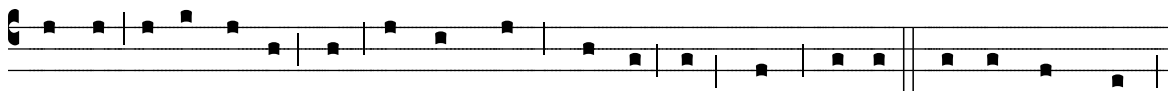
Caickiualdias kuningas (Rex omnipotens)

Westh 21^r–23^r, (Codex Cumoensis, 242–247; Raison käsikirjoitus 2^r–3^r)

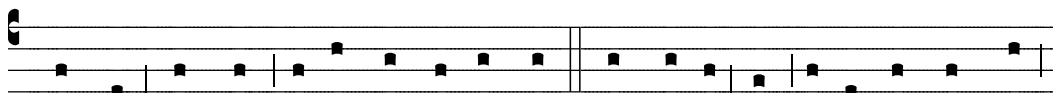
CAickiualdias kuni(n)gas tänäpäiuän
Woitti mailma(n) Ja lunasti Jnhimisen
Siitten ylösastuj hen taiuasen custa hen mös läxi.
Neliäkymmend päiuæ ielken ylösousemisens
Wahuisti hen opetuslastens sydhæmitæ
Annoij heille rauhan ia käski keskinäns rakasta
Joille hen mös annoi woima(n) päästæ Jnhimisten synnejæ
Ja lähätti heiden mailma(n) saarnama(n) synni(n) parannosth
Ja castama(n) cansþa Nimen Jsæn ia poijan ia pyhen henghen
Ja syödhesäns kielsi hen heiden Jerosolimast poisläthemæsth
Ennein q(ui)n he sait sen lahian q(ui)n hen heille lupais sanodhen
Eij monda päiuæ culu ennein q(ui)n minæ lähätæn lohdhutos henghen maan pälle.
Ja teidh(e)n pitey todhistama(n) minua Jerusalemis Judeas ia Samarias
Ja cosca hen sen sanonut oli Otettin hen heidh(e)n nähdhens ylös kirkasen piluen.
Ja piluj peitti hene(n) heidhen silmistens cosca he wielæ kurkistelit taiuasen,
Catzo, Seisoit caxi miestä heiden tykönæns walkeis waateis
Jotka sanoit, Mitæ the Jhmectelettæ catzoin taiuase
Tämæ Jesus q(ui)n ylösotettin teidhen tycköän Jsæn Oickealle
Nin q(ui)n hen ylösastuj nin hen tuleu caickia omiansa etzimæn
O Jumala caickiualdias ionga inhimisen sinæ caunisti loidt
Sen Perkele petti Paradisis ia sidhottuna hene(n) cansans veij heluettin
Sinæ Jesu sen iällens lunastit omalla werelläs
Ja weidt iällens paradisin ilohin custa hen ennein poislangesi
Sinæ domari coscas tulet domitzeman mailma
Me ruckoilemma sinua anna meille ijancaickiset ilodt sinu(n) pyhädhes seas
iosa me caicki(n) kijtæm sinua ia weisam Alleluja

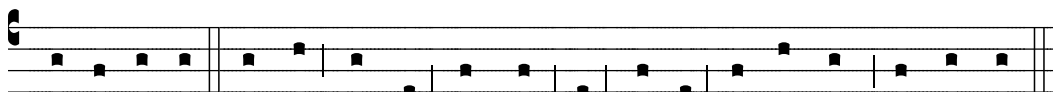
Kaik-ki-val-ti-as Ku-nin-gas tä-nä-päi-vän voit-ti ma-il-man ja lu-nas-ti in-hi-mi-sen.

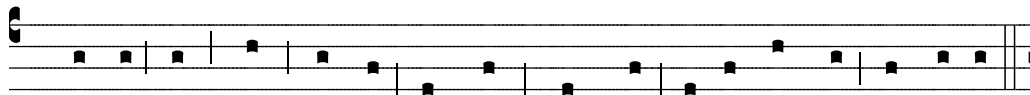
Sit-ten y-lös-as-tui hän tai-vaa-seen, kus-ta hän myös läk-si. Nel-jä-kym-ment

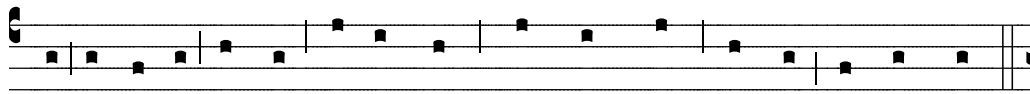
päi-vää jäl-keen y-lös-nou-se-mi-sens vah-vis-ti hän o-pe-tus-las-tens

sy-ðä-mi-tä. An-noi heil-le rau-han ja käs-ki kes-ki-näns ra-kas-taa,

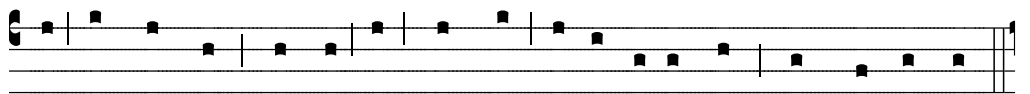
joil-le hän myös an-noi voi-man pääs-tää in-hi-mis-ten syn-ne-jä

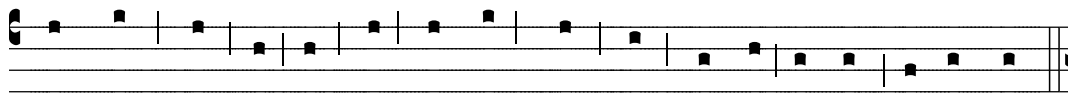
ja lä-het-ti hei-δän ma-il-maan saar-naa-maan syn-nin pa-ran-nost

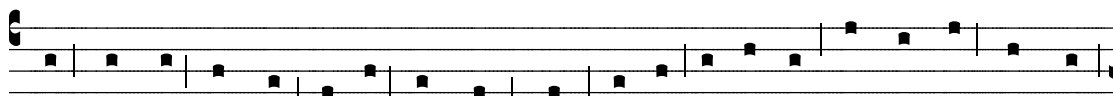
ja kas-ta-maan kan-saa ni-meen I-sän ja Po-jan ja Py-hän Hen-gen,

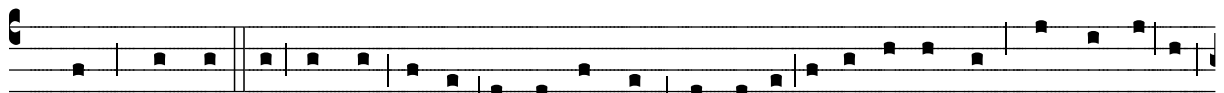
ja syö-de-säns kiel-si hän hei-δän Je-ro-so-li-mast pois-läh-te-mäst.

En-nein kuin he sait sen lah-jan, kuin hän heil-le lu-pais sa-no-δen:

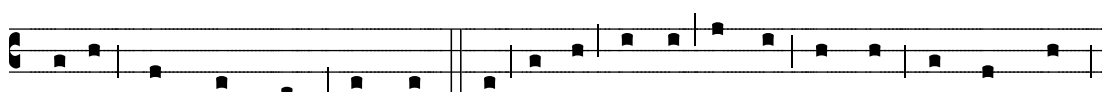
ei mon-ta päi-vää ku-lu, en-nein kuin mi-nä lä-he-tän loh-δu-tos hen-gen

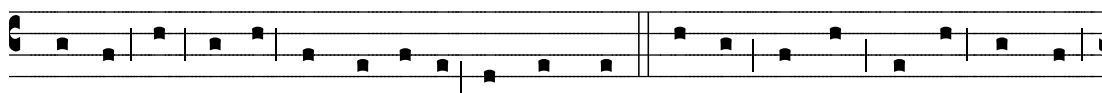
maan pääl-le. Ja tei-δän pi-täy to-δis-ta-man mi-nu-a Je-ru-sa-le-mis, Juu-de-as ja

Sa-ma-ri-as. Ja kos-ka hän sen sa-no-nut o-li, o-tet-tiin hän hei-δän näh-δens

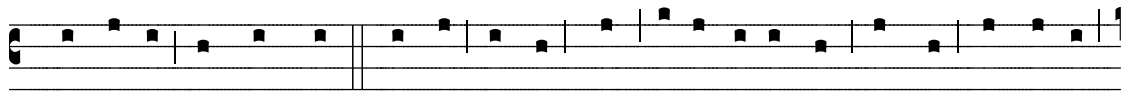
y-lös kirk-kaa-seen pil-veen. Ja pil-vi peit-ti hä-nen hei-δän sil-mis-täns,

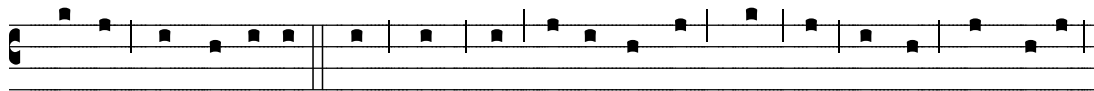
kos-ka he vie-lä kur-kis-te-lit tai-vaa-seen. Kat-so, sei-soit kak-si mies-tä

hei-δän ty-kö-näns val-ke-is vaat-teis, jot-ka sa-noit, mi-tä te ih-met-te-let-tä

kat-so-in tai-vaa-seen. Tä-mä Je-sus, kuin y-lös-o-tet-tiin tei-δän tyk-kö-än

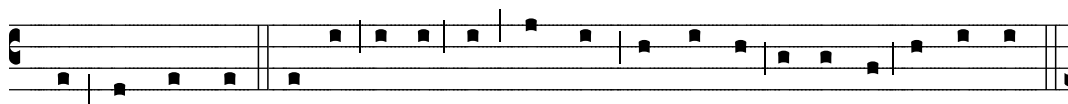
I-sän oik-ke-al-le. Niin kuin hän y-lös-as-tui, niin hän tu-leu kaik-ki-a

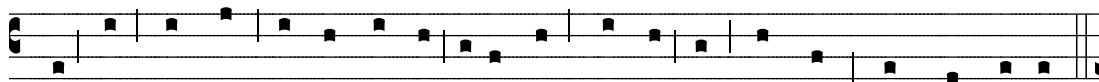
o-mi-an-sa et-si-mään. Oo Ju-ma-la, kaik-ki-val-ti-as, jon-ka in-hi-mi-sen si-nä

kau-niis-ti loit, sen Per-ke-le pet-ti pa-ra-dii-sis ja si-δot-tu-na hä-nen kans-sans

vei hel-vet-tiin. Si-nä Je-su, sen jäl-lens lu-nas-tit o-mal-la ve-rel-läs

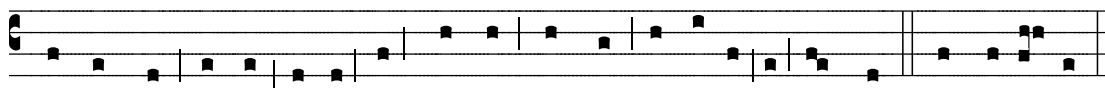
ja veit jäl-lens pa-ra-dii-sin i-lo-hin, kus-ta hän en-nein pois-lan-ke-si.

Si-nä duo-ma-ri, kos-kas tu-let duo-mit-se-maan ma-il-maa?

Me ruk-koi-lem-ma si-nu-a, an-na meil-le i-jan-kaik-ki-sest i-lot si-nun

py-hä-δes se-as, jo-sa me kai-kin kii-täm si-nu-a ja vei-sam Hal-le-lu-ja.

Rex omnipotens -sekvenssin kirjoittajana on mainittu 1000-luvulla elänyt Hermannus Contractus, mutta Kurvisen (1929, 241) mukaan teksti on varhaisempi. Suomennosta on hänen mukaansa käytetty helatorstaina ja latinankielistä sekvenssiä helatorstaita seuraavana sunnuntaina ja helluntaina.

Pyhän hengen armo (Sancti Spiritus assit)

Westh 16^r–17^v, (Graduale Ilmolense 140^r; Tukholman käsikirjoitus 224^v–225^v, Iisalmen käsikirjoitus 68–71)

A: Pyhän hengen armo olkon meidh(ä)n cansan.

1a: Qui(n) meiden caickein sydhämet tekis häne(n) maiaxens.

1b: Siellä vlghosaijackon caicki hengheliset wighat.

2a: Pyhä hengi Jnhimisten walghistaija.

2b: Perca meiden iulman mielen [~~aijatuxet~~] pimeydhet

Graduale Ilmolense 140^r [3a: Sine pyhä racastat aijna wisait aiatoxia.] (Säe puuttuu Westhin käsikirjoituksesta)

3b: Sinæ armas wodhata sinu(n) woittes meiden taitoihin

4a: Sine pyhe hengi percat caicki ilkiämet synnit

4b: Perka mös Sinæ meiden sisällise(n) Jnhimisen silmät

5a: (16^v–) Että se ylimäine(n) Jsä mactaisß meildä nächtä,

5b: Jonga waiuoin puhtan sydhäme(n) silmät woiuat nähdhä.

6a: P[rop]hetat sinæ yllytit [~~Christusen~~] että he puhuit caunit herran menoij tuleuasi

6b: Apostolit sinæ saatoit Christuse(n) woitto wiemän ymberi caiken mailma(n).

7a: Cosca nyt Ju(ma)la sanans cautta teki taiua(n) Maan meren rakenuxet.

7b: Nin sinæ puhalsit wettein pälle sinu(n) woimas O pyhæ wirghottaija.

8a: Sine teet Casten pyhäxi wedhex (17^r–) sielut pestäxes.

8b: Sinu(n) puhaltet tuleuat Jnhimiset pyhäxi.

9a: Sine h(er)ra qui(n) monet kielet ia tauat mailmaßa yhdhistit.

9b: Epäuscoiset sine saatoit oickean Ju(ma)lan palueluxen.

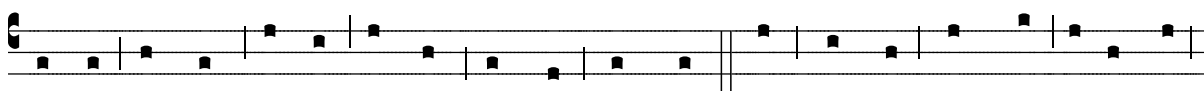
10a: Sinæ sijß [Setälä:sisß] meitä nöyri cule iotca sinu(n) armois pälle hudhamma.

10b: Jlman sen auuott turhat ouat Jumalan coruis caicki meiden ruckoxet.

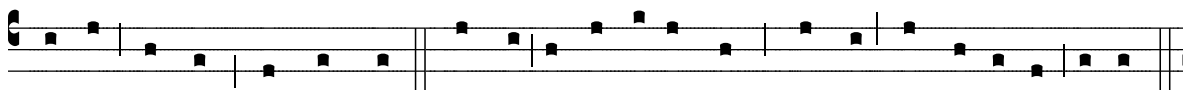
11a: Sinæ ioca caiken mailma(n) pyhät autit pytämän sinu(n) oma(n) armos moninaiisi
(17^v–) Pyhi lahioij.

11b: Sine annoit mös tänäpäin Apostleis niytæ lahioija iotca ennein oudhot olit caikesa mailmas
Nin sinæ ylistit tämän päiuän.

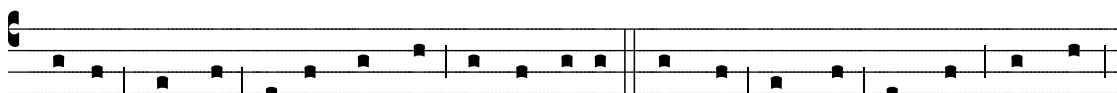
All(elui)a.

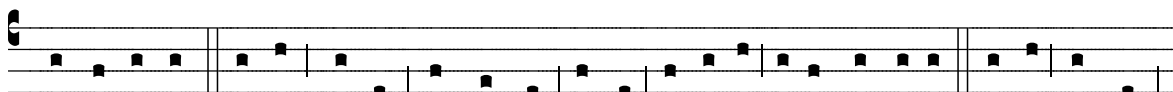
Py-hän Hen-gen ar-mo ol-koon mei-ðän kans-san. Kuin mei-ðän kaik-kein sy-ðä-met

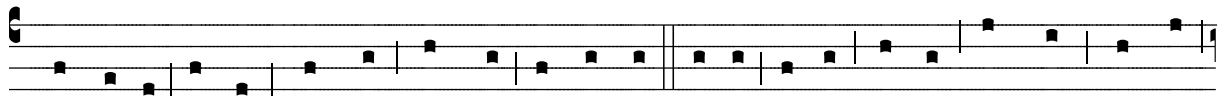
te-kis hä-nen ma-jak-sens. Siel-tä ul-gos-a-ja-koon kaik-ki hen-ge-li-set vi-gat.

Py-hä Hen-ki, in-hi-mis-ten val-gis-ta-ja, per-kaa mei-ðän jul-man mie-len

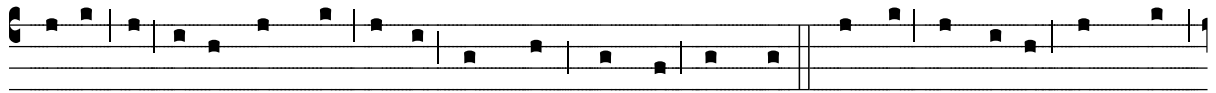
pi-me-y-ðet. Si-nä Py-hä, ra-kas-tat ai-na vii-sa-it a-ja-tuk-si-a. Si-nä ar-mas,

uo-ða-ta si-nun voit-tees mei-ðän tai-toi-hin. Si-nä Py-hä Hen-ki, per-kaat kaik-ki

il-ki-ä-mät syn-nit. Per-kaa myös si-nä mei-ðän si-säl-li-sen in-hi-mi-sen sil-mät,

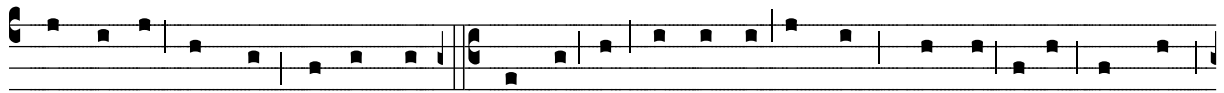
et-tä se y-li-mäi-nen I-sä mah-tais meil-tä näh-tää, jon-ka vai-vo-in puh-taan

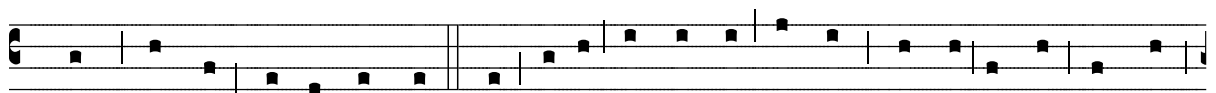
sy-ðä-men sil-mät voi-vat näh-ðä. Pro-fe-tat si-nä yl-ly-tit, et-tä he pu-huit kau-niit

Her-ran me-noi tu-le-vai-sii. A-pos-to-lit si-nä saa-toit Kris-tu-sen voit-too vie-mään

ym-pä-ri kai-ken ma-il-man, kos-ka nyt Ju-ma-la sa-nans kaut-ta te-ki tai-vaan,

maan, me-ren, ra-ke-nuk-set, niin si-nä pu-hal-sit vet-tein pääl-le si-nun voi-mas,

Oo Py-hä vir-got-ta-ja. Si-nä teet kas-teen py-häk-si ve-ðeks sie-lut pes-tä-kses.

Si-nun pu-hal-tes tu-le-vat in-hi-mi-set py-häk-si. Si-nä Her-ra, kuin mo-net

kie-let ja ta-vat ma-il-mas-sa yh-ðis-tit. E-pä-us-koi-set si-nä saa-toit oi-ke-an

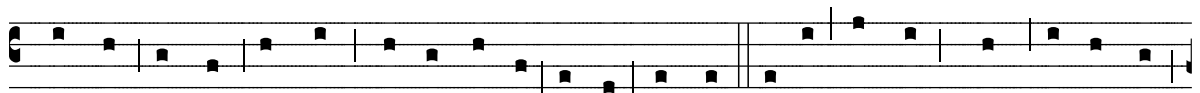
Ju-ma-lan pal-ve-luk-seen. Si-nä siis mei-tä nöy-rii kuu-le, jot-ka si-nun ar-mo-is

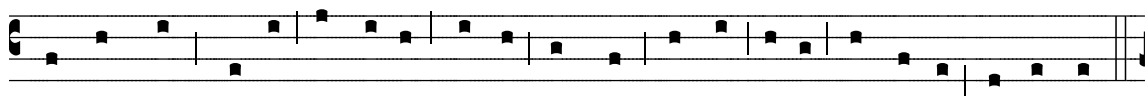
pää-le huu-δam-ma. Il-man sen au-vot tur-hat o-vat Ju-ma-lan kor-vis kaik-ki

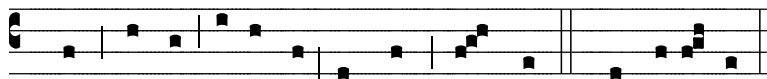
mei-dän ruk-kook-set. Si-nä, jo-ka kai-ken ma-il-man py-hät au-tit pyy-tä-mään

si-nun o-man ar-mos mo-ni-nai-si py-hii lah-joi, si-nä an-noit myös tä-nä-pän

a-post-leis nii-tä lah-jo-ja, jot-ka en-nein ou-δot o-lit kai-ke-sa ma-il-mas.

Niin si-nä y-lis-tit tä-män päi-vän. Hal-le-lu-ja.

Notker Balbuluksen (k. 917) sekvenssin suomennoksen tässä julkaistava versio perustuu Westhin koodexin lisäksi 1540-luvulle ajoitettuun Ilmajoen gradualeen sekä kahteen myöhempään käsikirjoitukseen. Sama suomennos on myös Mikael Agricolan *Rucouskiriassa* (1544), joskin oikeinkirjoituksessa on huomattavia eroja. Sekvenssin yleisesti esiintyvä ruotsinkielinen versio on *Then helge Andhes nådh*. Sekvenssiä käytettiin yleisesti helluntaina, Suomessa erityisesti I helluntaipäivänä (Kurvinen 1929, 230.) Teksti tuli mukaan vuosien 1686 ja 1701 virsikirjoihin ja sekvenssin nuotit vuoden 1702 painettuun kokoelmaan *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*.

Tule pyhä hengi tänn (Veni Sancte Spiritus et emitte)

Westh 17^v

*Tule pyhä hengi tänn alaslaske taiuahast sinu(n) paistes walkeus.
Tule köyhädhen isä, tule lahiain andaija tule sielun kirkaus.
Sinä paras lohdhutos ia mielen hyua Wieras mackia mös wirgodhus.
Töösä sine olet lepo ia heltes wiluotus itkussa mös lohdhutos.
O caickein pyhin walkeus täytä sinun uskolistes sydhämein pohiat.
Ilman sinun woimatas eij ole yhten toimitos eikä mitän wigatointh.
Pese se qui(n) saastas on, casta se qui(n) kuiua on läkitze se qui(n) hauoitu on
Taita se quin coua on haudho se quin kylmä on caitze se qui(n) exypi.
Anna sinun uskolistes jotca sinuhun turwauat pyhän henghen lahiat.
Anna auun ansiot anna loppu autuas anna Ilo lackamat. Amen.*

Tu-le Py-hä Hen-ki tän, a-las-las-ke tai-va-hast si-nun pais-tees val-ke-us.

Tu-le köy-hä-δen I-sä, tu-le lah-jain an-ta-ja, tu-le sie-lun kirk-ka-us.

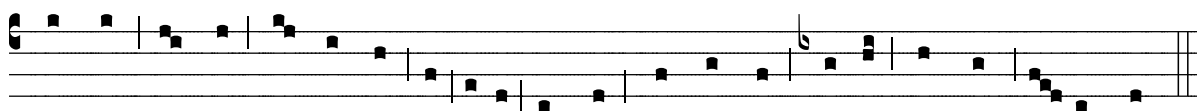
Si-nä pa-ras loh-δu-tos ja mie-len hy-vä vie-ras, mak-ki-a myös vir-go-tus.

Työ-sä si-nä o-let le-po ja hel-tees vil-vo-tus, it-kus-sa myös loh-δu-tos.

Oo kaik-kein py-hin val-ke-us, täy-tä si-nun us-ko-lis-tes sy-δä-mein poh-jat.

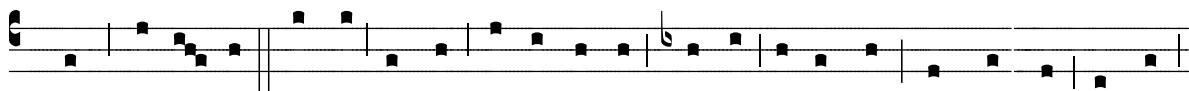
Il-man si-nun voi-ma-tas ei o-le yh-tään toi-mi-tost, ei-kä mi-tään vi-ga-toint.

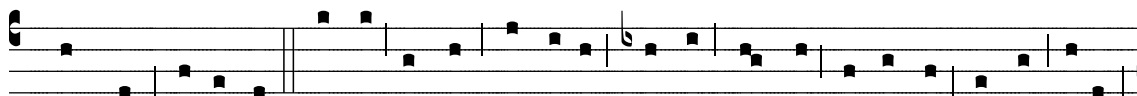
Pe-se se kuin saas-tas on, kas-ta se kuin kui-va on, lää-kit-se se kuin

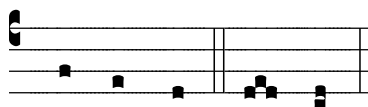
haa-voit-tu on. Tai-ta se kuin ko-va on, hau-δo se kuin kyl-mä on, kait-se se

kuin ek-syy-pi. An-na si-nun us-ko-lis-tes, jot-ka si-nu-hun tur-vaa-vat, Py-hän

Hen-gen la-hi-at. An-na a-vun an-si-ot, an-na lop-pu au-tu-as, an-na i-lo

lak-kaa-mat. Aa-men.

Keskiajalla ”Kultaiseksi sekvenssiksi” kutsuttu *Veni sancte spiritus et emitte* ja latinankielisestä tekstistä suomennettu *Tule Pyhe hengi ten* näyttävät saaneen vahvan aseman reformaatioajan laulujen joukossa. Sekvenssiä laulettiin latinankielisenäkin ilmeisesti vielä 1600-luvulla, koska piispa Sorolainen mainitsee siitä postillassaan: ”Ninquin seuracunnasa tämän päivän päälle weisatan. Dulcis hospes animae dulce refigerium” (sekvenssin säkeet 2bc).³⁹ Missale Aboensessa *Veni sancte spiritus* on sijoitettu 2. ja 3. helluntaipäivälle, Agricolan rukouskirjassa se kehoitetaan laulamaan helluntaiviikolla maanantaista torstaihin ja vielä lauantaina sekä Westhin koodeksissa ja Urjalan käsikirjoituksessa helluntaipäivänä.⁴⁰

Sekvenssin teksti tuli mukaan Jacobus Finnon rukouskirjaan 1583 ja on sen jälkeen tunnettu Suomessa rukouksena, myös vuoden 2000 *Evangeliumikirjassa* (*Tule, Pyhä Henki, laskeudu taivaasta alas*) (Tuppurainen 2008, 51). Merkittävää on, että edellinen helluntaisekvenssi tunnetaan ruotsinkielisenä vasta ruotsalaisesta käsikirjoituksesta *Ordo canendi* (1580-luvulta?)⁴¹, kun taas tätä ei ole tavattu ruotsinnettuna lainkaan.

³⁹ Ericus Erics 1621, 943.

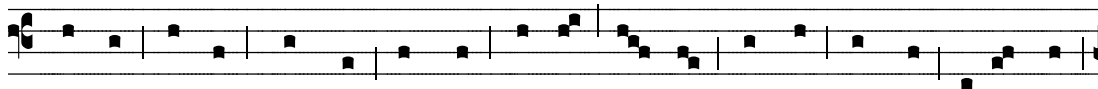
⁴⁰ Kurvinen 1929, 230–231.

⁴¹ Jacobsson 1958, 136. Sekvenssi oli Tanskassa Thomissønin virsikirjassa 1569.

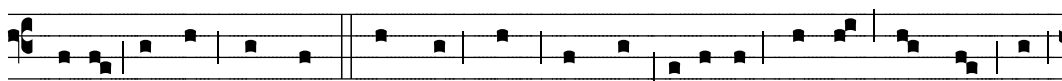
Sanoi Pietar: duomio päivän (Dies irae, dies illa)

Henricus Malmin koululaulukirja, 56–58, (Codex Cumoensis 153–158, tekstin oikeinkirjoitus: Hemminki Maskulaisen virsikirja 1605, 213^r)

- 1a: Sanoi Pietar duomjo päivän 1b: Vihan päivän vaivan päivän
1c: Mailman ylis alaisin käevän.
2a: Hirmu suur silloin oleva 2b: Cosca duomar on tuleva
2c: Caicki visust duomidzeva.
3a: Tavean torvi äänen anda 3b: Paohinan haodhoille canda
3c: Duomjoll vaati Caickivalda
4a: Coco ilma vapiseva 4b: Cosca luotu on nouseva
4c: Totist duomarit vastava
5a: Kiriad edhes vedhettänep 5b: Cuis ovad suured ett pienen
5c: Midkä ilmas tehdhyd liene.
6a: Coska duomar on duomidzep 6b: Salaisus caicki ilmenep
6c: Maxamat ei mitän jääne.
7a: Mitän turca silloin sanon? 7b: Keneldä myös apu anon
7c: Cosc hurscas tuskin vapan on
8a: Cunnian cuningas suuri 8b: Synneised autuax armost juuri
8c: Teed sä / sinun tulen turvis.
9a: Armjas Jesu mua kätke 9b: Mun tähten sinus annoid retkell
9c: Aläs hucut mua sill hetkell.
10a: Viatoimbas väsyttettin 10b: Ristin päällä pingotettin
10c: Minumbs tähten cuoletettin.
11a: Caicki quin tulevad candex 11b: Duomar anna ennen andex
11c: Cuin lughun päivä meill valkeis
12a: Värisembä syypää parca 12b: Sydhän vapise kyll arca
12c: Engä cungan saa täst carcaa.
13a: Ryövär catumuxen cannoi 13b: Synnid andex anda vannoid
13c: Minull köyhäll toevon annoid.
14a: Sydhämeni sinua halai 14b: Herra armos päällän valais
14c: Eten uunis cuumas palais.
15a: Lammas lauman mua pistä 15b: Vuohist pahoist pojies estä
15c: Andain oikjall puolell olla.
16a: Syösten häpjään sitt kirottuit 16b: Helvetin tuleen hyljättyit
16c: Cudzu mua cansa siunattuin.
17a: Armos osott minull köehäll 17b: Rucouxell turvan nöeräll
17c: Lopull tykönän oll pyydhä
18a: Muista pyhän piinas päällä 18b: Jostas armo tehvo täällä
19c: Vaevaesell mull vica päällä.

Sa-noi Pie-tar: duo-mio päi-vän, vi-han päi-vän, vai-van päi-vän ma-il-man

y-lis a-lais käy-vän. Hir-mu suur sil-loin o-le-va, kos-ka duo-mar on

tu-le-va, kaik-ki vi-sust duo-mit-se-va. Tai-vaan tor-vi ää-nen an-taa

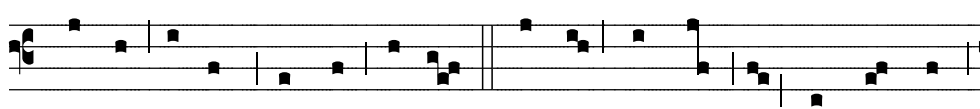
pau-hi-nan hau-ðoil-le kan-taa, duo-mi-oll vaa-tii Kaik-ki-val-ta.

Ko-ko il-ma va-pi-se-va, kos-ka luo-tu on nou-se-va, to-tist duo-ma-rit

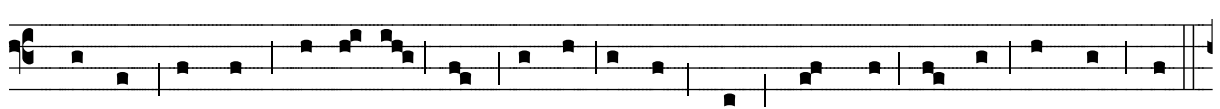
vas-taa-va. Kir-jat e-ðes ve-ðet-tä-neep, kuis o-vat suu-ret ett pie-net,

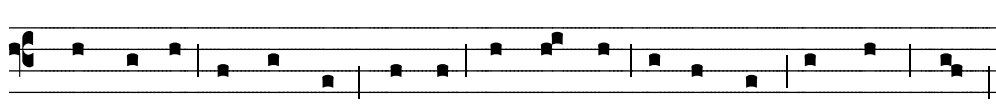
mit-kä il-mas teh-ðyt lie-nee. Kos-ka duo-mar on duo-mit-sep,

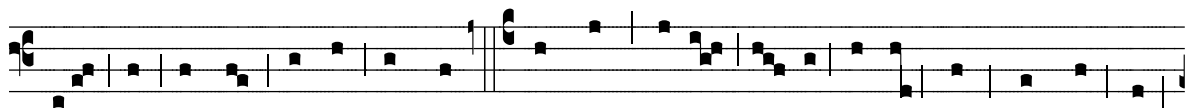
sa-lai-sus kaik-ki il-me-nep, mak-sa-mat ei mi-tään jää-ne. Mi-tän tur-ka

sil-loin sa-non? Ke-nel-tä myös a-puu a-non, kosk hurs-kas tus-kin va-paan on.

Kun-ni-an ku-nin-gas suu-ri syn-nei-set au-tu-aaks ar-most juuri

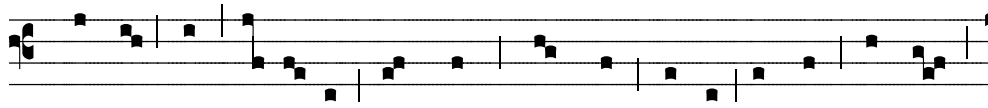
teet sä, si-nun tu-len tur-viis. Ar-mias Je-su, mu-a kät-ke, mun täh-ten sus

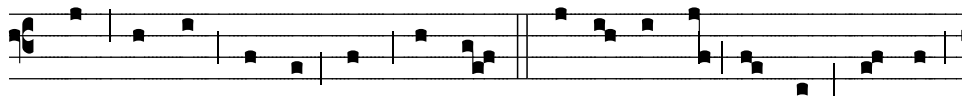
an-noit ret-kell, ä-läs hu-kut mu-a sill het-kell. Vi-a-toin-pas vä-sy-tet-tiin,

ris-tin pääl-le pin-go-tet-tiin, mi-nun-pas täh-ten kuo-le-tet-tiin.

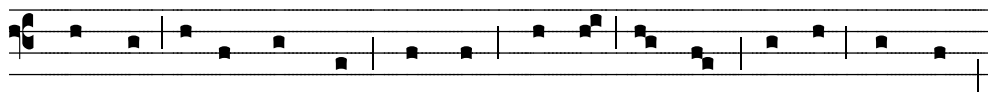
Kaik-ki kuin tu-le-vat kan-teeks, duo-mar an-na en-nen an-teeks,

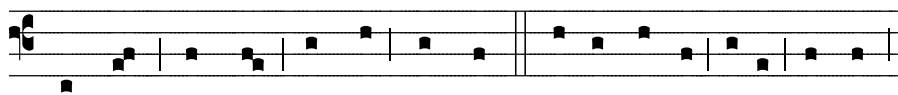
kuin lu-gun päi-vä meil val-keis. Vä-ri-sen-pä syy-pää par-ka,

sy-ään va-pi-see kyll ar-ka, en-kä kun-kaan saa täst kar-kaa.

Ryö-vär ka-tu-muk-sen kan-noi, syn-nit an-teeks an-taa van-noit,

mi-null köy-häll toi-von an-noit. Sy-ään-me-ni su-a ha-lai,

Her-ra ar-mos pääl-len va-lais, et-ten uu-nis kuu-mas pa-lais.

Lam-mas lau-maan mu-a pis-tä, vuo-hist pa-hoist po-jes es-tä

an-tain oi-ki-all puo-lell ol-la. Syös-täin hä-pi-än sitt ki-rot-tuit,

hel-ve-tin tu-leen hyl-jät-tyit kut-su mu-a kans siu-nat-tuin.

Ar-mos o-sot mi-null köy-häll, ru-ko-uk-sell tur-vaan nöy-räll,

Lo-pull ty-kö-nän oll' pyy-ää. Muis-ta py-hän pii-nas pääl-le,

jos-tas ar-mo teh-vo tääl-lä, vai-vai-sell mull vi-ka-pääl-le.

Maineikkaan *Dies iræ* -sekvenssin kirjoittaja on Tuomas Celanolainen (n. 1200–1270). Sekvenssiä on laulettu sielujen eli kaikkien poisnukkuneiden kristittyjen päivänä ja sielunmessuissa (Requiem). Suomesta tavattuja ruotsinnoksia ovat muun muassa *Dåmedag är then hempesdag* ja *Wredsens dagh then dagh mon wara* (Kurvinen 1929, 93 ja 380).

Suomenkielisenä sekvenssi on löytynyt vain Henricus Malmin koululaulukirjasta, joka ilmeisesti on kirjoitettu vasta 1600-luvun loppupuolella. Tekstin oikeinkirjoitus on tässä julkaisussa palautettu pääosin Hemminki Maskulaisen virsikirjan (1605?) asuun. Hemmingin avartuvat i-, u- ja y-loppuiset diftongit on laulettavassa tekstissä normalisoitu ja tekstin muutamat yksityiskohdat on säilytetty Malmin laulukirjan mukaisina. Sävelmää on tarkistettu myös *Codex Cumoensis* -käsikirjoituksen latinankielisen version avulla.

Inhimisen viheläitzydhest tuleu meiden

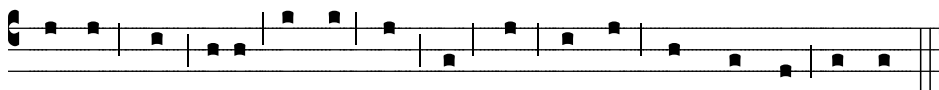
Westh 18^v–21^r, (Graduale Tammelense 7^v)

De creatione Lapsu seu De Redemptione ho(mini)s

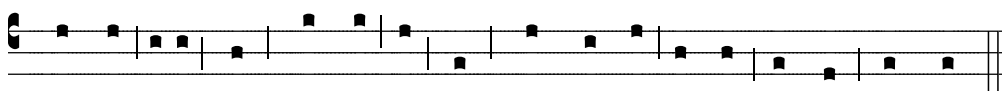
*Inhimisen viheläitzydhest tuleu meiden caickein weisata, /
Mikæ hän oli mikæ hen on sen andau Rawmattu tietæ. /
Mulda oli hän mulda on hän mullaxi pitey häne(n) iällens /
Mitæ sisß autau kehua elickä palioa hänestäns pittæ, /
Mitæ auttau röyckeys mitæ auttau ylpeys eli coreus /
Eij auta rickaus eij wisaus eij tauara eij valda /
Mutta cuolema on caickein wisßi iota eij kengän taidha wältæ. /
Quinga tainu on se tulla ette meiden caickein cuolema pitäy /
Kysyckös sitæ minulle ni(n) minæ sano(n) sinulle sen iälken q(ui)n Jumala armoijans andau /
Jsä Ju(ma)la caickiualdias taiua(n) herra ia kumi(n)gas /
Hän loij Inhimisen henen oma(n) kuuans iälken ia annoij hänelle elämän ia henghen /
Mutta cosca inhimine(n) lootudh oli, oli hän wighatoin ia pandit Paradisßin elämän. /
Ja Ju(ma)la annoij häne(n) käskyns ettei kieldystä puusta pitänyt häne(n) syömän /
Mutta Perkele ioca on se cauala hengi Petti hen häne(n) ia wietteli käski syödhæ siitæ puusta
q(ui)n Ju(ma)la kielsi /
Mikä tuli hene(n) siitten syönyensßæ Cadhotti hen sen hyuän q(ui)n Ju(ma)la hänelle lupaisß
ia saij iällens cuolema(n) ioca on se oicke synni(n) palca /
Mutta Jsä Ju(ma)la q(ui)n on laupias eij woinu kärsßi Inhimisen cadhotusth: /
mutta lupais lähättä hene(n) ainoan poicans ionga piti sen iällens lunastama(n) /
Nin tuli Jesus Christus se oicea herra alas taiuahast tähän mailma(n) wapachtama(n)
sitæ köyhä viheläist in(n)himist /
Ja annoij itzens sijhen coua(n) cuolemahan sen pälle ettæ me q(ui)n cadhotetut olim(m)a
häne(n) werens ia cuolema(n)s cautta piti iällens lunasettama /
Caicki ne q(ui)n nyt vscouat häne(n) pällens saauadt wisßist ijancaickisen elämän /
Mutta caicki ne q(ui)n eij vsco häne(n) pällens piti cadhottettama(n) /
O Jumala meide(n) rakas Jsä Anna armoijas että me taidhaisim vsko häne(n) pällens /
O sinæ laupias Jesu christe lähätæ se pyhä Hengi ioca meite warielis täsä viheläitzydhesß /
Jumalan olkon kijtos ia cunia mös Poijan ynnæ pyhän hengen cansa Ame(n).*

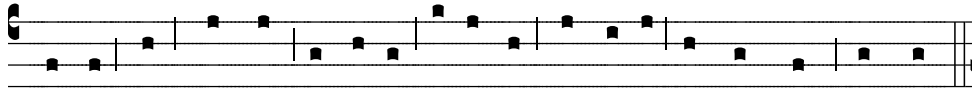
In-hi-mi-sen vi-he-läit-syy-ðest tu-le mei-ðän kaik-kein vei-sa-ta,

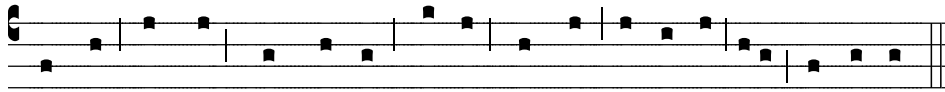
Mi-kä hän o-li, mi-kä hän on, sen an-taa Raa-mat-tu tie-tää.

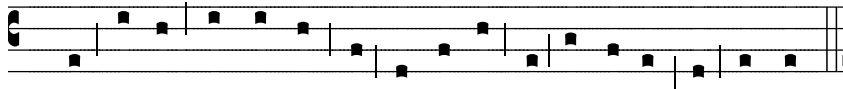
Mul-ta o-li hän, mul-ta on hän, mul-lak-si pi-tää hä-nen jäl-lens.

Mi-tä siis aut-tau ke-hu-a, e-lik-kä pal-jo-a hä-nes-täns pit-tää,

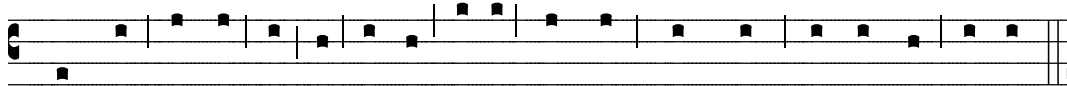
mi-tä aut-tau röyk-ke-ys, mi-tä aut-tau yl-pe-ys e-li ko-re-us.

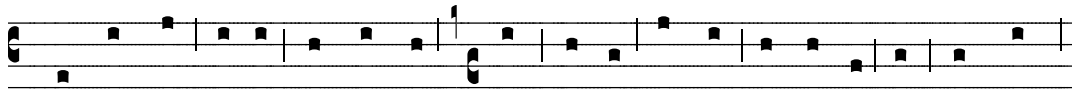
Ei au-ta rik-ka-us, ei vii-sa-us, ei ta-va-ra, ei val-ta.

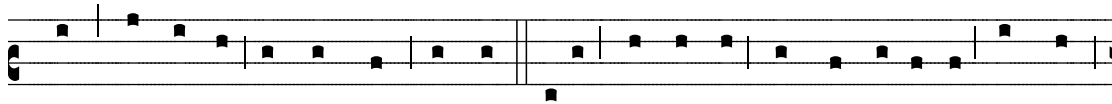
Mut-ta kuo-le-ma on kaik-ke-in vis-si, jo-ta ei ken-kän tai-ða vält-tää.

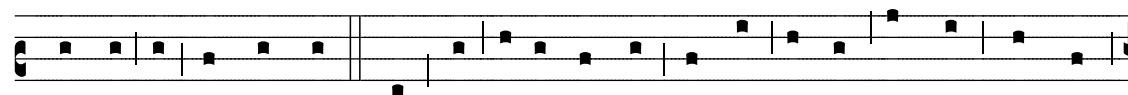
Kuin-ka tai-nu on se tul-la, et-tä mei-ðän kaik-kein kuo-le-man pi-tää.

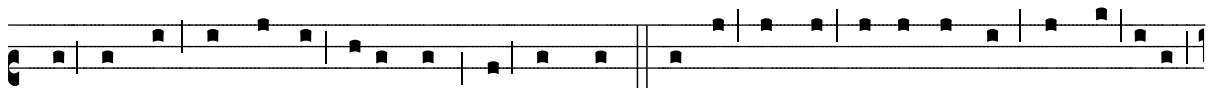
Ky-syk-kös si-tä mi-nul-le, niin mi-nä sa-non si-nul-le sen jäl-keen,

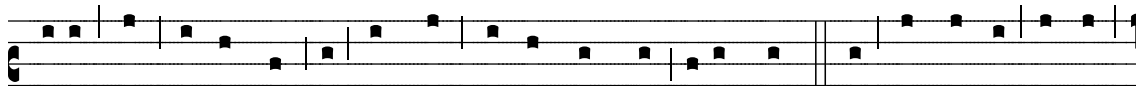
kuin Ju-ma-la ar-mo-jans an-tau. I-sä, Ju-ma-la, kaik-ki-val-ti-as tai-vaan

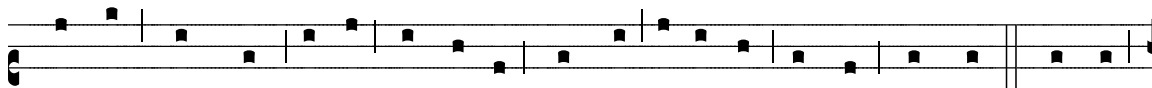
Her-ra ja Ku-nin-gas. Hän loi in-hi-mi-sen hä-nen o-man ku-vans jäl-keen

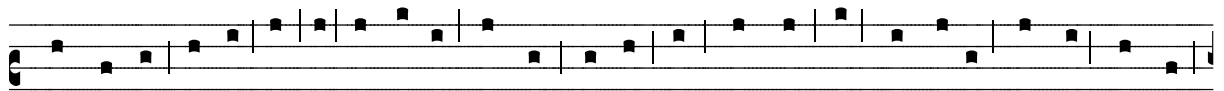
ja an-noi hä-nel-le e-lä-män ja hen-gen. Mut-ta kos-ka in-hi-mi-nen luo-tut o-li,

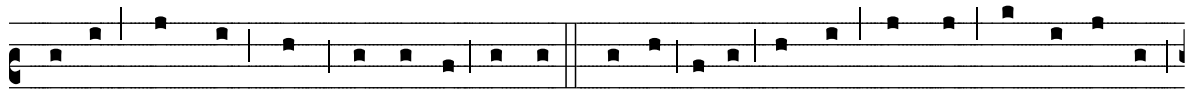
o-li hän vi-ga-toin ja pan-tiit Pa-ra-diis-siin e-lä-mään. Ja Ju-ma-la an-noi

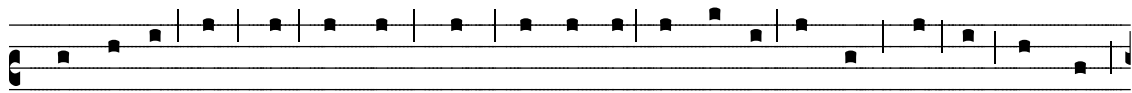
hä-nen käs-kyns, et-tei kiel-tys-tä puus-ta pi-tä-nyt hä-nen syö-män. Mut-ta

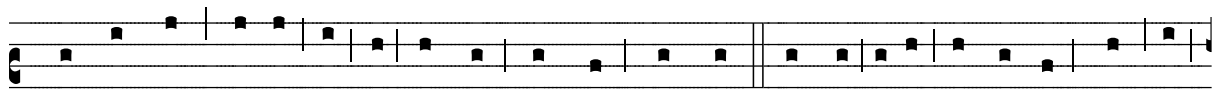
Per-ke-le, jo-ka on se ka-va-la hen-ki, pet-ti hän hä-nen ja viet-te-li, käs-ki syö-ä

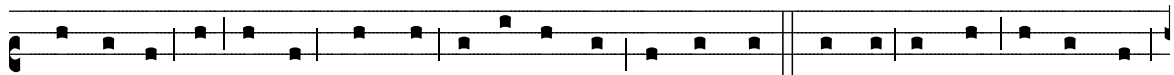
sii-tä puus-ta, kuin Ju-ma-la kiel-si. Mi-kä tu-li hän-en siit-tän syö-ny-en-sä?

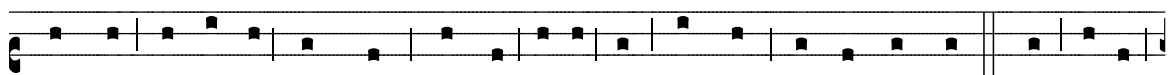
Ka-δot-ti hän sen hy-vän, kuin Ju-ma-la hä-nel-le lu-pais, ja sai jäl-lens

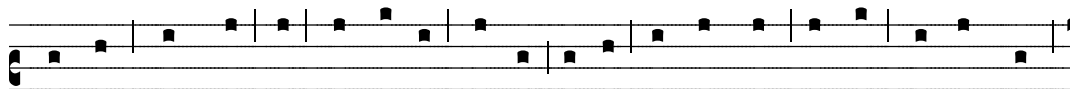
kuo-le-man, jo-ka on se oik-kee syn-nin palk-ka. Mut-ta I-sä Ju-ma-la, kuin on

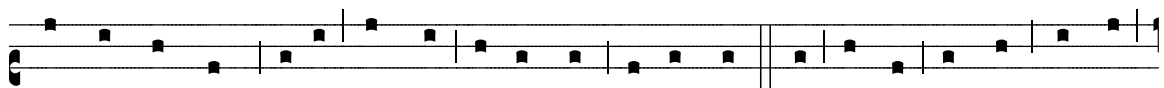
lau-pi-as, ei voi-nu kärs-sii in-hi-mi-sen ka-δo-tust, mut-ta lu-pais lä-het-tää

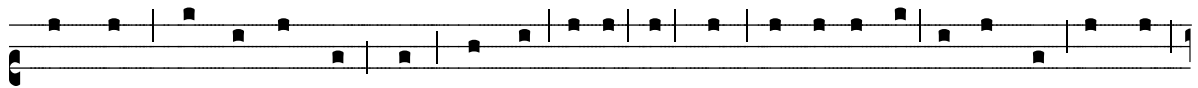
hän-en ai-no-an poi-kans, jon-ka pi-ti sen jäl-lens lu-nas-ta-man. Niin tu-li

Je-sus Kris-tus, se oik-ke-a Her-ra, a-las tai-va-hast tä-hän ma-il-maan

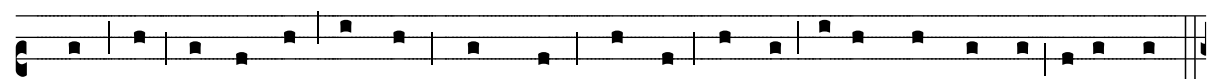
va-pah-ta-maan si-tä köy-hää vi-he-läist in-hi-mist, ja an-noi it-sens sii-hen

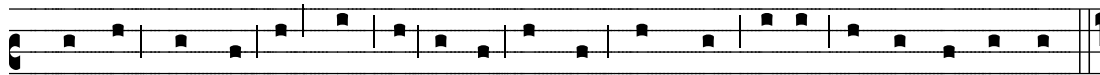
ko-vaan kuo-le-ma-han sen pääl-le, et-tä me kuin ka-δo-te-tut o-lim-ma hän-en

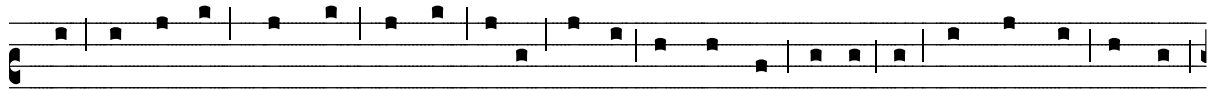
ve-rens ja kuo-le-mans kaut-ta, pi-ti jäl-lens lu-nas-tet-ta-man. Kaik-ki ne

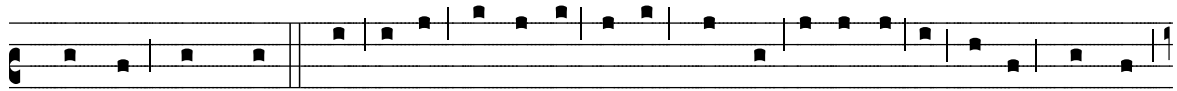
kuin nyt us-ko-vat hän-en pääl-lens, saa-vat vis-sist i-jan-kaik-ki-sen e-lä-män.

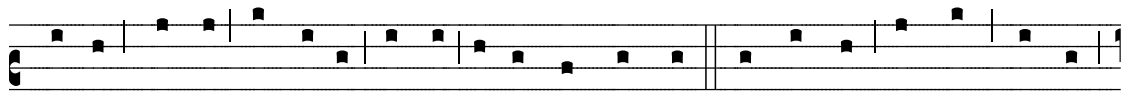
Mut-ta kaik-ki ne, kuin ei us-ko hä-nen pääl-lens, pi-ti ka-δot-tet-ta-man.

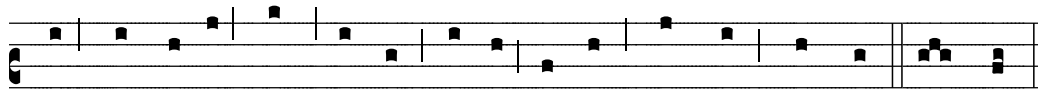
Oo Ju-ma-la, mei-δän ra-kas I-sä, an-na ar-mo-jas, et-tä me tai-δai-sim us-koo

hä-nen pääl-lens. Oo si-nä lau-pi-as Je-su Kris-te, lä-he-tä se Py-hä Hen-ki,

jo-ka mei-tä var-je-lis täs-sä vi-he-läit-syy-δes. Ju-ma-lan ol-koon kii-tos

ja kun-ni-a myös Po-jan, yn-nä Py-hän Hen-gen kans-sa. Aa-men.

Sekvenssin suomenkielisen tekstin mahdollista latinalaista esikuvaa ei tunneta. Ruotsinkielinen vastine *Aff menniskiones arma vselheet* on löytynyt kuudesta käsikirjoituksesta. (Schalin 1946, 82; 1947, 56). Kumpaankin tekstiin liittynyt sävelmä tunnetaan yleensä sekvenssin *Congaudent angelorum chori* yhteydestä, myös suomalaisista käsikirjoituksista. Tämä sekvenssi on kuulunut Marian taivaaseenottamisen päivään (*assumptionis Mariæ*) (Taitto 2000, 48).

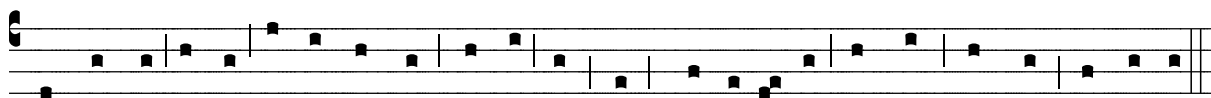
Westhin koodeksissa tälle syntiinlankeemusta pohtivalle sekvenssille on annettu otsikko *De creatione Lapsu seu De Redemptione hominis* (Syntiinlankeemuksesta ja ihmisen vapahduksesta).

Algusta ensin Inheminen

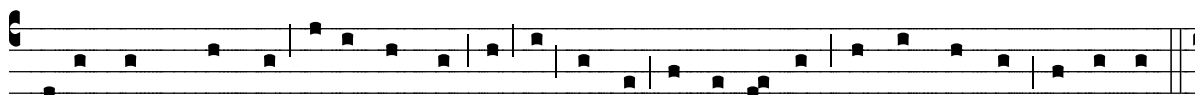
Jacob Sigfredhsonin graduale 32^r–33^r (Kansalliskirjasto, luetteloinaton)

Käsikirjoituksen mukainen teksti (hakasulkeissa Kaisa Häkkisen laatima 1. säkeistön täydennys sekä P. J. I. Kurvisen ehdotukset), jonka 3. ja 4. säkeistön säkeitten järjestys on nuotinnoksessa muutettu Kurvisen (1929, 424–426) ehdottamalla tavalla:

1. *Algusta ensin Inhemine(n) voitti hän mös pimeydhen pahan hengen viettelys [viettelyn].*
[Elämänpuusta ottaminen se ol kielto jumalinen inhe]misen ainoa(n)
2. *Kärme petti neuvouisansa sijtä puusta syötyänsä [syömään kanssa] paradisis ollesans.*
Näki Isä tultuansa häpeis Adam syötyänsä peitti häne(n)s vidhan cans.
3. *Taiuahast hän wloslexi catzoi pällen ionga hän teki oman kuuans iälkihin.*
Nijn taas sanoij kärnehellen: sinu(n) pääs mös ricki lyöme(n) [lyö hän] häne(n)
omall voimallans.
4. *Näki herra hädhän tullen Inhimisen luono(n) kuollen lupais herra auttaxens.*
Nijn Jumala andaxensa [auttaxensa] ia taas ricki lyödhäxensä poikansa voiton cautta
5. *Sanoij hän mös Adamillen: sinun otzas hien canssa elät elin aijkanans.*
Ewa sinun kiws canssa njn mös sigitätt lapses maassa vaiua(n) canssa ollesans
6. *Lupais herra armostansa hyuen tadhon mielen canssa andaxensa armoians,*
Abraham hän [Abrahamin] sanoij tyghö hänen cautta(n)s caicki me tulem hyuestisiugnatuxi.
7. *Ja mös David Kuningahan sinu(n) lähdens [tähdens] tähän mahan kautta sinun istuimes*
Poika otti tullaxensa tässä maassa ollaxensa meiden caicen [caickein]tykönne,
8. *Annoij lihans syödäxem(m)e njn mös verens iodhaxemme caicken [caickein] iotka vskouat.*
Mutta epäuskouaiset ouat sijnä coleuaiset caicki turhan nautitze.
9. *Nijn mös Herra auta meitä sinun tyghös hwtauita pyhän swren armos tädhen.*
Colminaisus Isä poika auta meitä njn mös muita sinun tyghös hwtauita. Amen

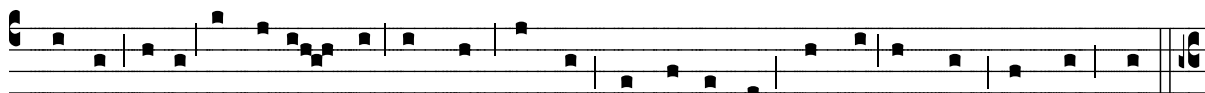
Al-gus-ta en-sin in-he-mi-nen voit-ti hän myös pi-me-y-δen pa-han hen-gen viet-te-lyn.

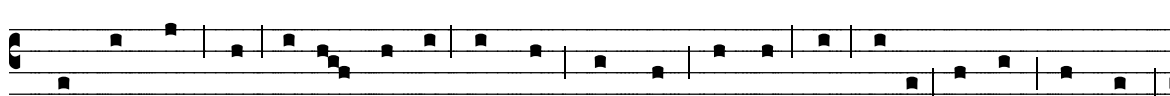
[E-lä-män-puus-ta ot-ta-mi-nen se ol kiel-to ju-ma-li-nen in-he-]mi-sen ai-no-an.

Kär-me pet-ti neu-voi-san-sa sii-tä puus-ta syö-mään kans-sa pa-ra-dii-sis ol-le-sans.

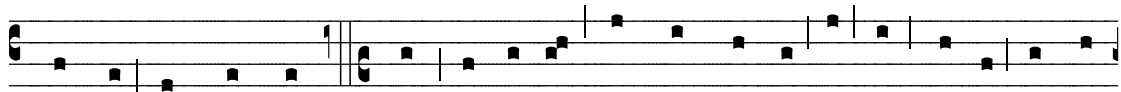
Nä-ki I-sä tul-tu-an-sa, hä-peis A-dam syö-ty-än-sä, peit-ti hä-nens vih-δan kans.

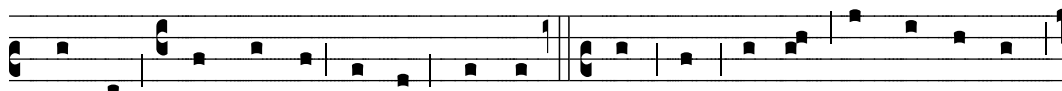
Tai-va-hast hän u-los-läk-si, kat-soi pääl-len, jon-ka hän te-ki o-man ku-vans

jäl-ki-hin. Nä-ki Her-ra hä-δän tul-len, in-hi-mi-sen luo-non kuol-len, lu-pais

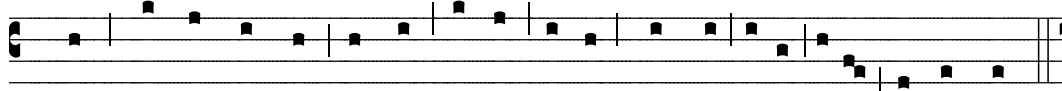
Her-ra aut-taak-sens. Niin Ju-ma-la aut-taak-sen-sa ja taas rik-ki lyö-δäk-

sen-sä poi-kan-sa voi-ton kaut-ta. Niin taas sa-noi kär-me-hel-len:

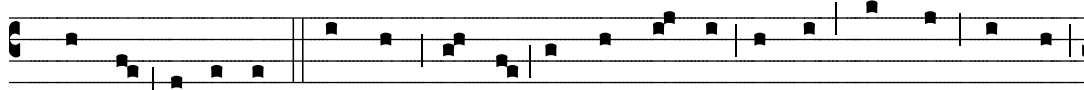
si-nun pääs myös rik-ki lyömän hä-nen o-mal voi-mal-lans. Sa-noi hän

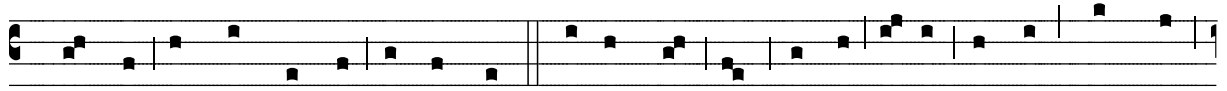
myös Aa-da-mil-len: si-nun ot-sas hi-en kans-sa e-lät e-lin ai-ka-nans.

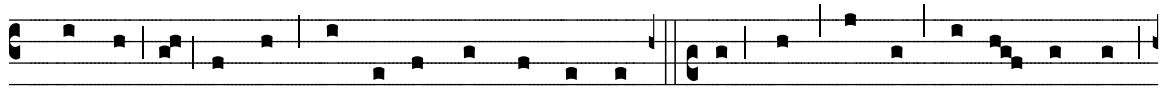
Ee-va, si-nun ki-vus kans-sa niin myös si-gi-tät lap-ses maas-sa vai-van

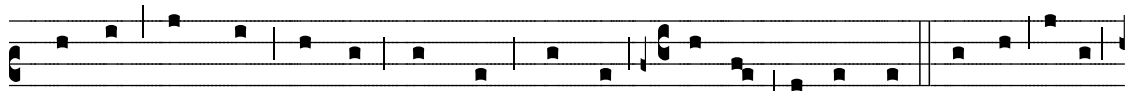
kans-sa ol-le-sas. Lu-pais Her-ra ar-mos-tan-sa, hy-vän tah-δon mie-len

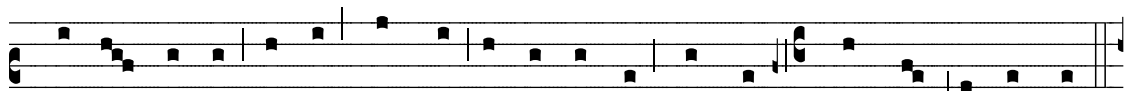
kans-sa, an-taak-sen-sa ar-mo-jans, A-bra-ham hän sa-noi ty-gö, hä-nen kaut-tans

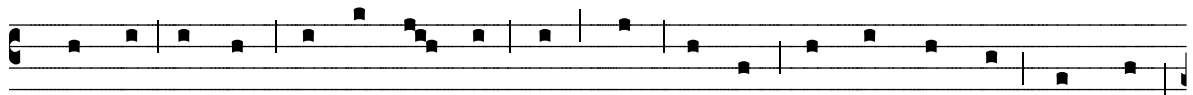
kaik-ki me tu-lem hy-väs-ti-siug-na-tuk-si, ja myös Da-vid Ku-nin-ga-han,

si-nun täh-dens tä-hän maa-han kaut-ta si-nun is-tui-mes Poi-ka ot-ti

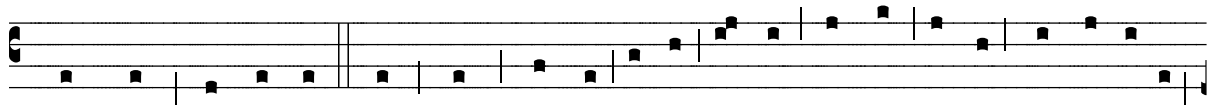
tul-lak-sen-sa, täs-sä maas-sa ol-lak-sen-sa, mei-δän kaik-kein ty-kön-nä,

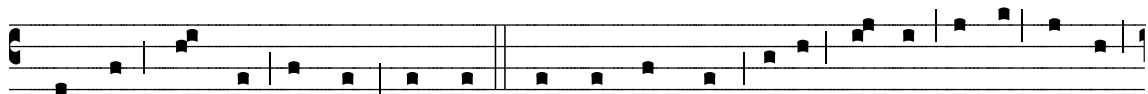
An-noi li-hans syö-ðäk-sem-me, niin myös ve-rens juo-ðäk-sem-me, kaik-kein,

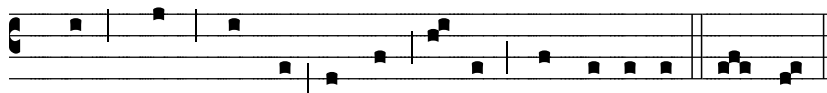
jot-ka us-ko-vat. Mut-ta e-pä-us-ko-vai-set o-vat sii-nä kuo-le-vai-set, kaik-ki

tur-haan nau-tit-see. Niin myös Her-ra au-ta mei-tä, si-nun ty-gös huu-ta-vi-ta,

py-hän suu-ren ar-mos täh-ðen. Kol-mi-nai-suus, I-sä, Poi-ka, au-ta mei-tä,

niin myös mui-ta, si-nun ty-gös huu-ta-vi-ta. Aa-men.

Sekvenssin tekstile ei ole löydetty esikuvaa. Kurvinen (1929, 242) on antanut sekvenssille otsikon *De lapsu et redemptione hominis Sequentia*, jota ei ole käsikirjoituksessa, ilmeisesti tekstin edellistä sekvenssiä muistuttavan sisällön vuoksi.

Sävelmä liittyy suomalaisissa käsikirjoituksissa kolmeen latinankieliseen sekvenssiin: *Profitentes unitatem*, *Lauda Sion Salvatorem* ja *Laudes crucis attollamus*. Westhin koodeksin osin epäselvä nuotinos on tarkistettu *Codex Cumoensis* -kopion ja alku myös *Graduale Aboense* -katkelman (46^v) sekvenssin *Profitentes unitatem* mukaan.

6 Rukoushetkien laulut

Rukoushetkien laulukäytäntö

Keskiajalla muotoutuneiden rukoushetkien keskeisiä lauluja olivat varhaisaamun *Te Deum* -hymni sekä kolme Uuden testamentin kiitoslaulua: aamurukouksen *Benedictus Deus* (Sakariaan kiitoslaulu), vesperin *Magnificat* (Marian kiitoslaulu) ja myöhäisillan kompletorion *Nunc dimittis* (Simeonin kiitoslaulu). Niiden sävelminä olivat sävelmäkaavat, joita käsikirjoituksissa ei juuri ole nuotinnettuina. Perinteiset sävelmät sisältyvät kuitenkin myöhempisiin painettuihin virsisävelmistöihin, ruotsiksi 1697 ja suomeksi 1702. Suomenkielisinä teksteinä käytettiin Agricolan sekä myöhempiä raamatunkäännöksiä.

Reformaatioajan suomalaisesta rukoushetkikäytännöstä todistaa Westhin koodeksin katkelma, jonka laulujen ja muiden osuuksien järjestys muistuttaa iltarukousta. Tavanomaisten osuuksien nuotit puuttuvat. Hymnin sävelmä on epäilemättä ollut kirjoitettuna katkelman edeltä kadonneelle lehdelle. Kurvinen (1929, 235) arvelee, että samalla lehdellä on ollut myös antifonin *Pacem tuam quæsumus Domine* suomennos. Mikael Agricolan Rucouskiriassa (1544, CCXC^v) kyseisen antifonin suomennos alkaa sanoin *Sinun rauhas Hewrra me rucolema* ja sen otsikkona on *Öö weissu, Antijphona*. Antifonia on käytetty sunnuntain kompletoriassa Simeonin kiitoslaulun edellä.

- 133r Hymnin *Christus se pajste ia peijue on* (Christe qui lux es et dies) säkeistöt 3–7.
Suomennos on sama kuin Agricolan *Rucouskiriassa* (1544, 681).
Versikkeli *Ketke meite Herra ninquin silmänterän / Sinun sipeis varion ala suoiele meite*
- 133r Antifoni *Avta meite Herra walwoissam* (Salva nos Domine vigilantes)
- 133^v Antifoni *O cunnian kuningas sinun pyheis seas* (O rex gloriose)
Kyrie
Isä meidän
Versikkeli *Wariele meite Herra armolisesta / Ylitze tämän öön ilman mitkä rikoxeta*
Vuorotervehdys
- 133^v–134^r Kolme vaihtoehtoista rukousta
- 134^v Vuorotervehdys
Vuoroylistys (nuotit)
- 134^v–135^r Antifoni *Terue Jesu laupiudhen kuningas* (Salve Regina misericordiæ)
- 135^r–135^v Antifoni *Sinae Christe Seuracunnan pä* (Virgo mater ecclesiæ)
- 135^v Versikkeli *Osota meille Herra sinun laupiudhes. Ja anna meille sinun terueydhes*
Rukous
- 136^r–137^r *Me quin eläme aina* (Nos qui vivimus) / *Cosca Jsraelin canssa Egiffvist* (In exitu Israel, Ps. 114) / *Eij meille Herra* (Non nobis, Domine, Ps. 115)

Kijttekem Jumala / O Jumala sinua me kijtämme (Te Deum)

Teksti: Agricolan Rucouskiria (1544, 193–195) / Jacobus Finnon virsikirja (1583, II^v)

*Kijttekem Jumala / Mö tunnustamma hende herraxi.
O Jumala sinua me kijtämme / sinua HERra me tunnustamme.*

*Sinua ijancaikista ijse kunioijta caiki maailma.
Sinua ijancaickista Isä / cunnioitta caicki mailma.*

*Sinua caiki engelit / Taijuat ja caikinaiset wallat.
Sinua caicki Engelit / taiuat ia caickinaiset wallat.*

*Sinua kijtte Cherubin ia Seraphin sanoden ilman loppu.
Sinua kijttäuät Cherubin ia Seraphin / sanodhen ilman lackamat.*

*Pyhe. Pyhe. Pyhe herra Jumala Sabaoth.
Pyhä. Pyhä. / Pyhä HERra Jumala Zebaoth.*

*Teudet ouat seke taijuat ette maad / Sinun kunnias herraudesta.
Täydhet ouat taiuat että maa / sinun Herraudhes cunniat.*

*Sinua kijttepi pyhe Apostolin iocko. Sinua mös kijtteuet caiki pyhet Prophetadh.
Sinua kijttäpi pyhä Apostolitten ioucko. / Sinua mös kijttäuät caicki pyhät Prophetat.*

*Nijn mös kircat martijrit kitteuet sinua wahualla todistoxell.
Nijn mös kircat Martirit / kijttäuät sinua wahualla tothistoxella.*

*Se pyhe seuracunda mailmasa / tunnusta sinun isexi ylenpaldisesa wallas.
Se pyhä seuracunda ymbäri mailman / tunnusta sinua Isäxi ylön paldisesa wallasa.*

*Ja sinun totisen ia aijnoan poijan. Nijn mös lohuttaijan pyhen hengen.
Ja sinun cunnialista / totista ia ainocaista poicas. / Nijn mös lodhuttaiat pyhä henge.*

*Sine Christe kunnian Kuningas. Sine olet Isen ijancaikinen poica
Sinä Christe cunnian Cuningas. / Sinä olet Isän ijancaikinen poica.*

*Eij sine wieroijnut neitzynen cocto miehus ottaden / wapataxes Inhimisten suku.
Edh sinä wieronut neidzön coctu miehutta ottadhes / wapataxes Inhimisten sikiäit.*

*Sine sorsit coleman ja auasit Taijuahat nillen wscouaijsten.
Sinä ylitze voitit cuoleman / ia auaisit taiuan nijlle vskouaisille.*

*Sine istut Jumalan oijkealla / sinun Ises cunniasa.
Sinä istut Jumalan oikealla / sinun Isäs cunnias.*

*Ja sine toijuotan tuleuaxi domarixi.
Sinä mös vscotan tuleuan / ydhexi duomarixi.*

*Nijn mö sijs rukoelema sinua palueliaijtas autaman / iotca sine callilla werelles lunastit.
Nijn me sijs ruolema sinua / että paluelioitas autaisit / iotcas callila werelläs olet lunastanut.*

*Ja anna heille ijancaikinen ijlo sinun pyhedes cansa.
Ja anna heille ijancaickinen ilo sinun pyhäis cansa.*

*O Herra wapatta sinun canssas / ja siugna sinun perikundas.
O HERra wapadha sinun cansas / ia siugna sinun pericundas.*

*Ja aijna hallitze / ia yliste ijancaikisesta
Hallitze mös aina heitä / ia ylös corghotta ijancaickisest.*

Sijtte mö iocapäijue sinua kijtemme. Ja kunnioijtamma sinun nijmes ijancaikisesta nijn ijancaikisen. Jocapäiuä me kijtämme sinua / ia cunnioitam sinun nimes ijancaickisesta nijn ijancaickisehen.

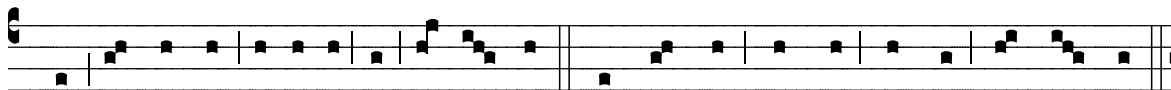
*Wariele meite herra tenepene caikista synneiste.
Wariele meitä HERra tänäpäiuän caikeista synneistä.*

*Armada meite herra ia ole meille laupias.
Armadha meidhän päälläm HERra / ia ole meille laupias.*

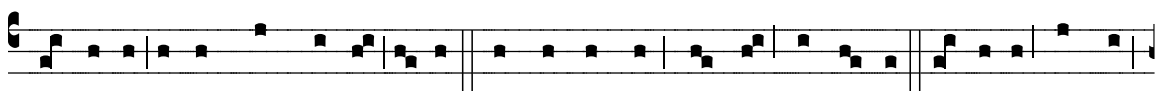
*Sinun laupius olcon meiden pällem herra / nijnquin mö sinun tyghes toijuomma.
Sinun laupiudhes olcon meidhän pälläm HERra / nijnquin me sinun päälläs toiuom.*

*Sinuun mö herra turuame / ele laske meite ijkenens häpijen Ala.
Sinun HERra me turuamme / älä anna meitä ikänäns häpiän ala tulla.*

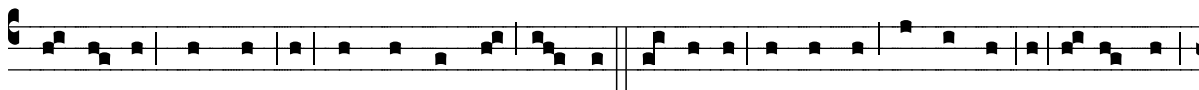
Alla oleva nuotinnos on yhdistetty seuraavien käsikirjoitusten versioista: Liber Georgii Marci (Ypäjä), Marttilan käsikirjoitus, Sigfred Forsskällin käsikirjoitus (Sauvo), Marcus Jacobi Saloënsis -käsikirjoitus (Hailuoto) ja Tukholman suomalaisen kirkon laulukirja 2.

**Kiit-tä-kääm [ ] Ju- ma- laa, myö tun- nus- tam- ma hän- tä Her- rak - si.
Oo Ju- ma- la, si- nu- a me kii- täm- me, si - nu - a, Her- ra, me tun- nus- tam- me.**

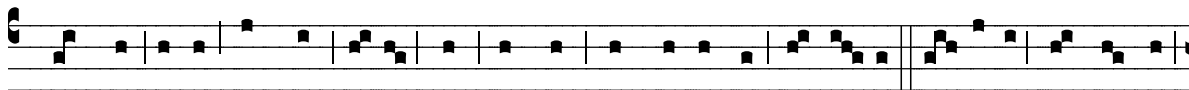
Si- nu- a, i- jan- kaik- kis- ta I- sää kun- ni- oit- taa kaik- ki maa- il- ma. Si- nu- a kaik- ki

en- ke- lit, tai- vaat ja kaik- ki- nai- set val- lat. Si- nu- a kiit- tä- vät ke- ru- bin ja se- ra- fin

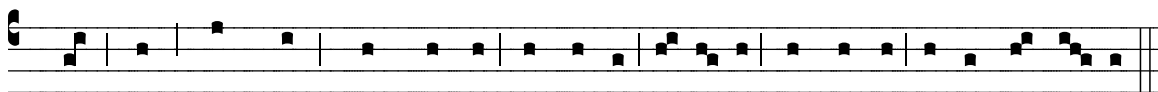
sa- no- ðen il- man lak- kaa- mat: Py- hä, py- hä, py- hä Her- ra Ju- ma- la Se- ba- ot.

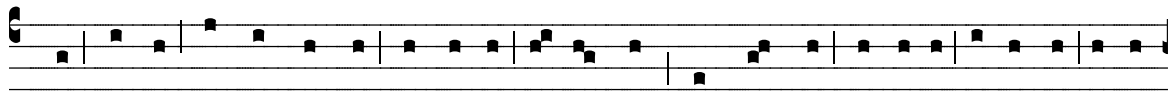
Täy- ðet o- vat tai- vaat et- tä maa si- nun Her- ra- u- ðes kun- ni- at. Si- nu- a kiit- tää- pi

py- hä a- pos- to- lit- ten jouk- ko. Si- nu- a myös kiit- tä- vät kaik- ki py- hät pro- fee- tat.

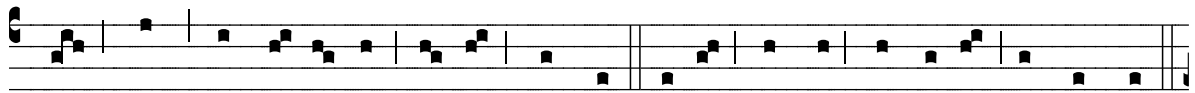
Niin myös kirk- kaat mart- tyy- rit kiit- tä- vät si- nu- a vah- val- la to- ðis- tok- sel- la.

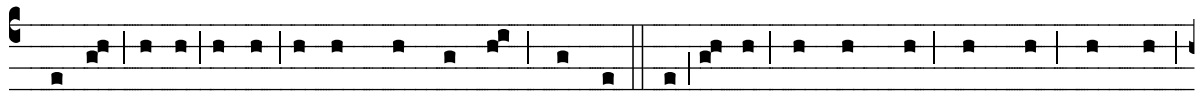
Se py-hä seu-ra-kun-ta ym-pä-ri ma-il-man tun-nus-taa si-nu-a I-säk-si y-lön-

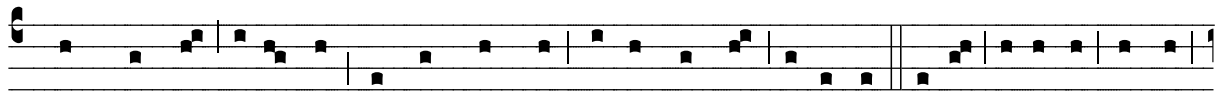
pal-ti-se-sa val-la-sa. Ja si-nun kun-ni-a-lis-ta, to-tis-ta ja ai-no-kais-ta poi-kaas.

Niin myös loh-δut-ta-jat, Py-hää Hen-kee. Si-nä, Kris-te, kun-ni-an ku-nin-gas.

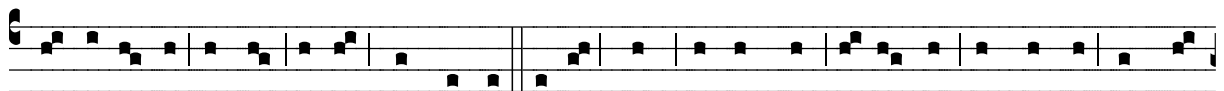
Si-nä o-let I-sän i-jan-kaik-ki-nen Poi-ka. Et si-nä vie-roi-nut neit-sön koh-tuu

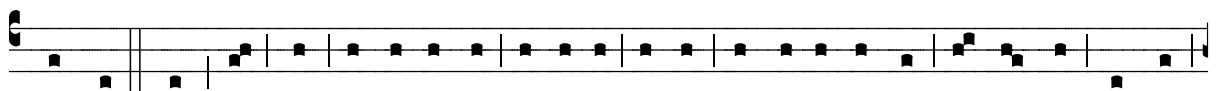
mie-huut-ta ot-ta-δes va-pat-taak-ses in-hi-mis-ten si-ki-äit. Si-nä y-lit-se voi-tit

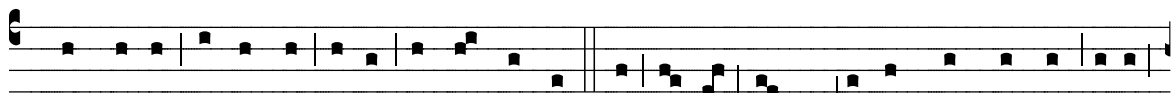
kuo-le-man ja a-vai-sit tai-vaan niil-le us-ko-vai-sil-le. Si-nä is-tut Ju-ma-lan

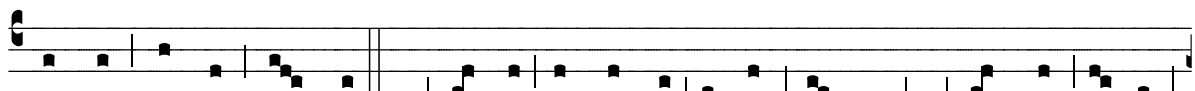
oi-ke-al-la si-nun I-säs kun-ni-as. Si-nä myös us-ko-taan tu-le-van yh-δek-si duo-ma-

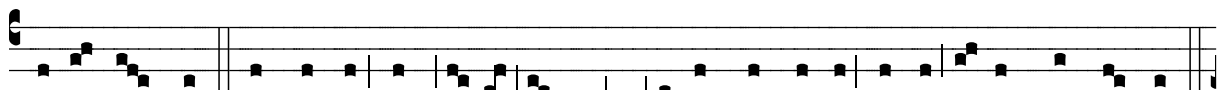
rik-si. Niin me siis ru-ko-le-ma si-nu-a, et-täs pal-ve-li-joi-tas aut-tai-sit, jot-kas

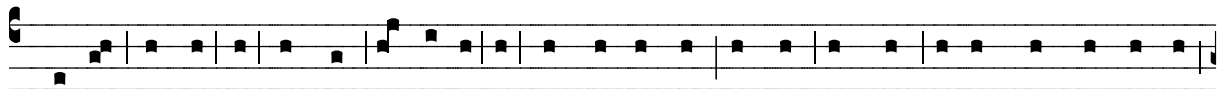
kal-lii-la ve-rel-läs o-let lu-nas-ta-nut. Ja an-na heil-le i-jan-kaik-ki-nen i-lo

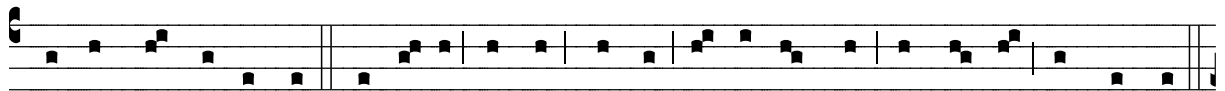
si-nun py-häis kans-sa. Oo Her-ra, va-pah-δa si-nun kan-sas ja siug-naa si-nun

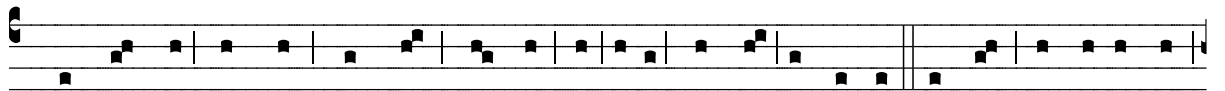
pe-ri-kun-tas. Hal-lit-se myös ai-na hei-tä, ja y-lös-kor-go-ta hei-tä i-jan-kaik-ki-sest.

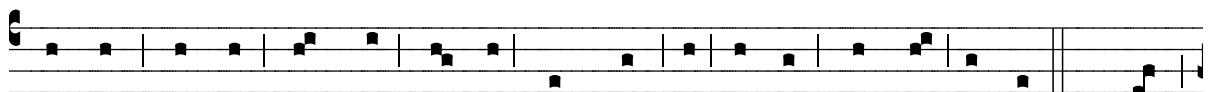
Jo-ka päi-vä me kii-täm si-nu-a ja kun-ni-oi-tam si-nun ni-mees i-jan-kaik-ki-ses-ta

i-jan-kaik-ki-se-hen. Var-je-le mei-tä, Her-ra, tä-nä-päi-vän kai-keis-ta syn-neis-tä.

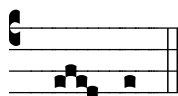
Ar-mah-ða mei-ðän pääl-lem, Her-ra, ja o-le meil-le lau-pi-as. Si-nun lau-pi-u-ðes

ol-koon mei-ðän pääl-läm, Her-ra, niin-kuin me si-nun pääl-les toi-vom. Si-nuun,

Her-ra, me tur-vaam-me, ä-lä an-na mei-tä i-kä-näns hä-pi-än a-la tul-la.

Aa-men.

Lukuisissa 1500- ja 1600-lukujen käsikirjoituksissa on mukana *Te Deum laudamus* -hymni, joka oli keskiajalla vakiintunut aamurukouksen osaksi. Se esiintyy usein sekä koraalinotaatiolla varustettuna proosatekstisenä että mensuraalinuotein kirjoitettuna riimillisenä. Edellisen ruotsinkielinen teksti *O gud wij loffue tich och bekenne tich wor herra* sisältyy vuonna 1536 painettuun virsikokoelmaan *Swenske songer*. Ruotsissa sen syrjäytti vuonna 1541 painetun messun versio *O gud hwij lofue tigh, o Herre wij tacke tigh*. (Schalin 1946, 221–222; Ingebrand 1998, 30–32.) Joihinkin Suomessa tavattuihin käsikirjoituksiin sisältyvät molemmat.

Mikael Agricola suomensi *Te Deumin* proosaversion *Rucouskiriaansa* (Agricola 1544/1987, 193–195). Agricolan käännös *Kijttekem Jumala / Mö tunnustamma hende herraxi* on käytössä muutamissa vanhimmista käsikirjoituksista. (Tuppurainen 2008, 49–50). Muiden suomennokset noudattavat Jacobus Finnon virsikirjan (1583?) mukaista käännöstä *O Jumala sinua me kijtämme / sinua HERra me tunnustamme*, joka poikkeaa Agricolan versiosta kirjoitusasua lukuun ottamatta vain ensimmäisen säeparin osalta. Jacobus Finno on perinteiseen tapaan sijoittanut hymnille otsikon *P: Ambrosiuxen ia Augustinuxen Kijtoswirsi*.

Te Deumin toinen, riimillinen versio pohjautuu Martin Lutherin saksankieliseen muotoon. Se esiintyy useimmissa Suomesta löydetyissä käsikirjoituksissa proosatekstisen rinnalla, sekä ruotsin- että suomenkielisenä, viimeistään 1570-luvulla (Schalin 1946, 285–286). Ruotsissa sitä on tavattu vasta vuodesta 1608 alkaen, jolloin se sisältyi S. A. Forsiuksen pieneen nuottijulkaisuun *Någhra Nyja Psalms/ Loffsångers och Andelighe wijors Thoner*. Riimillinen versio sai uudenlaisen käytön sanajumalanpalveluksessa, joka tuli yhä yleisemmäksi ehtoollisenvieton vähentyessä (Schalin 1947, 56;

Jacobsson 1958, 150; Rimpiläinen 1980, 52–54). Se liitettiin vuosien 1697 ja 1702 painettuihin virsi-sävelmistöihin (nro 7) proosatekstisen (nro 6) ohelle. Sävelmä on julkaistu teksteineen näköispainok-sessa *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja* (2001). *Te Deum*in molemmat versiot ovat Suomessa edelleen käy-tössä (vuoden 1986 virsikirja, nrot 802 ja 320).

Kuva 5. *O Jumal sinua kiihäm* (*Te Deum*) -hymnin riimillisen version alkua Antonius Canutin käsikirjoituksessa (1616). Kansalliskirjasto A^o II 33. Kuva: Jorma Hannikainen.

Antifonit

Coska ihmiset (Illi homines)

Antiphonarium Tammelense, l. 150^r

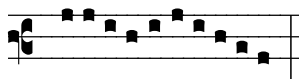
*Coska ihmiset sen tunnusmerkin näit, cuin oli tapactun cunnioitzit he Jumalata.
Sanoit tämä on se mailman vapattain Armo.*

Kos-ka ih-mi-set sen tun-nus-mer-kin näit, kuin o-li ta-pah-tun, kun-ni-oit-sit

he Ju-ma-la-ta. Sa-noit: tä-mä on se maa-il-man va-pat-tain ar-mo.

[Magnificat]

Magnificat-antifoni *Illi homines* liittyy Tammelan antiphonariumissa 25. kolminaisuuden päivän jälkeiseen sunnuntaihin. Teksti muistuttaa *Antiphonale Monasticum*in 4. paastonajan sunnuntain antifonia, joka alkaa sanoin *Illi ergo homines*. Selviä eroja on kuitenkin sekä tekstissä että melodiassa. Tammelan samoin kuin Marttilan laulukirjan (123^r) teksti on ranskalaisen 1200-luvun lopun breviaarin säilyneellä lehdellä esiintyvän kaltainen:

Illi homines cum signum vidissent quod factum fuerat glorificavit Deum et dicebant quia hic est saluator mundi.

Myös antifonin edellä käsikirjoituksessa olevat osuudet esiintyvät mainitussa ranskalaisperäisessä lähteessä.⁴²

Suomennos on kirjoitettu kirjan lehden marginaaliin. Se on kuitenkin vaivatta sijoitettavissa samalle sivulle kirjoitetun latinankielisen antifonin nuottien kohdalle.

⁴² University of Massachusetts: Otto F. Egen kokoelma: Amherst Leaf 16; http://www.denison.edu/library/collections/ege/amherst_leaf_16.html.

Tämä on se päivä (Hæc est dies)

Iisalmen käsikirjoitus, s. 76–77

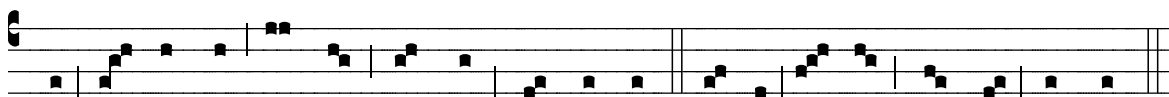
Tämä on se juhla jona H[er]ra tehnyt ombi. Tällä juhllal H[er]ra hänen cansans päll Catzaht ja heillen lunastuxen lähdet. Tällä juhllal on cuoleman waimon siemen poisotant. Jonga Waimo meillen ansaits. Tänapäiuän on Jumala ihmisexi tullut, se quin hän oli, se on hän, ja se quin hän eij ollut, pällens otti Sentähden sijs pijtekäm caiken Jumalisuden cansa meidän lunastuxem juhla ia Iloidcam nyt sydämest sanoen: Cunnia sinullen, Herra. Cunnia sinullen, Herra, Halleuja!

Tä - mä on se juh-la, jon-ka Her-ra teh-nyt om-pi. Täl-lä juh-lall Her-ra

hä-nen kan-sans pääll kat-saht ja heil-len lu-nas-tuk-sen läh-δet. Täl - lä juh-lall

on kuo-le-man vai-mon sie-men pois-ot-tant, jon-ka Vai-mo meil-len an-saits.

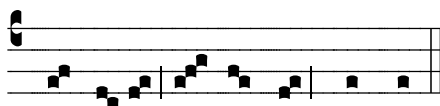
Tä-nä-päi-vän on Ju-ma-la ih-mi-sek-si tul-lut, se kuin hän o-li, se on hän, ja se kuin

hän ei ol-lut, pääl-lens ot-ti. Sen-täh-δen siis pi-tä-kääm kai-ken ju-ma-li-suu-δen

kans-sa mei-δän lu-nas-tuk-sem juh-laa ja i - loit-kaam nyt sy-δä-mest sa-no-en:

Kun-ni-a si-nul-len, Her-ra.

[Pääsiäisajan vaihtoehto:]

Kun-ni-a si-nul-len, Her-ra. Hal-le-lu-ja!

Kansankielisenä harvinainen on Marian ilmestyspäivän Magnificat-antifoni *Hæc est dies*. Vuoden 1540 *Articuli Ordinantiæssa* tämä antifoni mainitaan graduaalina.⁴³ Ilmeisesti ainakin näin sekvenssin tapaan ja latinaksi erillisenä laulettuna siihen on liittynyt 2–4-ääninen *Hodie Deus* -organum (Taitto 1992, 435–441, 499–500; 2002a, 19–35), mikä käytäntö tunnetaan myös reformaation jälkeen Saksasta (Grimm 1969). Latinankielinen teksti on *Antiphonarium Tammelensessa* (260^{r-v}) ja Marttilan laulukirjassa (128^v) seuraava:

Hæc est dies quam fecit Dominus Hodie Dominus afflictionem populi sui respexit et redemptionem misit Hodie mortem quam femina intulit, femina fugavit Hodie Deus homo factus id quod fuit permansit et quod non erat assumpsit ergo exordium nostræ redemptionis deuote recolamus et exultemus dicentes : gloria tibi Domine Alleluia

Antifoni on suomennettuna neljässä käsikirjoituksessa, joista epäilemättä varhaisin on mainitussa antifonariumissa. Valitettavasti osittain nuottilehden reunaan kirjoitetusta suomenkielisestä tekstistä osa puuttuu, eikä sen sijoittuminen nuottien kohdalle ole selvä. Teksti alkaa sanoin *Tämä on päiüä ionga teki Jumala*.

Iisalmen käsikirjoituksessa antifoni on myös ruotsinkielisenä, jollaista ei liene löydetty muualta. Se esiintyy myös latviankielisenä Riissa vuonna 1615 painetussa manualessa.⁴⁴

Kuva 6. Joka-aikainen Kyrie ”Pater cuncta” Iisalmen käsikirjoituksessa. Yläreunassa on teksti ”Cor, mentem, linguam, Christe rege meam” (Sydäntäni, mieltäni, kieltäni hallitse, Kristus).
Kuva: Jorma Hannikainen.

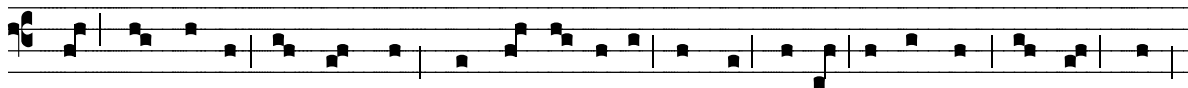
⁴³ Vastaava käytäntö on esiintynyt Saksassa, kuten erään pommerilaisen käsikirjoituksen lisäksi ilmenee mm. Lossiuksen, Keuchenthalin ja Elerin painetuista kokoelmista (Ameln 1962, 64). Lucas Lossiuksen *Psalmodian* (1561, 193^r–194^v; Merten 1977, 64–66) ohjeet viittaavat antifonin käyttöön messussa nähtävästi Allelujan paikalla ja vesperissä Magnificatiin liittyvänä. Siinä osoitetaan myös kuoroa ja urkuja monipuolisesti käytävä esitystapa, johon Iisalmen käsikirjoituksen nuottiviivaston kaksoisviivat tuntuvat soveltuvan.

⁴⁴ *Evangelia und Episteln aus den Teutschen in die Liefplandische Pauersprache. Psalmen und geistliche Lieder oder Gesenge...*

O cunnian cuningas caickiualdias (O rex gloriae)

Antiphonarium Tammelense, l. 101^v–102^r

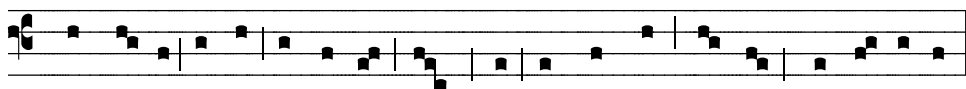
*O Cunnian Cuningas caickiualdias herra ioca tänäpen voiton cans caikein taeuasten pälle
ylösastuit älä meitä iätä oruoixi van lädhetä Isen lupaus meill, se totudhen hengi. Alleluja.*

Oo Kun-ni-an Ku-nin-gas, kaik-ki-val-ti-as Her-ra, jo-ka tä-nä-pän voi-ton kans

kaik-kein tai-vas-ten pääl-le y-lös-as-tu-it, ä-lä mei-tä jä-tä or-voik-si, vaan

läh-ße-tä I-sän lu-pa-us meill, se to-tuu-ßen hen-ki. Hal-le-lu-ja.

Helatorstain Magnificat-antifonin *O Rex gloriae, Domine virtutum* suomennos ja sen nuotinnos on *Antiphonarium Tammelensessa* kirjoitettu nuottilehtien marginaaleihin latinankielisen tekstin yläpuolelle:

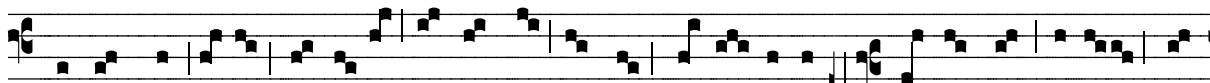
*O Rex gloriae domine virtutum qui triumphator hodie super omnes caelos ascendisti ne derelin-
quas nos orphanos sed mitte promissum patris in nos spiritum veritatis alleluia.*

Antifoni sisältyy myös Marttilan laulukirjaan (75^r) ja *Antiphonale Monasticumiin* (512). Kurvisen (1929, 360) mukaan Hemminki Maskulaisen virsikirjan (1605?) virsi (1701:167) *Jesus tääld voiton cunnjan cans* on omaksunut antifonin sanontoja.

Tänäpen ouat täytetyt Heluntai päiuet (*Hodie completi sunt dies pentecostes*)

Antiphonarium Tammelense, l. 107^v–108^r

Tänäpen ovat täytetyt Heluntai päiuet. Alleluia. Tänäpen pyhe Hengi tulesa opetuslapsil ilmestyi ia annoi heille(n) omat pyhet lahia(n)s, lähetti heiden caiken mailman sarnaman ia to-dhistaman iocainen cuin uscopi ia castetuxi tulepi, se autuax tule. Alleluia.

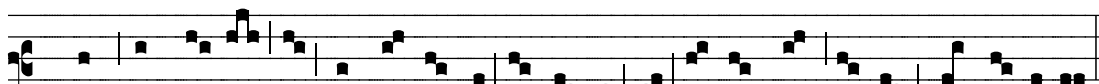
Tä-nä-pän o-vat täy-te-tyt he-lun-tai päi-vät. Hal-le-lu-ja. Tä-nä-pän Py-hä Hen-

ki tu-le-sa o-pe-tus-lap-sil il-mes-tyi ja an-noi heil-len o-mat py-hät lah-jans,

lä-het-ti hei-δän kaik-keen ma-il-maan saar-naa-maan ja to-δis-ta-maan: jo-kai-nen,

kuin us-koo-pi ja kas-te-tuk-si tu-lee-pi, se au-tu-aaks tu-lee. Hal-le-lu-ja.

Helluntain Magnificat-antifoni *Hodie completi sunt dies Pentecostes* sisältyy latinankielisenä *Antiphonarium Tammelenseen* (107^v) ja suomenkielinen teksti nuottilehden marginaaleihin:

*Hodie completi sunt dies penthecostes alleluia
Hodie spiritus sanctus in igne discipulis apparuit
et tribuit eis charismatum dona misit eos
in univsum mundum praedicare et testificari
qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit alleluia.*

Nuotinnuksen ilmeisen virheellinen nuottiavain on korjattu muun muassa Marttilan laulukirjassa (99^r) esiintyvän mukaiseksi.

Antifoni on latinankielisenä myös Uppsalassa julkaistussa *Liber cantus* -kokoelmassa (1620) sekä *Antiphonale Monasticumissa* (524–525).

O site pyhe weraspito (O sacrum convivium)

Mikael Agricola: *Se meiden Herran Jesusen Christusen Pina*, 2. painos 1616, käsin kirjoitettu liite, Kansalliskirjasto RV 13/1

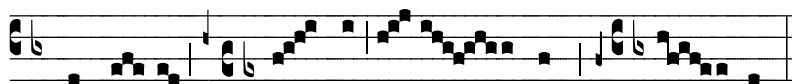
O site pyhe weraspito cussa Christus nautitan ia henen pinans muisto pidheten, mieli armolla teuteten ia tuleuaisen cunnian pantti annetan. Amen.

O si - tä py-hää vie-ras-pi-too, kus-sa Kris-tus nau-ti-taan ja hä-nen

pii-nans muis-too pi-de-tään, mie-li ar-mol-la täy-te-tään ja tu-le-vai-sen

kun-ni-an pant-ti an-ne - taan. A - men.

Tunnettu Kristuksen ruumiin juhlan (*In Festo Corporis Christi*) vesperin Magnificat-antifoni *O sacrum convivium* on latinankielisenä useissa suomalaisissa käsikirjoituksissa:

*O sacrum convivium, in quo Christus sumitur:
recolitur memoria passionis eius;
mens impletur gratia et futurae gloriae nobis pignus datur Alleluia.*

Vielä Laurentius Petri (*De officijs ecclesiasticis*, 1568) esittää sitä laulettavaksi messussa⁴⁵. Kansalliskirjastossa on Agricolan vuonna 1549 julkaiseman *Se meiden Herran Jesusen Christusen Pina* -teoksen vuoden 1616 painoksen yksilö.⁴⁶ Sen liitteenä ovat käsin kirjoitettuina suomennoksina ja nuotinnoksina tämä laulu sekä sekvenssi *Victime paschali laudes*. Käsikirjoituksen tekstissä on vain yksi oikeinkirjoituksen ero verrattuna Agricolan Rucouskiriaan (1544): 'tuleuaisen' pro 'tuleuaijsen'.

Antifonia ei ole löydetty ruotsinnettuna.

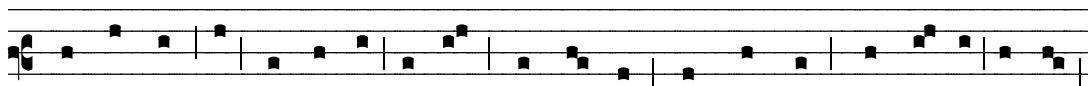
⁴⁵ *Schalin* 1946, 111, 254; *Eckerdal* 2007, 84.

⁴⁶ *Pina 1616*. Kansalliskirjasto Rv 13/1 (myös mikrofilmi). Teoksen kyseisen yksilön provenienssista ei kirjastolla lokakuussa 2007 ollut tietoa.

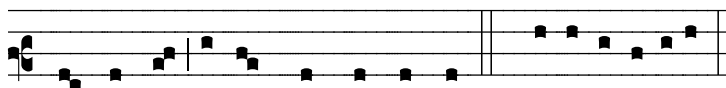
Hajonut on lapius (Diffusa est gratia)

Liber Ecclesiae Tammensis, l. 16^r

Hajonut on lapius sinu(n) hulistat sentäden siugnasi sinu(n) Jumala ijancaickisesta.

Ha-jo-nut on lau-pi-us si-nun huu-lis-tas. Sen-täh-δen siug-na-si si-nun

Ju-ma-la i-jan-kaik-ki-ses-ta. [G. P. Magnificat]

Liber Ecclesiae Tammensis -kokoelman Magnificat-antifonin teksti, joka alkaa psalmin 45 3. jakeella, on *Missale Aboensessa* (1488) useisiin naispuolisiin pyhimyksiin liittyvien juhlien gradualena, offertoriona tai kommuuniolauluna. Se on myös useassa *Graduale Romanum*in osaston *Commune Beatæ Mariæ Virginis* laulussa:

*Diffusa est gratia in labiis tuis
propterea benedixit te Deus in æternum, et in sæculum sæculi.*

Suomalaisissa keskiajan lähteissä tekstialuke esiintyy usein mutta sävelmä vain yhdellä gradualen lehdellä kommuunioantifonin yhteydessä (Taitto 1992; 2002b, 154). Tammelan yksinkertainen melodia poikkeaa kuitenkin sekä tästä että *Graduale Romanum*in sävelmistä. Antifonia seuraa Gloria Patri-doksologiaa tarkoittava lyhenne, otsikko *Magnificat* sekä kantikumin sävelmän kadenssimelodia. Marttilan käsikirjoituksessa (21^v) on sama sävelmä latinankielisen tekstin yhteydessä.

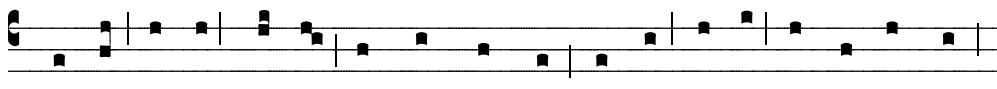
Tammelan ja Marttilan sävelmä (Hesbertin luettelossa *Corpus Antiphonarium Officii* nro 2216) on hieman nuukemmin melismoin mukana Lucas Lossiuksen *Psalmodian* jouluaamun rukoushetkessä (1561, 15^v), psalmia 45 edeltävänä. Sävelmä on tavattu vastaavasti sijoitettuna myös unkarinkielisellä tekstillä varustettuna (*Graduale Ecclesiae Hungaricæ Epperiensis*, 1635, nro 96).

Westhin koodeksin kompletorion katkelma

Avta meite Herra walwoissam (Salva nos Domine vigilantes)

Westh 133^{r-v}

*AWta meite herra waluoisa(m)me, kätke meite maghatesam,
ette me waluoissim christusen canssa ia rauhasa lepäisimme*

Au-ta mei-tä, Her-ra, val-vois-sam-me, kät-ke mei-tä ma-ga-tes-sam,

et-tä me val-voi-sim Kris-tu-sen kans-sa ja rau-ha-sa le-päi-sim-me.

Kompletorioon kuuluvan Simeonin kiitoslaulun (*Nunc dimittis*) antifoni *Salva nos Domine vigilantes* on varsin tunnettu. Se sisältyy muun muassa Marttilan laulukirjaan (20^r):

Salva nos Domine vigilantes custodi nos dormientes ut uigilemus cum Christo & requiescamus in pace.

Antifonin käännökset sisältyvät myös Agricolan *Rucouskiriaan* (1544, 682–683) ja ruotsalaiseen Högin käsikirjoitukseen. Antifonia on käytetty ainakin adventin aattona ja toista loppiaisen jälkeistä sunnuntaita edeltävänä lauantaina (Kurvinen 1929, 237).

Westhin sävelmä on lähellä Lucas Lossiuksen *Psalmodian* (1561, 39^v–40^r) latinankielistä versiota. Yleisesti tunnettu antifoni alkaa vuoden 2001 *Jumalanpalvelusten kirjassa* sanoin ”Suojele meitä, Herra, valvoessamme”.

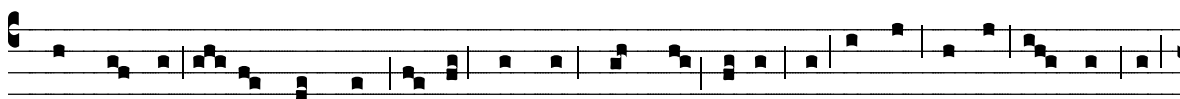
O cunnian kuningas (O rex gloriose inter sanctos tuis)

Westh 133^v

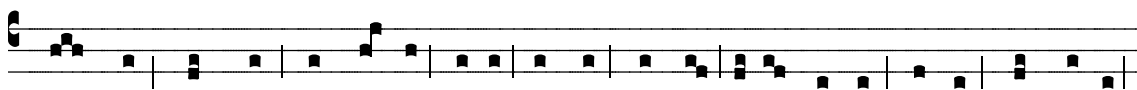
O Kunnian Kuningas sinun pyheis seas ioca aina olet kitettäpä ia quitengi sanomatoim, sine herra meisse asut ia sinun pyhe nimes on meiden pällen mainittu, älä meite herra ylönnanna, ettes domio päiuelle raskitzisit meiden asetta sekan sinun pyheis ia ystäüäiss O Cunnian kuningas

Oo Kun-ni-an Ku-nin-gas, si-nun py-häis se-as, jo-ka ai-na o-let kii-tet-tä-pä ja

kui-ten-ki sa-no-ma-toim, si-nä, Her-ra, meis-sä a-sut, ja si-nun py-hä ni-mes on

mei-ðän pääl-len mai-nit-tu, ä-lä mei-tä, Her-ra, y-lön-an-na, et-täs duo-mi-o

päi-väl-lä ras-kit-si-sit mei-ðän a-set-taa se-kaan si-nun py-häis ja ys-tä-väis.

Oo Kun-ni-an Ku-nin-gas.

Antifoni *O rex gloriose* on latinankielisenä Marttilan käsikirjoituksessa (1596, 75^{r-v}). Se on sijoitettu 5. paastonajan sunnuntaita (*Dominica passionis*) edeltävän lauontain kompletorioon ennen Simeonin kiitoslaulua (ks. myös Kurvinen 1929, 237–238, 251). Latinankielinen teksti kuuluu seuraavasti:⁴⁷

O rex gloriose inter sanctos tuos qui semper es laudabilis et tamen ineffabilis tu in nobis es domine et nomen sanctum tuum invocatum est super nos ne derelinquas nos deus noster vt in die iudicij nos collocare digneris inter sanctos et electos tuos rex benedicte.

Kantikumin sävelmään viittaava kadenssimelodia on Westhin koodeksissa kirjoitettu antifonin jälkeen. Antifoni on mahdollisesti tarkoitettu edellisen antifonin vaihtoehdoksi. Tekstin suomennos on myös Agricolan *Rucouskiriassa* 1544 (s. 462), epäilemättä dogmaattisista syistä ilman osuutta "sinun pyheis seas".

⁴⁷ La Trobe Universityn *Medieval Music Database*-sivustolla (www.lib.latrobe.edu.au) vuonna 2004 mainitun käsikirjoituksen M16015 teksti on sama kuin Marttilan käsikirjoituksessa. Teksti sisältyy myös noin vuodelta 1505 peräisin olevaan pariisilaiseen julkaisuun *Hore beate virginis Marie ad usum Sarum* (99^v, Kongelige bibliotek, København, www.kb.dk).

Terue Jesu laupiudhen kuningas (Salve Regina misericordiæ)

Westh 134^v–135^v

Kitäkäm ia kunnioicam Herra. Jumalan olkon kijtos ia cunnia,

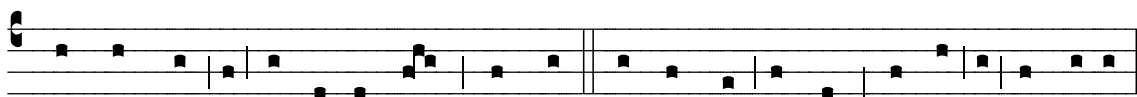
TERue Jesu laupiudhen kuningas Eläme Mackeus ia meiden toiuon terue, sinu(n) tygös me culkiat Adamin lapset hudha(m)ma, sinun tygös me walittain ia itkein huoghamma tesä itkun alhos ia suosa Ja quitengin sine meiden edeswastaiam ne sinun armoliset silmes meiden polen laupiasti kännä Ja se sinu(n) hyuestisiugnattu Jsäs meille tämän mailma(n) ielken osota,

Sinae Christe Seuracunnan pä, ijancaickisen cunnian portti. Ole meille laupias warielus, sen pyhime(n) Jsän tykonä O laupias Jesu, Laupias chr(ist)e armolinen chr(ist)e sine chr(ist)e Marian poica. cule caickein ruckouxet quin laupiasti tygös huutauat,

O Armolinen Jesu Saata ruckouxet sinun Jsälles, iocas meide(n) edestäm hauoitta piexettä oir-ian witzoilla pisteldä ia sapella iotetta tactolit

O Mackia Jesu Chr(ist)e,

[Laulua edeltävä vuoroylistys]

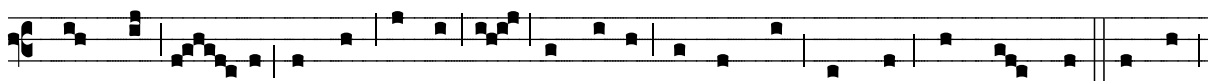

Kiit-tä-kääm ja kun-ni-oi-kaam Her-raa. Ju-ma-lan ol-koon kii-tos ja kun-ni-a.

Salve

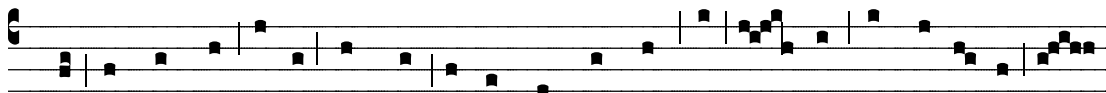
Ter-ve, Jee-sus, lau-pi-u-δen ku-nin-gas, e - lä-män ma - ke - us ja mei-δän

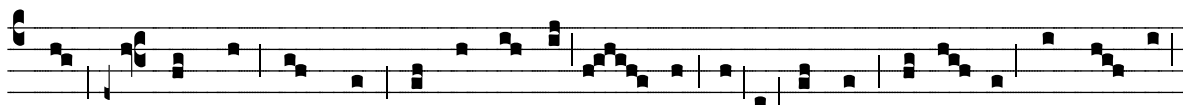
toi-von, ter- ve. Si-nun ty-gös me kul-ki-at, Aa-da-min lap-set, huu-δam-ma, si-nun

ty - gös me va-lit-tain ja it-ke-in huo-gaam-ma tä-sä it-kun al-hos ja suo-sa.

Ja kui-ten-kin si-nä mei-δän e-δes-vas-taa-jam ne si - nun ar-mo-li-set sil -

mäs mei-δän puo-leen lau-pi-aas-ti kään-nä. Ja se si-nun hy-väs-ti siug-nat-tu

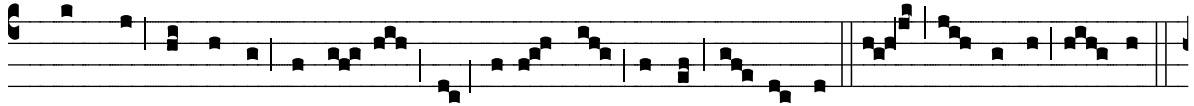

I - säs meil-le tä-män ma-il-man jäl-keen o-so-ta.

Prosæ

Si - nä, Kris-te, seu-ra-kun-nan pää, i-jan-kaik-ki-sen kun-ni-an port-ti. O-le

meil-le lau-pi-as var-je-lus, sen py-hi-män I-sän ty-kö-nä, oo lau-pi-as Jee-su.

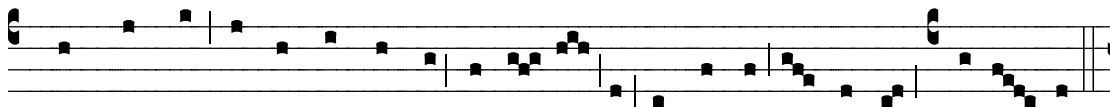
Lau-pi-as Kris-te, ar-mo-li-nen Kris-te, si-nä Kris-te, Ma-ri-an poi-ka, kuu-le

kaik-kein ru-ko-uk-set, kuin lau-pi-aas-ti ty-kös huu-ta-vat. Oo ar-mol-li-nen Jee-

sus. Saa-ta ru-ko-uk-set si-nun I-säl-les, jo-kas mei-ðän e-ðes-täm haa-voit-taa,

piek-set-tää, or-jan vit-soil-la pis-tel-tää ja sa-pel-la juo-tet-taa tah-to-lit.

Oo ma-ki-a Jee-su Kris-te.

Nämä kaksi laulua kuuluvat kiinteästi yhteen. Ne kuuluivat birgittalaisyhteisön viikko-officiumin (*Cantus sororum*) iltarukouksiin. Latinankieliset tekstit oli keskiaikana osoitettu Neitsyt Marialle. Westhin koodeksin mukaisissa suomennoksissa Maria on korvattu Jeesuksella ja Kristuksella sekä myös Eeva Aadamilla. Laulujen tekstit ovat Kurvisen (1929, 251–253) ja Schalinin (1946, 227–228) mukaan ruotsinnettuina kokoelmassa *Den svenska Tideboken* (1525), vielä ilman kyseisiä muutoksia.

Latinankieliset tekstit ovat yleisesti tunnettuja:

Salve Regina, mater misericordiæ, Vita, dulcedo et spes nostra, salve. Ad te clamamus, exsules filii Evæ. Ad te suspiramus, gementes et flentes in hac lacrimarum valle. Eia ergo, advocata nostra, illos tuos misericordes oculos ad nos converte, et Jesum, benedictum fructum ventris tui, nobis post hoc exsilium ostende.

Virgo mater ecclesiæ, Aeterna porta gloriæ, Esto nobis refugium Apud Patrem et Filium. O clemens! Virgo clemens, virgo pia, Virgo dulcis o Maria, Exaudi preces omnium Ad te pie clamantium. O pia! Funde preces tuo nato, Crucifixo, vulnerato, Et pro nobis flagellato, Spinis puncto, felle potato. O dulcis Maria, salve!

Terue Jesu perustuu tunnettuun antifoniin *Salve regina*, kuten myös otsikoksi merkitty *Salve* osoittaa. *Sinä, Christe* on antifoniin liittyneen troopin *Virgo mater ecclesiæ* muunneltu käännös.⁴⁸ Sen otsikkona on Westhin koodeksissa *Prosæ* (tai *Prosa?*). Sanaa käytettiin yleisesti sekvenssin nimityksenä, joka merkitys ei tässä tapauksessa tunnu mielekkäältä.

Suomennokset on alun perin kirjoitettu myös *Graduale Tammelense* -käsikirjoitukseen, mutta niitä on myöhemmin osittain kielellisesti korjattu. Tässä käsikirjoituksessa on myös ohje, jonka mukaan lauluja voi käyttää myös messun introituksina tai graduaaleina: *Loco officii missæ vel pro graduale interdum secundum occasionem temporis*.

Terue Jesu -antifonia edeltävän vuoroylistyksen sävelmä lähenee antifonin sävelmää.

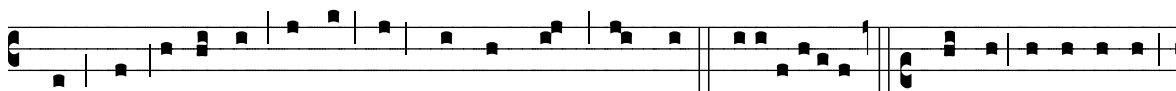
⁴⁸ Vrt. myös tanskalaisen Hans Tausenin versio Hans Thomissonin virsikirjassa (1569) *Salve Jesu Christe, vor Frelserman*. Piltz 2010, 127–129.

**ME quin Eläme aina (Nos qui viuimus) /
Cosca Jsraelin canssa Egiffist (In exitu Israel de Egipto)**

Westh 136^r–137^r

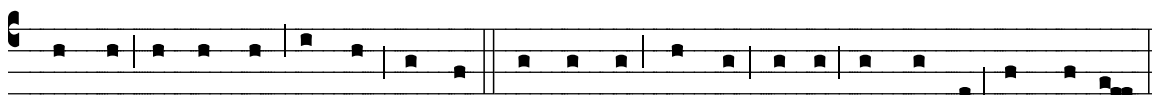
ME quin Eläme aina me kitäkäm h(er)ra

Cosca Jsraelin canssa Egiffist vlghoss läxit: Jacobin hone siite kolkasta cansasta Silloin tectin Juda hene(n) pyhistoxexi: Israel hene(n) woimaxensa. Meri näki sen ia pakenj: Jordan kännyt takaperi(n), Woret hyppelit ni(n)q(ui)n oinat; Ja cuckulat ni(n)q(ui)n caritzat, Herran casuon edhes liikui maa: Jacobi(n) Ju(ma)lan edhes, Joca wooret Muutau Järueixi: ia calliot wettein lähteixi, Mike oli meri sinulla ettes pakenit: ia sine Jordan ettes takaperin kännyit. Tö woret ette the hyppelitt ninquin Oinat: Ja the cuckulat ninquin caritzat, Herran casuon edhes liikui maa: Jacobin Jumalan edhes, Joca wooret Muutau Järueixi: ia calliot wettein lähteixi.

Me kuin e-lä-me ai-na, me kiit-tä-kääm Her-raa.

Kos-ka Is-ra-e-lin

kan-sa E-gyp-tist ul-gos läk-sit, Jaa-ko-bin huo-ne sii-tä kol-kas-ta kan-sas-ta,

**silloin tehtiin Juuda hänen pyhistökseksi, Israel hänen voimaksensa.
Meri näki sen ja pakeni, Jordan käännäi takaperin,
vuoret hyppelit niinkuin oinaat, ja kukkulat niinkuin karitsat,
Herran kasvon edes liikkui maa, Jaakobin Jumalan edes,
joka vuoret muuttou järveiksi ja kalliot vettein lähteiksi.
Mikä oli, meri, sinulla, että pakenit, ja sinä, Jordan, että takaperin käännäit.
Työ vuoret, että te hyppelit niinkuin oinaat, ja te kukkulat niinkuin karitsat,
Herran kasvon edes liikkui maa, Jaakobin Jumalan edes,
joka vuoret muuttou järveiksi ja kalliot vettein lähteiksi.**

Keskiajalla laulettiin sunnuntain vesperissä usein psalmeja 114 ja 115. Kummankin tekstit ovat Westhin koodeksissa. Psalmia 114 *In exitu israel de egipto*, joka on myös *Een liten Songbook* -kokoelmassa, seuraa välittömästi psalmi 115 *Non nobis, Domine* (Eij meille Herra), jonka tekstiä ei tässä ole esitetty.

Psalmeja edeltää antifoni *Nos qui viuimus benedicamus Domino*, jonka teksti perustuu psalmin 115 viimeiseen jakeeseen. Antifonin jälkeen kirjoitettua tavanmukaista kadenssimelodiaa seuraa poikkeuksellisesti myös koko psalmisävelmä. Mahdollisesti kyseinen *tonus peregrinus* -sävelmä oli tuolloin muita vähemmän tunnettu. Psalmien suomennokset poikkeavat selvästi Mikael Agricolan *Psalttarissa* (1551) olevista (Kurvinen 1929, 253–254). Antifonin sävelmä on sama kuin Marttilan käsikirjoituksen (3^r) ja *Antiphonale Monasticum* (132) latinankielisissä antifoneissa. Westhin koodeksissa psalmin sävelmälle on todennäköisesti annettu virheellinen nuottiavain. Tässä julkaisussa sävelmä esitetään Marttilan käsikirjoituksen osoittamalla tavalla.

7 Kaksi erikoistapausta

Caickein laupiain Herra Jesu (Clementissime Domine)

Westh 97v–98r

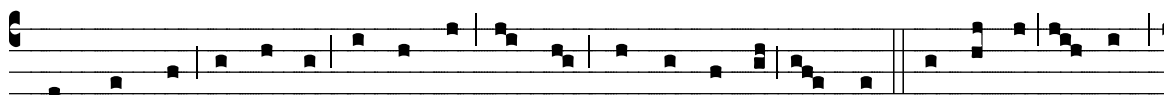
CAickein laupiain Herra Jesu iocas meidhe(n) syndein tähdhe(n) iulmain Judasten käsistae catkeran pijna(n) laupiasti kärseit, Pelasta taemen sinu(n) paluelias sielu heluetistae Ja perkelein käsistae sinae hendä armolisesti päästae, Ja caicki hene(n) synni(n)s ijancaickise(n) vnohdhuxen cansa poisota,

Sinu(n) pyhet Enge(li)s hene(n) Taiuasen iohdhattackon ia Paradisin vxesta sisälle wieckön, Ette me mös iotca hene(n) rumi(n)s hauttame mahdhaisimma ynnae hänen cansans ijancaickisehen iloho(n) ycten tulla

Herra Armahdha caickein meidhe(n) synneiste(n) pällen, etc.

Kaik-ke-in lau-pi-ain Her-ra Jee-su, jo-kas mei-δän syn-te-in täh-δen jul-main

juu-das-ten kä-sis-tä kat-ke-ran pii-nan lau-pi-aas-ti kär-seit. Pe-las-ta tä-män

si-nun pal-ve-li-jas sie-lu hel-ve-tis-tä, ja per-ke-lein kä-sis-tä si-nä hän-tä

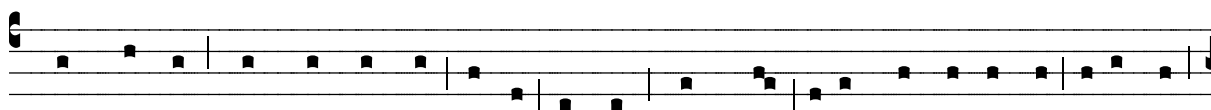
ar-mo-li-ses-ti pääs-tä. Ja kaik-ki hä-nen syn-nins i-jan-kaik-ki-sen u-noh-δuk-sen

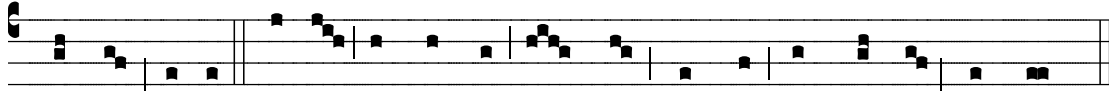
kans-sa pois-o-ta. Si-nun py-hät en-ke-lis hä-nen tai-vaa - seen joh-δat-ta-koon ja

pa-ra-dii-sin uk-ses-ta si-säl-le vie-köön, et-tä me myös, jot-ka hä-nen ruu-miins

hau-taa-me, mah-δai-sim-ma yn-nä hä-nen kans-sans i-an-kaik-ki-se-hen i-lo-hon

yh-teen tul-la. Her-ra ar-mah-ða kaik-kein mei-ðän syn-neis-ten pääl-len, etc.

Kurvinen (1929, 249) arvelee, että Westhin koodeksissa esiintyvä rukous *Caickein laupiain Herra Jesu* on käännetty tai mukailtu jostakin requiemien offertoriosta. Martti Parvio on kuitenkin havainnut, että teksti on lähes tarkka käänнос latinankielisestä tekstistä, joka esiintyy kolmessa ruotsalaisessa lähteessä, muun muassa vuoden 1400 tienoilta peräisin olevassa Hemsjömanualessa (Parvio 1975, 39–41), sekä osana *Manuale Aboensen* (1522) vainajan maahanpanemisen rituaalia *Corpus deferat ad sepulcrum* (vuoden 1980 näköispainos, 95–96; Parvio 1980, 157). Antifoniksi kutsutun tekstin yläpuolelle on kyseisessä käsikirjassa sijoitettu nuottiviivasto, jolle kirjoitettuja nuotteja ei ole tavattu kirjan harvoissa säilyneissä yksilöissä.⁴⁹ Tekstiä edeltää ohje *Oratione finita incipitur antiphonum a cantore*:

Clementissime domine qui pro nostra miseria ab impiorum manibus mortis supplicium pertulisti libera animam eius ab inferni voragine et de ministris tartareis miserator absolute et cuncta eius peccata obliuione perpetua dele eamque ad lucem tuam angeli tradant paradisi que ianuam introducant vt dum corpusculum pulueri traditur ad eternitatem perducant domine miserere super peccatore

---

⁴⁹ Teksti on nuotein varustettuna käsikirjoituksessa *Psalterium Ordinis Predicatorum* (Ms. Thott 533 4°, f. 230 v°, Kongelige Bibliotek, København). Dominikaaniseen käytäntöön liittyneen käsikirjoituksen arvellaan olevan peräisin Pohjois-Ranskasta tai Flanderista noin vuosilta 1440/50 (www.chd.dk/thott/thott533.html). Sävelmä on toistaiseksi vertaamatta suomalaisen versioon, jonka kaltainen on nykyään käytössä latinankielisen tekstin yhteydessä dominikaanien australialaisessa hautausriitissä (Provisional English-language Edition, Melbourne 2003, s. 13. www.op.org.au/texts/funerals.pdf.)

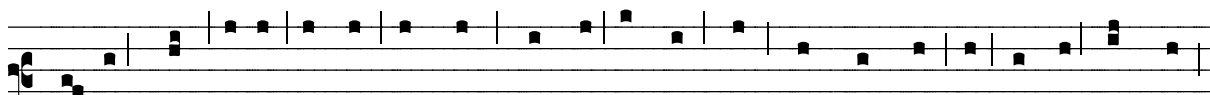
Wotta meist era armas Issand (Aufer a nobis Domine)

<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Tekstid/Tekstid/1625-Turu.xml>

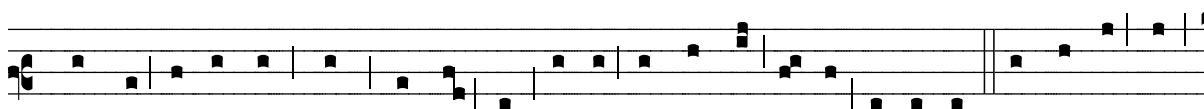
Wotta meist era armas Issand meidi pattut ning nuhtluxett ett meije woixim puhta syddame n. mele kass sino silmade eddes astuda.

Armata hend armata hend armas Issand sino rahwa päll , kumb sinä oma were kass era pästnut olet Christe n. era wihasta meidi päll igawest.

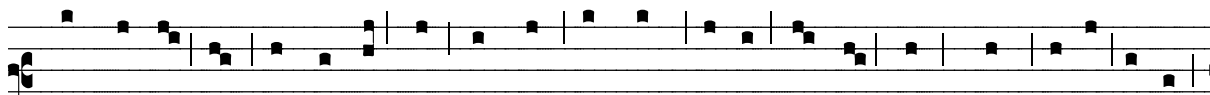
Kule kule Issand Jumal meidi palwet Christe meidi era+ +pästia paluw meidi edest sinon armast Issa Alleluja.

Võ-ta meist ä-ra, ar-mas Is-sand, mei-di pa-tud ning nuht-luk-sed, et mei-e võik-sim

puh-ta sü-da-me ning mee-le kaas si-no sil-ma-de e-des as-tu-da. Ar-ma-ta end,

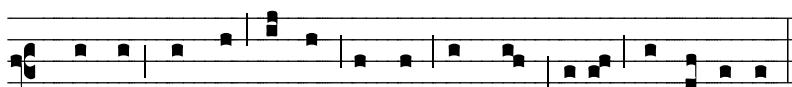
ar-ma-ta end, ar-ma-ta end, ar-mas Is-sand, si-no rah-va pääl, kumb si-nä o-ma

ve-re kaas ä-ra pääst-nud o-led, Kris-te, ning ä-ra vi-has-ta mei-di pääl i - ga-vest.

Kuu-le, kuu-le, kuu-le Is-sand Ju-mal, mei-di pal-vet. Kris-te, mei-di ä-ra-pääs-ti-ja

pa-lu mei-di e-dest si-non ar-mast I-sa. Al-le-lu-ja.

Turun maakunta-arkistossa säilytetään käsin kirjoitettuja vironkielisiä kirkkokäsikirjan katkelmia, jotka ovat lähellä Heinrich Stahlin virolaista kirkkokäsikirjaa (1632). Ilmeisesti on kysymyksessä ruotsinkielisen, vironkielellä tehtäviään 1600-luvulla hoitaneen papin itselleen laatima käsikirja. (Gummerus 1912, 113–116.) Kirjoitusasussa voi panna merkille ruotsin kielen vaikutusta. Mukana on myös nuotein varustettu teksti.

Sekä teksti että sävelmä osoittavat, että kysymyksessä on perinteisen rukouksen *Aufer a nobis domine cunctas iniquitates nostras* mukailu.

Teksti esiintyy *Manuale seu exequiale Aboensessa* (näköispainoksen sivu 237). Parvion (1980, 541b) mukaan kysymyksessä on dominikaanisen sääntökunnan erikoisuus, rukous, joka liittyy messun alussa olevaan papin synnintunnustukseen hänen noustessaan alttarille. Schalinin (1947, 269–270) mu-

kaan latinankielinen teksti on muutamien muiden rukousten tapaan lisätty Hattulassa säilyneeseen vuoden 1548 ruotsinkieliseen messuun. Se sisältyy myös Juhana III:n liturgiaan *Liturgia svecanæ ecclesiæ catholicæ et orthodoxæ conformis* (1578).

Aufer a nobis, quaesumus, Domine, iniquitates nostras: ut ad sancta sanctorum puris mereamur mentibus introire. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Otto Brodden (1961, 432–434) mukaan messussa erityisesti rukous- ja katumuspäivinä luettu litania saatettiin korvata mainitun rukouksen saksannoksella, kuten esimerkiksi strasbourgilaisessa virsikirjassa (1560):

Chorus: Nimm von uns, Herre Gott, all unsre Sünd und Missetat, auf daß wir mit rechtem Glauben und reinem Herzen in Deinem Dienst funden werden.

Discantistæ: Erbarme Dich, erbarme Dich, erbarme Dich Deines Volkes, Christe, das Du am Kreuz erlöset hast mit Deim teuern Blut: wollst doch nicht ewiglich über uns zürnen.

Turusta löydetyn käsikirjoituksen kaksoisviivat saattavat viitata saksalaisen mallin mukaiseen kuoron ja esilaulajaryhmän vuorotteluun. Alun kaksi osuutta noudattavat kyseistä mallia, kun taas kolmas on muotoutunut erilaiseksi.

Rukous sisältyy tanskankielisenä Thomissønin virsikirjaan (1569, 355^r).

Vironkielisen tekstin sananmukainen käänös:⁵⁰

Ota meistä pois, rakas Jumala, meidän synnit ja rangaistukset, että me voisimme puhtaan sydämen ja mielen kanssa sinun silmien eteen astua. Armahda, armahda, armahda rakas Jumala sinun kansaasi, jonka sinä oman veren kanssa vapahtanut olet, Kriste, ja älä ole vihainen meille ikuisesti. Kuule, kuule, kuule Isä Jumala meidän rukousta, Kriste, meidän vapahtaja, rukoile meidän edestä sinun rakasta Isää. Halleluja.

---

⁵⁰ Käänös: Kaisa Häkkinen.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteinä käytetyt käsikirjoitukset

Suomessa käytetyistä käsikirjoituksista Kroon (1953) tarkastelee muutamien katkelmien lisäksi seuraavia kuutta:

Uskelan graduale (1518)	Kansalliskirjasto A ^o II 41 (Schalin 4)
Ilmajoen graduale (1540-luku?)	Kansalliskirjasto D ^o II 55 (Schalin 5)
Codex Westh, (1546?)	Kansalliskirjasto C III 19 (Schalin 39)
Liber Ecclesiae Tammelensis (1590?)	Åbo akademis bibliotek, handskriftsavdelning; Kansalliskirjasto mf/ms 232 (Schalin 102); http://bibbild.abo.fi/Tammela/liber/index.htm
Skaran käsikirjoitus nro 5 (1500–1600-luvut)	Musikhandskrift nr. 5, Stifts- och landsbiblioteket, Skara (Schalin 104)
Henricus Jacobi Malmin koululaulukirja, (1600-l. loppu)	Kansalliskirjasto C ^o V 32 (Schalin 140)

Jacobsson (1958) mainitsee Kroonin käsittelemät suomalaiset käsikirjoitukset lukuun ottamatta Malmin koulu-
laulukirjaa sekä useita muita:

Graduale Tammelense (1540-luku?)	Åbo akademis bibliotek, handskriftsavdelning; Kansalliskirjasto mf/ms 222 (Schalin 6); http://bibbild.abo.fi/Tammela/graduale/index.htm
Marttilan käsikirjoitus (1596)	Turun maakunta-arkisto: Turun tuomiokapitulin arkisto; Kansalliskirjasto mf/ms 231 (Schalin 101); Gummeruksen kokoelma: http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW
Liber Olavi Laurentij norbotnensis (1585)	Vöyrin kirkonarkisto (Schalin 105)
Loimaan käsikirjoitus (1500-luvun loppu)	Loimaan kirkonarkisto; Kansalliskirjasto mf/ms 232 (Schalin 106)
Jacob Sigfredhsonin käsikirjoitus (Liber ecclesiae Birkkala, 1596)	Kansalliskirjasto (ei signumia); mf/ms 232 (Schalin 107)
Kalannin Uudenkirkon käsikirjoitus (1500-l. loppu)	Kansalliskirjasto C ^o III 17 (Schalin 108)
Michael Michaelisin käsikirjoitus (1500-l. loppu)	Kansalliskirjasto C IV 29 (Schalin 111); Libellus musicus: https://oa.doria
Urjalan käsikirjoitus (viim. 1608)	Kansalliskirjasto C ^o IV 12 (Schalin 126)
Sigfred Forsskällin käsikirjoitus (Sauvo 1622)	Kansallisarkisto: Suomen kirkohistoriallisen seuran arkisto 623:1 A 116 (Schalin 130)

Hän tarkastelee myös useita painettuihin kirjoihin käsin tehtyä lisäyksiä.

Uskelan, Ilmajoen ja Tammelan gradualet ovat lähinnä latinankielisten kyriale-osastojensa osalta mukana myös
Äikään aineistossa (Äikää 1995, mm. s. 39).

Edellisten lisäksi on tätä julkaisua varten tarkasteltu seuraavia käsikirjoituksia, joista lähes kaikki mainitaan
Schalinin (1946) luettelossa:

Graduale Aboense -katkelma (keskiaika)	Kansalliskirjasto, F.m. II nro 44
Antiphonarium Tammelense (–1550?)	Åbo akademis bibliotek, handskriftsavdelning; Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 26); http://bibbild.abo.fi/Tammela/antif/index.htm
Codex Cumoensis (1550–1570-l.)	kopiot: Kansalliskirjasto E ^o 12 ja C I 37. (Schalin 27)
Kangasalan kirkonarkiston käsikirjoitus (n. 1550–)	Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 54)
Laihian kirkonarkiston käsikirjoitus (n. 1550–)	Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 55)
<i>Een Liten Songbook</i> -kokoelman (1553) yksilöt	Hattulan kirkonarkisto: kopio Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 60)
	Lappajärven kirkonarkisto: kopio Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 64);
	Kansalliskirjasto Rar. 38 (Schalin 68); Rar. 39

Liber Templii Ilmolensis (1580-luku?)	Kansalliskirjasto C III 36 (Schalin 109)
Liber Georgij Marcii (1580-luku)	Kansallisarkisto: Porvoon tuomiokapitulin arkisto; Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 113)
Vuoden 1614 suomenkielisen kirkkokäsikirjan käsän kirjoitettu kopio (ruotsinkiel. käsikirjan liite)	Vasa svenska lyceum: Rancken-kokoelma
Antonius Canutin käsikirjoitus (1616)	Kansalliskirjasto A ^o II 33 (Schalin 127)
Agricolan <i>Pinan</i> (1549, vuoden 1616 painos) käsän kirjoitettu liite	Kansalliskirjasto, myös mikrokortti RV 13/1
Marcus Jacobi Saloënsis -käsikirjoitus (1619)	Hailuodon kirkonarkisto, kopio: Kansalliskirjasto ms. mus. 101 (Schalin 129)
Graduale ja Notæ psalmodum (Ilmajoki?)	Kansalliskirjasto C III 14 ¹ (Schalin 132)
Juustenin <i>Messun</i> (painettu 1575) käsän kirjoitetut lisäykset Berttulan (Ypäjä) sidoksessa	Kansallisarkisto: Porvoon tuomiokapitulin arkisto; Kansalliskirjasto mf/ms 233 (Schalin 145)
<i>Liber Cantus</i> (Uppsala 1620): viivastoille käsän lisätyt nuotit	Kokkolan kaupunkiseurakunnan kirkonarkisto; mikrofilmikopio, Kansallisarkisto UK 640
Iisalmen käsikirjoitus	Iisalmen kirkonarkisto; kopiot: Åbo Akademi, institut för praktisk teologi; Kansalliskirjasto AA IV 159, ms/mf 569
Lopen käsikirjoitus	Lopen kirkonarkisto; kopiot: Åbo Akademi, institut för praktisk teologi; Kansalliskirjasto Ms. 1983:52
Kangasalan koraalikirja (1624)	Kangasalan kirkonarkisto A VI 3, kopiot Kansallis- kirjasto: AA IV 76, Mf/ms 17
Sackeliuksen koululaulukirja (1600-luvun loppu)	Kansalliskirjasto C IV 26 (Schalin 143)
Kaksi käsikirjoitusta 1700-luvun alusta	Kansalliskirjasto C IV 27 ja D ^o I 15
Henricus Tocklinin koululaulukirja	Kansalliskirjasto C III 30
Gabriel Walleniuksen koululaulukirja	Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjasto A 1469
Isaac Backmanin koululaulukirja	Nurmeksen kaupunginmuseo 4325

Vironkielisen laulun lähde:

Virolaisen käsikirjan katkelma
1600-luvun puolivälistä.

Turun arkkhiippakunnan tuomiokapitulin arkisto,
Gummerus-kokoelma I:9 (mikrofilmi, Gumme-
rus-kokoelma 18). Turun maakunta-arkisto

Muut lähteet ja lähdejulkaisut

Missale Aboense 1488

Missale Aboense secundum ordinem fratrum praedicatorium 1488. Näköispainos, toim.
Martti Parvio. Porvoo 1971.

Manuale Aboense 1522

Manuale seu exequiale Aboense 1522 / editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio.
Helsinki 1980.

Rucouskiria 1544

Mikael Agricola. *Rucouskiria*. Stockholm.

Messu 1549

Mikael Agricola. *Messu eli Herran Echtolinen*. Stockholm.

Lossius 1561

Lossius, Lucas: *Psalmodia, hoc est, Cantica Sacra Veteris Ecclesiae Selecta*. Wittenberg 1561.
Faksimile: Stuttgart 1996.

Thomissøn 1569

Hans Thomissøn psalmebog 1569. Den danske psalmebog met mange christelige psalmer
/ ordentlig tilsammenset formeret oc forbedret aff Hans Thomissøn. København 1968.

Jacobus Finno 1583

[Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria ...]. [Stockholm 1583(?).] Näköispainos: Jaakko
Finnon Wirsikirja. Jälkisanat Pentti Lempiäinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 463. Mänttä 1988.

Hemminki Maskulainen 1605

[Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria]. Toim. Hemminki Maskulainen. [Stockholm 1605].

Officia Missæ 1605

Michael Bartholdi Gunnærus: *Officia Missæ (1605)*. Käytännöllinen editio, toim. Jorma Hannikainen. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 32. Helsinki: Sibelius-Akatemia 2009.

Ericus Erixi 1621

[Postilla]. Tukholma 1621. Näköispainos, toim. Martti Parvio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jyväskylä 1988.

Antiphonæ, responsoria, hymni, sequentia & Magnificat usitatissima 1635

Antiphonæ, responsoria, hymni, sequentia & Magnificat usitatissima. In usum Ecclesiarum Rigensium denuo edita. Rigae Livonum Anno M.DC.XXXV.

Graduale Ecclesiæ Hungaricæ Epperiensis 1635

Graduale Ecclesiæ Hungaricæ Epperiensis 1635. Edited and introduced by Ilona Ferenczi. Budapest 1988.

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja 1702

Vuoden 1702 painettu virsisävelmistö. Näköispainos ja kriittinen editio. Toim. ja jälkisana Erkki Tuppurainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala 2001.

Antiphonale monasticum

Antiphonale monasticum pro diurnis horis. Tournai 1934.

Graduale Romanum

Graduale sacrosanctæ et roman ecclesi de tempore & de sanctis. Solesmis 1979.

Kirjallisuus

Adell, Arthur

1941 Musikhandskrifter från Högs och Bjuråkers kyrkor. Lund.

1954 Två kyrkomusikhandskrifter i Hälsingland. – Hälsingerunor. Västerås. 38–47.

1963a Gregorianik I. De bundna formerna. Lund.

1963b Musikbilaga till Gregorianik I. Lund.

Ameln, Conrad

1962 Ein Kantorenbuch aus Pommern. – Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 7 (1962). 52–78.

Apel, Willi

1958 Gregorian Chant. Bloomington Ind.

Bohlin, Folke

1955 Två sångboksfragment från Johan III:s tid. – Svensk tidskrift för musikforskning 37 (1954). 133–145.

1970 Liturgisk sång i Svenska kyrkan 1697–1897. Lund.

1971 "Någrahanda sång". Kyrkoordningen 1571 och musiken. – Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning, utgiven av Sven Kjöllström. Lund. 294–301.

1995 Gregorianik i Sverige genom tiderna. – Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv. Årgång 70. (Tro & Tanke 4/1995). Markaryd /Uppsala. 33–48.

Brodde, Otto

1961 Evangelische Choralkunde. – Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes. Vierter Band. hrsg. von Karl Ferdinand Müller – Walter Blankenburg. Kassel. 345–557.

Danzeglocke, Klaus

1995 Deutsche Gregorianik in der Evangelischen Tradition. – I.A.H. Bulletin 23. 61–88.

Eckerdal, Lars

2007 Kommuniionsång i Svenska kyrkan. – Hjärtats tillit. Trosförmedling i luthersk tradition. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 82. 82–130.

Ferenczi, Ilona

1989 Die ungarische Gregorianik im 16. und 17. Jahrhundert. – Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 1989. 158–165.

Fransén, Natanael

1935 Källorna till den svenska reformationstidens liturgiska utveckling. – Kyrkohistorisk årsskrift 1935. 147–207.

Glahn, Henrik

1954 Melodistudier til den lutherske salmesangshistorie fra 1524 til ca. 1600. I–II. København.

Grimm, Jürgen

1969 Das Neu Leipziger Gesangbuch des Gottfried Vopelius (Leipzig 1682). Untersuchungen zur Klärung seiner geschichtlichen Stellung. Berlin: Verlag Merseburger.

Gummerus, Jaakko

1912 Eräs kirjalöytö Turun tuomiokapitulun arkistosta. – Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat X. 81–124.

- Göransson, Harald*
1994 Vasatid och stormaktstid. Kyrkans musik. – Musiken i Sverige 1. Stockholm. 231–272.
- Haapalainen, T. Ilmari*
1976 Die Choralhandschrift von Kangasala aus dem Jahre 1624. Die Melodien und ihre Herkunft. Diss. Åbo.
- Haapanen, Toivo*
1922–1932 Verzeichnis der mittelalterlichen Handschriftenfragmenten in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors. I–III. Helsingfors 1922, 1925, 1932.
- 1930 Uskonpuhdistusajan muunnoksia katolisista kirkkolauluista. – Juhlajulkaisu Jaakko Gummerukselle ja Martti Ruuthille heidän täyttäessään 60 vuotta. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja XXVIII. Helsinki. 93–103.
- Hannikainen, Jorma*
2006 Suomeksi suomalaisten tähden. Kansankielisen tekstin ja sävelmän suhde Michael Bartholdi Gunnaeruksen suomenkielisessä Officia Missae -introituskokoelmassa (1605). Kuopio: Sibelius-Akatemia, Kuopion osasto.
- Helminen, Erkki*
1968 Kirkkomme ehtoollismessun musiikillinen kehitys uskonpuhdistuksesta 1800-luvulle. Käytännöllisen teologian laudatur-tutkielma. Moniste. Helsingin yliopisto.
- Hiley, David*
1995 Western Plainchant: A Handbook. Oxford University Press.
- Holte, Ragnar*
2004 Laurentius Petri och gudstjänstsången. – Laurentius Petri och svenskt gudstjänstliv. Svenskt gudstjänstliv 79/2004. 64–94.
- Ingebrand, Sven*
1998 Svenske songer 1536. Vår första bevarade evangeliska psalmbok. Uppsala.
- Jacobsson, Jacob*
1958 Mässans budskap. Lund.
- Klemetti, Heikki*
1921 Suomen kirkkomusiikki protestanttisuuden alkuaikoina. – Lutherin uskonpuhdistus ja Suomen kirkko. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia XVI. Helsinki.
- Knuutila, Jyrki*
1985 Ritualet i Åbo stift. – Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja 1984. Helsinki. 69–115.
1987 Liturgisen yhdenmukaistamisen toteutuminen Suomessa reformaatiokaudella 1537–1614. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja 77. Helsinki.
- Kroon, Sigurd*
1953 Ordinarium missae. Studier kring melodierna till Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei t.o.m. 1697 års koralpsalmbok. Lunds universitets årsskrift. N.f. Avd. 1, Bd 49, nr 6. Lund.
1954 Tibi laus. Studier kring den svenska psalmen nr 199. Lunds universitets årsskrift. N.f. Avd. 1, Bd 50, nr 1. Lund.
- Kurvinen, P. J. I.*
1929 Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1640. Helsinki.
- Lagercrantz, Ingeborg*
1948 Lutherska kyrkovisor i finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen. Del I: Jul och påsk. Helsingfors.
1954 Del II: Helge Torsdag, Pingst, Helga Trefaldighet. Helsingfors (1952).
- Lempiäinen, Pentti*
1967 Liturgista kehitystä Suomessa uskonpuhdistuksen ja puhdasoppisuuden aikana valaisevia lähteitä. Helsinki.
- Mansikkaniemi, Sanna*
1998 Jumala canssans wapact pirun sydhän pacaht. Keskiaikaisen liturgisen lauluperinteen jatkuminen uskonpuhdistuksen alkuaikoina Tammelassa. Tutkielma. Sibelius-Akatemia, Kuopion osasto.
- Merten, Werner*
1975 Die "Psalmodia" des Lucas Lossius. – Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 19. 1–67.
- Moberg, Carl-Allan*
1927 Über die schwedischen Sequenzen I–II. Diss. Uppsala.
1932 Kyrkomusikens historia. Uppsala.
1947 Die liturgischen Hymnen in Schweden I. Quellen und Texte. Kopenhagen und Uppsala.
- Nilsson, Ann-Marie*
1995 "Discubuit": a service, a procession, or both? Some notes on the Discubuit Jesus in North European traditions. – Laborare fratres in unum; Festschrift Laszlo Dobszay zum 60. Geburtstag, hrsg. von Janka Szendrei und David Hiley. 241–248.

Pajamo, Reijo & Tuppurainen, Erkki

- 2004 Suomen musiikin historia: Kirkkomusiikki. Helsinki
- Parvio, Martti*
- 1959 Isaacus Rothovius. SKHST 60. Helsinki.1975
- 1975 Mikael Agricolan käsitys kiirastulesta ja votiivimessuista. – Investigatio memoriae patrum : libellus in honorem Kauko Pirinen. Suomen kirkkohistoriallinen seura, 1975. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 93. Helsinki.
- 1978 Paavali Juusten ja hänen messunsa. Suomi, 122:3. Pieksämäki.
- 1988 Näkökohtia suomalaisen kirjallisuuden varhaisvaiheista. – Teologinen Aikakauskirja 4/1988. 273–282.
- 1992 Suomalainen messukirjallisuus ja sen peruslinjat vuosisatojen saatossa. – Käytännöllinen teologia ja kirkko. Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta 18. syyskuuta 1992. Helsinki.

Piltz, Anders

- 2010 Kristocentriska korrekturer av medeltida Mariasånger i Norden. – Barnkonventionen 20 år, red. Stephan Borgehammar. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 85, 2010, 112–144.

Praßl, Franz-Karl

- 2000 Das Mittelalter. – Kirchenlied und Gesangbuch. Quellen zu ihrer Geschichte. Herausgeben von Christian Möller. Tübingen und Basel. 41–43.

Schalin, Olav D.

- 1946 Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland, I. Källorna till belysande av kultreformen. Kulturn och dess utövare före den liturgiska striden. Helsingfors.
- 1947 II. Kulturn och dess utövare under den liturgiska striden och motstriden. Den segrande lutherska kulturn. Helsingfors.

Schulz, Frieder

- 1981 "Discubuit Jesus". Verbreitung und Herkunft eines evangelischen Abendmahlsgesanges. – Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 1962. 27–48.

Serenius, Sigtrygg

- 1966 Liturgia svecanae ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis. En liturgisk undersökning. Åbo.

Taitto, Ilkka

- 1992 Documenta gregoriana. Latinalaisen kirkkolaulun lähteitä Suomessa. Porvoo.
- 2000 Turun hiippakunnan sekvenssisävelmät 1330–1530. – Kirkko kulttuurin kantajana. Vammala: Kirkkohallitus. 35–55.
- 2002a Fragmenta membranea IV. Inventory of Sources of Medieval Latin Chant in Finland. Studia Musica 15. Sibelius Academy. Padasjoki. [Myös monistettu suomennos: Fragmenta membranea IV. Suomen keskiaikaisen kirkkolaululähteistön inventointi.]
- 2002b Graduale Aboense. Näköispainos käsikirjoituskatkelmasta 1397–1406. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala.

Tuppurainen, Erkki

- 1997a Iisalmen nuottikäsikirjoitus Suomen 1600-luvun jumalanpalvelusmusiikin esimerkkinä. – Teologinen Aikakauskirja 1/1997. 26–38.
- 1997b Suomen 1500- ja 1600-lukujen messusävelmät. – Hymnos. Hymnologian ja liturgiikan vuosikirja 1997. Helsinki. 38–51.
- 1999 Finnische "Affenmusik". – Cantate Cantica socii. Liturgy and Music in Finland, second, revised and extended edition. Kuopio. 65–74.
- 2003 Da pacem Domine – "rauhanvirsi" 1500-luvun käsikirjoituksissa ja virsikirjoissa. – Ain' veisatkaam' Herrall'. Vanha virsikirja 300 vuotta. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja (toim. Reijo Pajamo). Helsinki. 133–138.
- 2008 Mikael Agricola ja liturginen lauluperinne. – Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 2008. 46–71.

Virsitieto

- 1988 Virsitieto. Toim. T. I. Haapalainen, Pentti Lempiäinen, Reijo Pajamo ja Seppo Suokunnas. Helsinki.

Äikää, Ermo

- 1995 Hymnus angelicus. Turun hiippakunnan keskiaikaisen messusävelmistön Gloria-melodiat, niiden tekstipohja ja käyttö. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 170. Saarijärvi.